

आङ्गोलकरश्रीलक्ष्मणभट्टविरचिता

पद्यरचना ।

जयपुरमहाराजाश्रितेन महामहोपाध्यायपण्डितश्रीदुर्गाप्रसाद-
तनयेन पण्डितकेदारनाथेन, मुम्बापुरवासिना पणशी-
करोपाह्वलक्ष्मणतनुजनुपा वासुदेवशर्मणा च
संशोधिता ।

सा च

मुम्बय्यां निर्णयसागराख्ययन्त्रालये तदधिपतिना मुद्राक्षरैरङ्कयित्वा
प्राकाश्यं नीता ।

१९०८

(अस्य ग्रन्थस्य पुनर्मुद्रणादिविषये सर्वथा निर्णयसागरमुद्रायन्त्रालयाधिपते-
रेवाधिकारः ।)

मूल्यमेको ॥ पादोनरूप्यकः ।

आङ्गोलकरश्रीलक्ष्मणभट्टः ।

आङ्गोलकरोपनामकः श्रीलक्ष्मणभट्टः कदा समुत्पन्न इति प्रमाणानुपलम्भान्न शक्यते निर्णेतुम्; परं नायमेकस्माद्वर्षशतकादर्वाचीन इति शक्यते वक्तुम् । यदाधारेणास्याः पद्यरचनाया मुद्रणं जातं तत्पुस्तकद्वयमपि शताद्वयेभ्यः प्राचीनेषु पत्रेषु लिखितमिति । कविरयं जाल्या महाराष्ट्रो भवेत् ।

(१) पद्यरचनायाः पुस्तकमेकं मान्यवराणां मुम्बापुरप्रान्तीयशिक्षाविभागाध्यक्षाणा-
मनुज्ञया पुण्यपत्तनस्थदक्षिणपाठशालायां संस्कृतसाहित्यस्य प्रधानाध्यापकैर्विद्वद्वरेण्य
श्री के. बी. पाठकमहोदयैः सानुकम्पमस्मत्सविधे प्रेषितं प्रायः शुद्धम् ।

(२) अपरं च जयपुरराजगुरुकैलासवाति श्रीरूपदत्तमहोदयानां पुस्तकालयत
उपलब्धं नितान्तमशुद्धम् ।

ग्रन्थेऽस्मिन् संगृहीतानि च बहूनि पद्यानि काव्यमालासहकारिसंपादकानां के० पं०
श्रीकाशीनाथपरब्रह्ममहोदयानां सुभाषितरत्नभाण्डागारस्य साहाय्येन संशोधितानि ।

संस्कृतसाहित्योन्नतये समर्पितजीवितानां श्री के. बी. पाठकमहोदयानामुपकार-
गौरवं च शिरसा वहन्तस्तेषां चिरकृतज्ञाः स्मः ।

पद्यरचनायां येषां कवीनां पद्यानि सनामनिर्देशं संगृहीतानि तेषां नामान्यत्र संगृह्यन्ते ।
इन्द्रकविः, उमापत्युपाध्यायः, अचलः, अमरकः, अम्बष्ठः, अवन्तिवर्मा, अविलम्बः,
आनन्दवर्धनः, भर्तृहरिः, बाबूमिश्रः, कविकङ्कणः, कविराजः, कालिदासः, अकवरीय-
कालिदासः (?) कृष्णमिश्रः, गणपतिः, गदाधरः, गुणाकरः, जयदेवः, जघनचपला,
त्रिविक्रमः, दण्डी, देवेश्वरः, धरणीधरः, नारायणः, निद्रादरिद्रः, परिमलः, पाणिनिः,
विहङ्गः, भानुकरः, भानुमिश्रः, भासः, भोजदेवः, (भोजप्रबन्धः), महादेवः, (महा-
नाटकम्) माघः, मैथिलः, मोरिका, रघुपतिः, रङ्गनाथः, रत्नाकरः, रामचन्द्रः, लक्ष्मणः,
लक्ष्मणठक्करः, लक्ष्मणसेनः, लीलावतीकारः, वररुचिः, वराहमिहिरः, वामनः, वाणी-
विलासः, वाल्मीकिः, वाहिनीपतिः, विकटनितम्बा (वैष्णोसंहारनाटकम्), वैद्यभानुः,
श्रीव्यासः, शकटद्विजः, शङ्कराचार्यः, शार्ङ्गधरः, श्रीहर्षः, पाण्मासिकः, सुवन्धुः, हरिहरः,
हर्षदत्तश्चेति ।

केदारनाथवासुदेवशर्माणौ

काव्यमालासंपादकौ ।

पद्यरचनाया विषयानुक्रमः ।

	पृष्ठे	श्लोकाः
प्रथमो व्यापारः—		
१ मत्तलाचरणादि	१	१—५
२ अथावताराः—		
तेषु मत्स्यः	१	६
कूर्मः	२	७—८
वराहः	२	९—१०
नृसिंहः	२	११—१२
वामनः	३	१३
भार्गवो रामः	३	१४—१६
दाशरथी रामः	३	१७—१९
हली रामः	४	२०—२१
घुक्षः	४	२२
कृष्णः	५	२४
(कृष्णस्य वाम्यम्)	५	२५
३ ईश्वरः	५	२६—२८
४ शम्भोत्पाण्डवम्	६	२९
५ गणेशः	६	३०—३१
६ कार्तिकेयः	६	३२—३३
७ भवानी	६	३४—३८
८ लक्ष्मीः	७	३९—४१
९ गङ्गा	८	४२—४३
१० मणिकर्णा	८	४४—४६
११ यमुना	९	४७

इति प्रथमो व्यापारः ।

द्वितीयो व्यापारः—

१२ विषयसूचना	९	१
१३ कीर्तिः	९	२—१६
१४ द्विपत्कीर्तिः	१२	१७
१५ शौर्योदायप्रधाना कीर्तिः	१२	१८

	पृष्ठे	श्लोकाः
१६ प्रतापः	१२	१९—२६
१७ कीर्तिप्रतापो	१४	२७—२९
१८ दानम्	१४	३०—३७
१९ विदायः	१५	३८—३९

इति द्वितीयो व्यापारः ।

अथ तृतीयो व्यापारः—

२० राजवर्णनम्	१६	१—४
२१ सौन्दर्यप्रधाना नृपस्तुतिः	१७	५—८
२२ धरित्रीपतियात्रा	१७	९—१६
२३ पताका	१९	१७—१८
२४ तुरङ्गः	१९	१९—२३
२५ कृपाणः	२०	२४—२७
२६ वीरवाक्यम्	२१	२८—३२
२७ रणः	२२	३३—४१
२८ रणभग्नेऽपदशा	२३	४२—४३
२९ रणक्षितिः ;	२३	४४—४८
३० अरिपलायनम्	२४	४९—५४
३१ अरिनारी	२५	५५—६६
३२ अरिदम्पती	२७	६७
३३ अरिनगरम्	२८	६८—७४

इति तृतीयो व्यापारः ।

अथ चतुर्थो व्यापारः—

विषयसूचना	२९	१
३४ अथ ग्राह्यारः—		
कामप्रभावः	२९	२
बालवर्णनम्	२९	३—५
वयःसंधिः	३९	६—१२
तारुण्यम्	३१	१३—१७

	पृष्ठे	श्लोकाः
३५ अथ बालावयववर्णनम्—		
तन्त्र, केशपादाः ३१	१८—१९	
सीमन्तसिन्दूरम् ३२	२०	
भालसिन्दूरम् ३२	२१	
अलकाः ३२	२२	
आननम् ३२	२३—२४	
भ्रुवौ ३३	२६—२८	
नयने ३३	२९—३१	
अपाङ्गः ३४	३२—३५	
नासामौक्तिकम् ३४	३६—३७	
कर्णताटङ्गम् ३५	३८—३९	
अधरः ३५	४०	
बाहू ३५	४३—४४	
अङ्गुल्यः ३६	४५	
स्तनी ३६	४६	
हारः ३६	४९	
मध्यः ३६	५०—५४	
रोमावली ३७	५५—६१	
अघनम् ३८	६२	
ऊरू ३८	६३	
पादौ ३८	६४	
३६ इतस्ततो वर्णनम् ३९	६५—६७	
इति चतुर्थो व्यापारः ।		
पञ्चमो व्यापारः—		
३७ विरहिणीवर्णनम् ३९	१—२३	
स्मरोपालम्भः ४२	२४—२५	
इति पञ्चमो व्यापारः ।		
अथ षष्ठो व्यापारः—		
३८ नायकविप्रलम्भः ४३	१—२०	
इति षष्ठो व्यापारः ।		
अथ सप्तमो व्यापारः—		
३९ कुलाङ्गना ४६	२—५	
४० कुलाङ्गनाद्योः ४७	६—७	

	पृष्ठे	श्लोकाः
४१ प्रोष्यत्वपतिका ४७	८—१२	
४२ प्रोषितपतिका ४८	१३—१४	
४३ उत्कण्ठिता ४८	१५—१६	
४४ अथाङ्गनावान्तरभेदाः—		
तन्त्र, नवोदा ४९	१७—१९	
विद्यन्धनवोडा ४९	२१—२२	
मुग्धा ५०	२३	
मध्या ५०	२५	
प्रोढा ५०	२५	
असती ५०	२६	
विदग्धासती ५०	२७	
युक्तासती ५१	२९	
लक्षितासती ५१	३०	
वेद्या ५१	३१	
कुलटा ५१	३२—३६	
कुलटोपदेशः ५२	३७—४१	
इति सप्तमो व्यापारः ।		
अष्टमो व्यापारः—		
सौन्दर्यगर्विता ५३	१	
प्रेमगर्विता ५३	२	
खण्डिता ५३	३	
कलहान्तरिता ५३	४—६	
४५ दूती ५४	७—९	
४६ दम्बुपहासः ५४	१०—१२	
४७ मानिनीमानः ५५	१३—१४	
४८ मानापनोदः ५५	१५	
४९ अथ परस्परप्रीतिः—		
प्रलापः ५५	१६	
तन्त्र, नायिकायाः—		
नायकस्य ५५	१७	
५० रतप्रसंसा ५६	१९	
५१ रतारम्भः ५६	२०—२१	
५२ रतम् ५७	२५—२१	

	पृष्ठे	श्लोकाः
५३ विपरीतम्	५८	३२—३८
५४ रतावसानम्	५९	३९—४०
५५ रताशसनम्	५९	४२
५६ रतनिद्रा	५९	४३

इत्यष्टमो व्यापारः ।

अथ नवमो व्यापारः—

५७ प्रभातानुनयः	६०	१—२
५८ वायुः	६०	३—९
५९ प्रभातम्	६१	१०—१७
६० मध्याह्नः	६२	१८—२३
६१ जलक्रीडा	६३	२४—२८
६२ वनक्रीडा	६४	२९—३३
६३ भ्रमरीनृत्यक्रीडा	६४	३४—३८
६४ कन्दुकक्रीडा	६४	३९—४१
६५ दृढीलनक्रीडा	६६	४२—४३
६६ हिन्दोलक्रीडा	६६	४४—४६
६७ संध्या	६७	४७—५०
६८ अन्धकारः	६७	५१—५२
६९ अभिसारिका	६७	५३—५८

इति नवमो व्यापारः ।

अथ दशमो व्यापारः—

७० चक्रवाकावस्था	६८	१—२
७१ तारावर्णनम्	६९	३—७
७२ चन्द्रः	७०	८—१०
७३ सकलचन्द्रः	७०	१३—१८
७४ हर्म्यम्	७१	१९—२३

इति दशमो व्यापारः ।

अथैकादशो व्यापारः—

७५ विषयसूचनम्	७२	१
७६ अनुकूलो नायकः	७२	२—४
७७ दक्षिणनायकः	७३	५—७
७८ पृथो नायकः	७३	८—९
७९ धूर्तो नायकः	७३	१०

	पृष्ठे	श्लोकाः
८० मानी नायकः	७४	११
८१ अनभिज्ञो नायकः	७४	१२—१३
८२ शिशुनायकः	७४	१४—१६
८३ वृद्धनायकः	७४	१७—१८
८४ विदग्धनायकः	७५	१९
८५ देशान्तरोपगत-		

नायकः ७५ २०—२२

८६ अथ षट्पुवर्णनम्—

तत्र, वर्षर्तुः	७५	२३
जलधरः	७५	२४—२७
घनदुर्दिनम्	७६	२८
घनगर्जितम्	७६	३१—३३
विद्युत्	७७	३४—३५
वर्षाविहारिणी	७७	३६
खद्योतः	७७	३७—३८
हंसः	७७	४०

इत्येकादशो व्यापारः ।

अथ द्वादशो व्यापारः—

शरत्	७८	१—९
हेमन्तः	७९	१०—१८
शिशिरः	८०	१९—२३
वसन्तसंधिः	८१	२४—२९
वसन्तः	८२	३०—३४
ग्रीष्मः	८२	३५—४१

इति द्वादशो व्यापारः ।

अथ त्रयोदशो व्यापारः—

८७ हास्यरसः	८३	१—५
८८ करुणरसः	८४	६—१४
८९ रौद्ररसः	८५	१५—१८
९० वीररसः	८६	१९
९१ भयानकरसः	८६	२०—२१
९२ वीमत्सरसः	८७	२२—२३

	पृष्ठे	श्लोकाः
९३ अद्भुतरसः	८७	२४
अत्युक्तिः	८७	२५—२६
९४ शान्तरसः	८७	२७—६८

इति त्रयोदशो व्यापारः ।

अथ चतुर्दशो व्यापारः—

९५ कल्पद्रुमः	९३	२—३
९६ चम्पकः	९३	४—६
९७ केसरतरुः	९३	७
९८ अणुरः	९४	८—९
९९ आम्रः	९४	१०—१२
१०० शङ्खा	९४	१३—१४
१०१ पलाशः	९४	१५—१६
१०२ तालः	९५	१७
१०३ वृक्षः	९५	१८—२१
१०४ कमलिनी	९६	२२—२३
१०५ कुमुद्वती	९६	२४—२५
१०६ शृङ्गः	९६	२६—३२
१०७ पिकः	९७	३३—३६
१०८ चातकः	९८	३५—३६
१०९ शुकः	९८	३७—४०
११० हसः	९९	४१—४२
१११ समुद्रः	९९	४३—४७
११२ तडागः	१००	४८—४९
११३ गिरिनिर्झरः	१००	५०—५१
११४ जलम्	१००	५२
११५ कूपः	१०१	५३—५४
११६ महीधरः	१०१	५५—५६
११७ केसरी	१०१	५७—६१
११८ गजः	१०२	६२—७०

	पृष्ठे	श्लोकाः
११९ मृगः	१०३	७१
१२० मेघः	१०३	७२—८०
१२१ वायुः	१०५	८१—८२
१२२ चन्द्रान्यापदेशः	१०५	८३—८६
१२३ रवेरन्यापदेशः	१०५	८७—९०

इति चतुर्दशो व्यापारः ।

अथ पञ्चदशो व्यापारः—

१२४ समस्यापूरणः	१०६	१—२६
१२५ बहिलीपिकाः	१०९	२७
१२६ चित्रकाव्यम्	११०—२८—२९	
१२७ सन्ननः	११०	३०
१२८ उदारः	११०	३१—३२
१३० प्रशंसा	११०	३३—३४
१३१ संसर्गप्रशंसा	१११	३५—३९
१३२ धनस्तुतिः	१११	४०—४६
१३३ कृपणः	११२	४७—५१
१३४ अर्षी	११३	५२
१३५ दरिद्रः	११३	५३—५६
१३६ खलः	११३	५७—६०
१३७ कुपुत्रः	११४	६१
१३८ कापुरुषः	११४	६२—६४
१३९ कर्कशः	११५	६५—६६
१४० पण्डितः	११५	६७—६८
१४१ मुनिः	११५	६९
१४२ तपोवनम्	११५	७०—७३
१४३ महावनम्	११६	७४
१४४ मृगया	११६	७५—८०
काव्यप्रशंसा	११६	८०—९३

इति पञ्चदशो व्यापारः ।

काव्यमाला ।

आङ्गोलकरश्रीमल्लक्ष्मणभट्टविरचिता

पद्यरचना ।

वक्राम्भोरुहपञ्चकं विकचयन्नेत्रत्रयं दर्शयँ-

लालाटं दहनं स्फुटं प्रकटयंस्तोयं कचैर्मोचयन् ।

बालं चन्द्रमुदञ्चयन्विरचयन्द्राक्ताण्डवाडम्बरा-

नाश्चर्याणि निदर्शयज्जगदयं पायान्नटो धूर्जटिः ॥ १ ॥

कवित्वप्रौढुम्फश्रवणकृतज्ञम्पव्यतिकरं

चिरं येषां स्वान्तं समजनि नितान्तं रसवशम् ।

अमीषां पीयूषापचितसुरयोपाधरपुटो-

लसन्माधुर्ये वा समुदयति किं वा रतिरपि ॥ २ ॥

तर्कज्ञानां तर्कशास्त्रार्कसंपत्संपर्केण क्लिद्यमानान्तराणाम् ।

विश्रान्त्यर्थं संगता कल्पशाखिच्छायेवेयं निर्मितिल्क्ष्मणस्य ॥ ३ ॥

विज्ञास्तु विज्ञाप्यमिदं पुराणपद्येषु किं चर्वितचर्वणेन ।

यद्यस्ति कौतूहलमीक्षणीया क्षणं कृतिः संप्रति लक्ष्मणीया ॥ ४ ॥

प्राज्ञाः कापि प्रतिज्ञापि तथा वै करवै यथा ।

बुधा अपि सुधास्वादं लभन्ते विबुधा इव ॥ ५ ॥

(ममैव लक्ष्मणस्य)

अथावतारेषु मत्स्यः ।

पुच्छं चेदहमुत्क्षिपाम्यनवधिस्तुच्छीभवेदम्बुधिः

क्रीडां चेत्कलये मनागपि जले पीडा परं यादसाम् ।

निःस्यन्दो भृशमत्र निर्भरभरब्रह्माण्डभाण्डक्षय-

क्षोभात्कुञ्चितवेष एष भगवान्प्रीणातु मीनाकृतिः ॥ ६ ॥

अथ कूर्मः—

पायान्मायाजरठकमठाधीश्वरो ब्रह्मनित्या-

धिष्ठानोच्चैर्मठ इव महान्पत्तने पन्नगानाम् ।

धत्ते धन्या यदुपरि धरा शेषशीर्षोपितासौ

कन्दोन्मीलन्नवकमलिनीकाण्डपत्रस्य लक्ष्मीम् ॥ ७ ॥

हृग्भ्यां यस्य विलोकनाय जगतो द्राग्भीषदुत्तोलित-

ग्रीवाग्रोपरि विस्फुरद्ब्रह्मणे छत्रायितायां भुवि ।

हा धिग्भूः किमभूदमूचदितरत्किं वेति पर्याकुलो

हन्यादेप हठादधानि कमठाधीशः कठोराणि मे ॥ ८ ॥

अथ वराहः—

यस्यालीढमृणालतन्तुवदियं दन्तोपरि स्वर्धुनी

दृकोणोपितद्रूपिके इव नभस्येतौ विवस्वद्विधू ।

किञ्च शिग्धसटाग्रलम्बनलिनीपत्राभमेतन्नभः

सोऽयं कोलकलेवरः कलयतां कल्याणमव्याहतम् ॥ ९ ॥

(रामचन्द्रस्यैते)

भूयादेप सतां हिताय भगवान्कोलावतारो हरिः

सिन्धोः क्लेशमपास्य यस्य दशनप्रान्ते नटन्त्या भुवः ।

तारा हारति वारिदस्तिलकति स्वर्वाहिनी माल्यति

क्रीडादर्पणति क्षपापतिरहर्देवश्च ताटङ्कति ॥ १० ॥

(भानुकरस्य)

अथ नृसिंहः—

आहादयत्वेप खरैर्नखाभैर्देतेयवक्षःस्तनिमुत्खनन्यः ।

प्रहादहृद्यं हृदये द्वितीयमन्वेष्टुमिच्छन्निव सूनुरत्नम् ॥ ११ ॥

(लक्ष्मणस्य)

पायान्मायागृगेन्द्रो जगदस्तिलमसौ यत्तनूदध्वदर्शि-

ज्वालाजालावलीढं यत्त भुवि सकलं व्याकुलं किं न भूयात् ।

न स्याच्चेदाशु तस्याधिकविकटसटाकोटिभिः पाद्य(त्र्य)माना-
दिन्दोरानन्दकन्दाच्चदुपरि तुहिनासारसंदोहवृष्टिः ॥ १२ ॥
(रामचन्द्रस्य)

अथ वामनः—

किं क्रमिष्यति किलैष वामनो यावदित्थमहसन्त दानवाः ।
तावदस्य न ममौ नमस्थले लङ्घितार्कशशिमण्डलः क्रमः ॥ १३ ॥
(माघस्य)

अथ भार्गवो रामः—

रामे ब्राह्मणवेषधारिणि धनुर्धृत्वा कराम्भोरुहे
संजन्याङ्गुलिकास्त्रमारचयितुं कैलासमार्कषति ।
तात त्राहि सुत प्रयाहि दयिते निर्याहि सौधाद्वहि-
र्वारं वारमयं पुरान्तकपुरक्षोभः शिवायास्तु वः ॥ १४ ॥
(भानुकरस्य)

नाशिष्यः किमभूद्भवः किमभवन्नापुत्रिणी रेणुका
नासीद्विश्वमकार्मुकं किमिति सा प्रीणातु रामप्रभा ।
विप्राणां प्रतिमन्दिरं मणिगणोन्मिश्राणि दण्डाहते-
नाब्धीशः समया यमोऽपि महिषेणाम्भांसि नोद्धाहितः ॥ १५ ॥
द्वारे कल्पतरुनृहेषु सुरर्मांश्चिन्तामणीनङ्गदे
पीयूषं सरसीषु वक्रकुहरे विद्याश्चतस्रो दश ।
यः किं कर्तुमयं तपस्यति भृगोर्वशावतंसो मुनिः
पायाद्वोऽवनिदेवपालनपरो भूदेवभूपामणिः ॥ १६ ॥
(महानाटकात्)

अथ दाशरथी रामः—

अधिपञ्चवटीकुटीरवर्ति स्फुटितेन्दीवरमुन्दरोरुमूर्ति ।
अपि लक्ष्मणलोचनैकलक्ष्यं भजत ब्रह्म सरोरुहायताश्रम् ॥ १७ ॥
(लक्ष्मणस्य)

बालक्रीडनमिन्दुशेखरधनुर्भङ्गावधि प्रहृता-

नेकैतद्वनसेवनावधि कृपा सुग्रीवसख्यावधि ।

आज्ञा वारिधिवन्धनावधि यशो लङ्केशनाशावधि

श्रीरामस्य पुनातु लोकवशता जानक्युपेक्षावधि ॥ १८ ॥

(कस्यापि)

नियमितपाथोनिधिना प्रत्यावृत्तेन रामचन्द्रेण ।

अथ लङ्घिताः पदाम्ब्यां सरितो भयवामनीभूताः ॥ १९ ॥

(भानुकरस्य)

अथ हली रामः—

निष्पात्याशु हिमांशुमण्डलमधः पीत्वा तदन्तःसुधां

कृत्वैनं चपकं हसन्निति हलापानाय कौतूहलात् ।

भो देव द्विजराजि मादृशि सुरास्पर्शोऽपि न श्रेयसे

मा मुञ्चेति तदर्थितो हलधरः पायादपायाज्जगत् ॥ २० ॥

क्रीडन्नद्यानवद्यामहमुपरि गदां आमयित्वा जगत्यां

निष्पात्याकाशमुर्वीमुडुशशिदिनकृद्भारगुर्वी विधास्ये ।

यद्वा मद्वालयलीलोत्तरलतरहलाघातनिर्भिन्नभूमी-

निर्यत्पातालगङ्गोज्ज्वलबहलजलैः स्त्रावयिष्यामि विश्वम् ॥ २१ ॥

(रामचन्द्रस्यैतौ)

अथ बुद्धः—

मायाबुद्धकुतूहले भगवति व्यालोलयत्यागमा-

नोङ्कारेण भयातुरेण चलितं विन्दुं विहाय क्वचित् ।

ओकारः करपञ्जरं पुरभिद्रो भेजे त्रिशूलच्छला-

द्विन्दुश्चक्रमिषेण कैटभरिपोस्तस्थौ कराम्भोरुहे ॥ २२ ॥

अथ फल्की—

यवनीनयनान्बुधोरणीभिर्धरणीनामपनीय तापवद्दीन् ।

सुकृतदुमसेकमाचरन्तं धृतकल्कं प्रणमामि निर्विकल्पम् ॥ २३ ॥

अथ कृष्णः—

कमलाकुचकनकाचलजलधरमाभीरसुन्दरीमदनम् ।

अधिततशेषफणावलिकमलवनीभृङ्गमच्युतं वन्दे ॥ २४ ॥

अथ कृष्णस्य वाम्यम्—

कृत्वा सिंहकलेवरं विरचयन्खेदातुरान्कुञ्जरा-

न्वाराहीं तनुमेत्य लोलदलकान्विद्रावयन्गोपकान् ।

धृत्वा मत्स्यवपुस्तडागकुहरे कल्लोलमान्दोलय-

न्कृष्णः शैशवविग्रहं विरचयँल्लेभे भ्रमन्विभ्रमान् ॥ २५ ॥

(भानुकरस्यैते)

अथेश्वरः—

स्तब्धेऽर्धाङ्गे चरणपतनं नैव वामस्य पाणे-

र्वैमत्येनाञ्जलिविरचनं नापि वाचां प्रपञ्चः ।

अंशे जिह्वाकृपजडतया मानवत्यां मृडान्यां

कोऽन्यः कल्पोऽह्यनुनयविधावर्धनारीश्वरेऽभूत् ॥ २६ ॥

(लक्ष्मणस्य)

मल्लीमाल्यधिया मुधाकरकलां कण्ठश्रियं कज्जल-

भ्रान्त्या भालविलोचनानलशिखां सिन्दूरपूराशया ।

कैलासे प्रतिविम्बितात्स्ववपुषो गृह्णन्हसन्त्या मुहुः

पार्वत्याः प्रतिकर्मकर्मणि चिरं मुग्धो हरः पातु वः ॥ २७ ॥

(गणपतेः)

ओंकारो यस्य कन्दः सलिलमुपनिषन्ध्यायजालं मृणालं

ब्रह्माण्डं यस्य काण्डं प्रसरति परितो यस्य यागः परागः ।

भृङ्गध्यानः.....(?) विजनमुरधुनीतीरवासोऽधिवासो

यस्यानन्दो मरन्दः पुरहरचरणाम्भोरुहं तद्भजामः ॥ २८ ॥

(भानुकरस्य)

अथ शम्भोस्ताण्डवम्—

चञ्चल्या दहति क्षतक्षितिचलचक्षुःश्रवःसंहति-

। त्रस्यद्विपतिदिग्गजपुतिधराधःशेषनश्यद्रति ।

दौर्दण्डाहतिसंततिद्युटदुरुत्रह्माण्डभाण्डसिति-

त्रस्तस्वर्पतिसंभ्रमन्नति भवस्यास्तां मुदे ताण्डवम् ॥ २९ ॥

(लक्ष्मणस्य)

अथ गणेशः—

विध्वेशः सर्वविभ्रान्परिहरतु स यत्कर्णतालादुदञ्च-

द्वायुज्याधूतगण्डस्यलयुगलगलद्भूरिसिन्दूरपूरैः ।

आरुण्याद्वैतभावं गतवति जगति कापि नो भाति भानु-

नैवासौ शीतभानुः कचिदपि नितरां भासते वा कृशानुः ॥ ३० ॥

(लक्ष्मणस्य)

क्रोडं तातस्य गच्छन्विशदविसधिया शाबकं शीतभानो-

राकर्षन्भालवैश्वानरनिशितशिखाशोचिषा तप्यमानः ।

गङ्गाशम्भः पातुमिच्छुर्भुजगपतिफणाफूत्कृतैर्दूयमानो

मात्रा संबोध्य नीतो दुरितमपनयेद्बालवेपो गणेशः ॥ ३१ ॥

अथ कार्तिकेयः—

मूर्ध्नो मन्मथशासितुर्विगलिते क्षीराशयास्वादिते

वक्त्रे बालतुषारभासि परितः कण्ठोदरे तिष्ठति ।

क्षेपं वीक्ष्य विलोलशोणनयनं भिन्नाधरौष्ठश्रियं

व्यातन्वन्करतालिकां विहसितं बालो विशाखो दधौ ॥ ३२ ॥

शृङ्गे शिरीषमालां कण्ठे घण्टां पदेषु मञ्जीरम् ।

विन्यस्य प्रतिभवनं भर्गवृषं ग्रामयामास ॥ ३३ ॥

(भानुमिश्रस्यैतौ)

अथ भवानी—

स्खलितं करकङ्कणं निशायामथ शर्वेण भुजङ्गनिर्मितं तत् ।

उपसि प्रविलोक्य भीतवत्या भगवत्याः करधूननं धिनोतु ॥ ३४ ॥

दरिद्रजनरञ्जनस्तव भवानि दृक्खञ्जनः

स चेदभिमुखो भवेत्स न भवेत्किमेवं जनः ।

पयोधरतटीभरालसनमद्वधूटीलस-

न्मणिद्युतिविदीपिताम्बरतटीमहीमण्डलः ॥ ३५ ॥

(लक्ष्मणस्यैतौ)

हरिपत्राम्बकां फुल्लनलास्यां कुन्तिगामिनीम् ।

केतुवाराचितां दार्क्षीं घनकूचयुजं भजे ॥ ३६ ॥

वन्देऽहं कालिकामष्टभुजव्यूहवृतां शिवाम् ।

विध्यादिसुरसन्दोहैर्वन्दितां सुपमाम्बकाम् ॥ ३७ ॥

(एतौ भोगिसूनोर्वेणीदत्तस्य)

यदेतल्लावण्यं भगवति भवप्रेमलहरि

त्वदीयाङ्गेरस्मात्पथि सह रजोभिर्विगलति ।

विनिर्मातुं शातक्रतुवपुरपङ्केरुहमुखी-

स्तदुञ्छव्यापारैरपहरति मन्ये कनलभूः ॥ ३८ ॥

(भानुकरस्य)

अथ लक्ष्मीः—

आख्याते हसितं पितामह इति त्रस्तं कपालीति च

व्यावृत्तं गुरुरित्ययं दहन इत्याविष्कृता भीरुता ।

पौलोमीपतिरित्यसूयितमथ व्रीडाविनम्रं श्रिया

पायाद्भः पुरुषोत्तमोऽयमिति यो न्यस्तः सपुष्पाञ्जलिः ॥ ३९ ॥

(क्षेमेन्द्रस्य)

शिरो व्याधुन्वत्यास्तव जननि सिन्दूरकणिका

निकामं दृक्पद्मे पतति किमतः पश्यसि न माम् ।

रतारम्भे किंतु प्रचलमणिकेयूरमुखरं

हरन्वक्षोपासः स खलु कृतकृत्यो मधुरिषुः ॥ ४० ॥

(भानुकरस्य)

पद्मायास्तनहेमसन्ननि मणिश्रेणीसमाकर्षके

किञ्चित्कम्बुकसंधिसंनिधिमिते शौरेः करे तत्करे ।

सद्यो जागृहि जागृहीति वलयध्वानैर्ध्रुवं जाग्रता

कामेन प्रतिबोधिताः प्रहरिका रोमाङ्कुराः पान्तु वः ॥ ४१ ॥

(कस्यापि)

अथ गङ्गा—

इयं चिद्रूपापि प्रकटजलरूपा भगवती

यदीयाम्भोविन्दुर्वितरति च शम्भोरपि पदम् ।

पुनाना धुन्वाना निखिलमपि नानाविधमधं

जगत्कृत्स्नं पायादनुदिनमपायात्सुरधुनी ॥ ४२ ॥

(लक्ष्मणस्य)

जडता जडतामम्ब पङ्कः पङ्कं व्यपोहतु ।

आन्तिस्तव मम आन्तिमधोगतिरधोगतिम् ॥ ४३ ॥

(कस्यापि)

अथ मणिकर्णी—

अमुक्तां भूपयन्तु स्वां तनुं संसारसिन्धुगैः ।

मणिकर्णी ताम्रपर्णी मुक्तिमुक्ताफलैर्जनाः ॥ ४४ ॥

(लक्ष्मणस्य)

स्नातं वारिषु निर्मलेषु जटिलो जातः पुनः कुन्तलः

काये क्षालितमेव पङ्कपटलं कण्ठे पुनः कालिमा ।

उद्दामाः खलु वीचयः परिचितः क्रान्तः करो भस्मना

मातः श्रीमणिकर्णि कर्णपरुषं जल्पामि कोऽयं क्रमः ॥ ४५ ॥

मूर्ध्नः शीतरुचः फलां विसर्पिया व्यालोलमालोकते

कण्ठे नीलमपाकरोति सलिलैर्जम्बालजालभ्रमान् ।

भूयः प्रोन्धति कुन्तलम्वलदयां धाराधिया मूर्धुनी-

मन्योन्यं मणिकर्णि कौतुकमिदं निर्मज्ज निर्गच्छता ॥ ४६ ॥

अथ यमुना—

ऊरीकर्तुं तुहिनकिरणप्रीतिधारामुदारां

दूरीकर्तुं दिनकरकरक्लेशवाधामगाधाम् ।

यस्याः पुण्ये पयसि विशति स्नातुकामा त्रियामा

प्रायस्तस्यास्तिमिरततिभिः श्यामलं नीरमस्याः ॥ ४७ ॥

(भानुकरस्यैते)

इति श्रीआङ्गोलकरलक्ष्मणभट्टविरचितायां पद्यरचनायां प्रथमो व्यापारः ॥ १ ॥

द्वितीयो व्यापारः ।

अथानवद्यपद्येषु प्रतिपाद्यस्य कीर्तये ।

तत्पद्यकर्तृकीर्त्यै च कीर्त्यन्ते तानि कौतुकात् ॥ १ ॥

अथ कीर्तिः—

आभात्येतद्विचन्द्रं वियदपि निखिलं हन्ति(दन्ति)नस्तु त्रिदन्ता

गङ्गापूरश्चतुर्धा प्रविलसति लसत्पञ्चदन्तः करीन्द्रः ।

पङ्कजः (सप्तवक्रः) परिणमति तथा पङ्कजाः सप्तसंख्याः

शङ्के त्वत्कीर्तिमूर्त्या नवमिव जगदालक्ष्यते क्षोणिपाल ॥ २ ॥

दुग्धाम्भोधेः परिचुलुकनं संपिघातुं सुधाया-

त्लासः सुत्रामगजमहसामातपत्रस्य मित्रम् ।

भङ्गो गङ्गाचपलपयसां तन्द्रिका चन्द्रिकाया-

स्त्वत्कीर्तिः सा जयति जगति क्षमापतीनां रतीश ॥ ३ ॥

पाद्यं दुग्धाम्बुधिरपि सुधानर्घ्यमर्घं तथैता-

स्ताराहारास्तनुमलयजं चन्दनं चन्द्रिकैव ।

इन्दोर्विम्बं रुचिरमुकुरः स्वर्गतेति श्रुताया-

स्तत्त्वत्कीर्तिरुपहृतमिदं स्वःपथि स्वर्वधूभिः ॥ ४ ॥

दुग्धाम्भोधावगाधे विहरति सुधया क्षालयत्यङ्घ्रियुग्मं

कृत्स्नां ज्योत्स्नां दुकूलं कलयति मलयोद्भूतचर्चा तनोति ।

स्वच्छन्दं नृत्यति द्रागुरगपतिशिरस्सेव निद्राति चन्द्रे

त्वत्कीर्तिः स्वामिनीय त्रिजगति विहरत्येवमुर्वीश गुर्वी ॥ ५ ॥

देव त्वघशसा सितांशुमहसा गीर्वाणवृन्देऽखिलं

शंभोर्भावमवापिते तु सहसा चेत्कौतुकं तच्छृणु ।

साकृताः सकुतूहलाः सचकिताः सौत्कण्ठिताः साङ्गताः

साशङ्काश्च मुहुर्मुहुर्मधुरिपौ लक्ष्म्या दृशः पातिताः ॥ ६ ॥

(एते लक्ष्मणस्य)

मन्येऽरण्ये कुलगिरिगुहागह्वरे पर्यटन्ती

विद्धा दर्भैः किमपि चरणे वासुदेवस्य कीर्तिः ।

इन्दौ कुन्दे कुमुदमुकुले चामरे चन्दने वा

दत्त्वा (दत्त्वा) मृदुनि पुरतः पादमेपा प्रयाति ॥ ७ ॥

(गणपतेः)

विद्वद्गोष्ठीगरिष्ठ प्रतिभट्टदमन श्रीनिजाम प्रतीमः

कृत्वा त्वत्कीर्तिगाथां वहति गणविधिं पद्मयोनिः कठिन्या ।

वक्त्रा लेखा गुरूणाममृतकरकलाकम्बुमल्लीमरालाः

शुद्धा लेखा लघूनां विसभुजगनभोनिम्नगा दन्तिदन्ताः ॥ ८ ॥

(भानुकरस्य)

वाणीकण्ठाभरण भवतो रुद्रचन्द्र क्षितीन्दोः

कुन्दस्फीते यशसि नभसो बिम्बमालोकयन्त्यः ।

त्वद्वैरिण्यो विरहविकला वक्षसि न्यस्तकामा

पा(वा)रं वा(रं) भवकमलिनीपद्मबुद्ध्या मृशन्ति ॥ ९ ॥

(रामचन्द्रस्य)

राजेति क्षणदाकरं विजयते दानोरुलक्ष्मीरिति

स्वर्नागं बहुबाहिनीपतिरिति क्षीरोदमास्कन्दति ।

दुर्गोधीश इति स्फुटं पुररिपुं विद्वेष्टि भोगोद्भट-

थीरित्यर्दति वासुकिं स्वयशसा दिङ्मोक्षचूडामणिः ॥ १० ॥

(धरणीधरस्य)

प्रतिनगरमटन्ती प्रत्यगारं व्रजन्ती
प्रतिनरपतिवक्षःकण्ठपीठे लुठन्ती ।

गिरिगरिमनितम्बाच्छादने सावधाना

तदपि च तव कीर्तिर्निर्मलैवेति चित्रम् ॥ ११ ॥

(कस्यापि)

वीरक्षीरसमुद्रसान्द्रलहरीलावण्यलक्ष्मीमुप-

स्त्वत्कीर्तेस्तुलनां कलङ्कमलिनो धत्तां कथं चन्द्रमाः ।

स्यादेवं त्वदरातिसौधशिखरप्रोद्भूतदूर्वाङ्कुर-

ग्रासासक्तमतिः पतेद्यदि पुनस्तस्याङ्कशायी मृगः ॥ १२ ॥

भ्रान्त्वा भूवलयं दशास्यदमन त्वत्कीर्तिहंसी दिवं

याता ब्रह्ममरालसंगमवशाद्या तत्र गुर्विण्यभूत् ।

पश्य स्वर्गतिरङ्गिणीपरिसरे कुन्दावदातं तथा

मुक्तं भाति विशालमण्डकमिदं शीतद्युतेर्मण्डलम् ॥ १३ ॥

(महानाटकात्)

लुङ्गब्रह्माण्डसिंहासनमिदमुदयचित्रमध्यास्य नित्यं

न्यञ्चदिव्यस्रवन्तीसितचमरचयं लालयन्दिग्वधूभिः ।

राकाचन्द्रातपत्रं दिनकरमुकुरं ग्राहयँल्लोकपाला-

न्निर्जित्यैन्द्रं करीन्द्रं तव जयति यशश्चक्रवर्तीवधेल ॥ १४ ॥

(अकवरीयकालिदासस्य)

यस्य क्षोणिपतेर्विहायसि यशोराशौ चमत्कुर्वति

द्राक्पूर्वरजोभ्रमेण वणिजो वीथीमुपस्कुर्वते ।

चञ्चुं चञ्चलयन्ति चन्द्रकिरणभ्रान्त्या चकोराः पयो-

बुद्ध्या व्योम्नि नियोजयन्ति कलशीमानीय वामभ्रुवः ॥ १५ ॥

(कस्यापि)

राजन्नचण्डरुचिगण्डलपुण्डरीका

दिग्दन्तिवक्रविचरन्नवदन्तिनका ।

उद्बुद्ध.....नीरधिवुद्बुदाली

कल्लोलिनीव तव वल्गति मह्यकीर्तिः ॥ १६ ॥

(लक्ष्मणस्य)

अथ द्विपत्कीर्तिः—

रघुतिलकनृपाल त्वद्विपत्क्षोणिपाल-

प्रविलसदपकीर्तिरयामले, विश्वजाले ।

भगवति भजमाने कृष्णतां शूलपाणौ

किमुदधिगिरिपुत्र्यौ चक्रतुस्तत्र विभ्रः ॥ १७ ॥

(लक्ष्मणस्य)

अथ शौर्योदार्यप्रधाना कीर्तिः—

लभं रागादृताङ्ग्या सुदृढमिह ययैवासियष्टचारिकण्ठे

मातङ्गानामपीहोपरि परपुरुषैर्यो पतन्ती च दृष्टा ।

तत्सक्तोऽयं न किञ्चिद्गणयति विदितं तेऽस्तु तेनास्मि दत्ता

भृत्येभ्यः श्रीनियोगाद्ददितुमिति गतेवाम्बुधि यस्य कीर्तिः ॥ १८ ॥

कस्यापि । (हर्षदत्तस्य)

अथ प्रतापः—

अये नृपतिमण्डलीमुकुटरत्न युष्मद्भुजा-

महोष्मत्ततिसंजुषा चत भवत्प्रतापार्चिषा ।

द्विषामतिभृशं यशःप्रकटपारदोध्मापना-

दुदुस्कुटत तारकाः कपटतो विहायस्तटे ॥ १९ ॥

(लक्ष्मणस्य)

क्षोणीपर्यटनव्रते क्षितिपते युष्मत्प्रतापो अम-

त्सौराष्ट्रे मगधे कलिङ्गसविधे चङ्गे यदङ्गे गतः ।

तत्पापं परिहर्तुमम्बरमणिव्याजेन सप्तार्णवे

स्नात्वा विष्णुपदं स्पृशन्नपि भृशं भूयः परिभ्राम्यति ॥ २० ॥

(कस्यापि)

अध्यायोधनवेदि मार्गणकुशानास्तीर्य खङ्गसुचा

हुत्वारोः पललं चरुं हविरसृक् तन्मस्तकस्वस्तिकैः ।

संवेष्टाहवनीयमानसदसिख्योऽसौ प्रतापानलो-

ऽस्यापि द्रागुदकाञ्जलीकृतचतुःपाथोधिना श्रीमता ॥ २१ ॥

(धरणीधरस्य)

येनोद्गधात्त्वदरिनिकराद्रैन्धनव्रातकात्सं-

भूतो धूमो गगनमसितत्वं निनायावलक्षम् ।

भूमिम्बाहस्कर नरपते हारिसिंह त्वदीयो-

ऽनन्तापीठे खलु विजयते स प्रतापकृशानुः ॥ २२ ॥

(भोगिसूनोर्वेणीदत्तस्य)

लङ्काधामनि वीर भानुनृपतेः प्रेक्ष्य प्रतापोदयं

प्रत्यागारमधीरनीरजदृशो भूयो हुताशत्रमात् ।

क्षुभ्यद्वाणि विधूतपाणि विगलन्मुक्तामणि प्रस्खल-

द्वाप्पश्रेणि विलोलवेणि दयितं कण्ठस्थले विभ्रति ॥ २३ ॥

क्षोणीकाम निजामशाह भवतः प्रौढैः प्रतापानलै-

र्द्रागेव द्रवरूपतामुपगते चामीकराणां चये ।

अश्यद्वासवधामधोरणि मुहुर्मज्जद्ब्रह्मामणि

त्रस्यत्कामिनि निप्पतद्वनितलं मेरोः समुन्मीलति ॥ २४ ॥

त्वत्प्रतापानलज्वालादग्धं दुग्धोदधिं पुनः ।

नास्वादयति विस्वादमगस्त्यो विस्तृताञ्जलिः ॥ २५ ॥

(एते भानुकरस्य)

कूर्मः पादोऽत्र यष्टिर्भुजगपतिरसौ भाजनं भूतधात्री

तैलापूराः समुद्राः कनकगिरिरयं वृत्तवर्तिप्ररोहः ।

ज्योतिश्चण्डांशुरोचिर्गगनमलिनिमा कज्जलं दक्षमानाः

शत्रुश्रेणीपतङ्गा ज्वलति रघुपते त्वत्प्रतापप्रदीपः ॥ २६ ॥

(महानाटकात्)

अथ कीर्तिप्रतापौ—

क्षितिप किमपि चित्रं जागरूकेऽपि युष्म-
द्यशसि शशिकदम्बे त्वल्यतापेऽर्कविम्बे ।

नयनकुवल्यानि त्वद्विषत्कामिनीना-

मपि च वदनपद्मान्याशु यत्संकुचन्ति ॥ २७ ॥

(लक्ष्मणस्य)

त्वल्यतापार्कविम्बेनासक्षेन विकचीकृता ।

कीर्तिस्ते भाति विगतालिम्रजाङ्गवे पद्मिनी ॥ २८ ॥

(भोगिसूनोर्वेणीदत्तस्य)

कीर्त्यास्य चन्द्रकरकोमलयातिशुभ्रं

शोणं नवार्ककिरणप्रतिमप्रतापैः ।

श्यामद्युति द्विपदकीर्तिमसीभिरित्थं .

चित्रं तदाम्बरमराजत दिग्बधूनाम् ॥ २९ ॥

(अम्बष्ठस्य)

अथ दानम्—

देव क्षोणितलाधिपे त्वयि महादानप्रधाने विधौ

चेतः कुर्वति पातयत्यपि दृशं स्वर्णादिके वस्तुनि ।

विप्राणामतिघोरधारकठिनद्योतत्कुठारोद्यता-

घातप्रस्फुटिताङ्गसंधिचकितो मेरुः परं दूयते ॥ ३० ॥

अन्यार्थमङ्गीकृतवारिपाणौ विशङ्कमानस्तव दानवारि ।

परस्परं दीनमुखा न के वा देवाः सुमेरुं शुशुचुः स्वभूमिम् ॥ ३१ ॥

(एतौ लक्ष्मणस्य)

दाने द्राघीयसि कपटतः स्वस्तटिन्याः कठिन्या-

.....तव कृतवता.....गारभित्तौ ।

नापि प्रापि क्वचिदपि.....श्रीनिजामद्वितीय-

स्तेनाकारि स्थगितमनसा वेधसा विन्दुरिन्दुः ॥ ३२ ॥

यशःकिरणधोरणीतुलितरोहिणीवल्लभ

त्वया क्षणमुदीक्ष्यते जगति यो दरिद्रो जनः ।

पयोधरमहीधरे नटति तस्य वामभ्रुवां

रणत्कनककिङ्किणीकलरवेण देवस्मरः ॥ ३३ ॥

(एतौ भानुकरस्य)

म्लायद्वक्त्ररुचः कदन्नकणिकाकुक्षिभरा भिक्षवो

ये केचिक्षितिकामरामनृपतेः पु.....दृशो गोचराः ।

तत्तत्कान्तकुटुम्बिनीश्रुतिनटत्ताटङ्करत्नाङ्कुर-

ज्योत्स्नाभिर्जटिलीभवन्ति भुवने का वा न दिग्भित्तयः ॥ ३४ ॥

(रामचन्द्रस्य)

अनेन सर्वार्थिकृतार्थता कृता हृतार्थितौ कामगवीसुरद्वुमौ ।

मिथः पयःसेचनपल्लावाशने प्रदाय दानव्यसनं समाप्नुतः ॥ ३५ ॥

(श्रीहर्षस्य)

देव त्वत्करनीरदे दिशि दिवि प्रारब्धपुण्योन्नतौ

चञ्चत्कङ्कणरत्नराजि तडिति स्वर्णामृतं वर्षति ।

स्फीता कीर्तितरङ्गिणी समभवत्तृप्ता गुणग्रामभूः

पूर्णं चार्थिसरः शशाम विदुषां दारिद्र्यदावानलः ॥ ३६ ॥

(महानाटकात्)

त्वया वीरगुणाकृष्टा ऋजुदृष्ट्या विलोकिताः ।

लक्ष्यं लब्ध्वैव गच्छन्ति मार्गणा इव मार्गणैः ॥ ३७ ॥

(कस्यापि)

अथ विदोयः—

लक्ष्मीविभ्रमकुञ्जकल्पविटपिन्विद्वत्कृपावारिधे

दृष्टिं खेहनिधे निधेहि महतीं दीने दयार्द्रा पुनः ।

अस्मद्वारिनिबद्धसिन्धुरघटाव्यालोलकर्णानिलैः

पीयन्तामरविन्दसुन्दरदृशां स्वेदाम्भसां विन्दवः ॥ ३८ ॥

क्रीडामूलं दुकूलं दलितरिपुमहीपालवृन्दं गजेन्द्रं

दत्त्वा तुङ्गं तुरङ्गं विरचय वसुधानाथ तावद्विदायम् ।

युष्मत्सत्कारभाजं दिशि दिशि चकितैः प्रेक्ष्य मामक्षिपातै-

र्वक्षोजाभोगभूमौ विलुठतु पुलकश्रेणिरणेक्षणानाम् ॥ ३९ ॥

(एतौ भानुकरस्य)

इति श्रीआश्लकरलक्ष्मणभट्टकृतायां पद्यरचनायां द्वितीयो व्यापारः ॥

तृतीयो व्यापारः ।

अथ राजवर्णनम्—

राजानः शशिभास्करान्वयभुवः के के न संजशिरे

भर्तारं पुनरेकमेव हि भुवस्त्वां वीर मन्यामहे ।

येनाङ्गं परिमृद्य कुन्तलमथाकृष्य व्युदस्यायतं

चोलं प्राप्य च मध्यदेशमसकृत्काङ्क्षां करः प्रापितः ॥ १ ॥

(कस्यापि ।)

शत्रुनीरजदृशोऽनुघस्रमाख्यापदेन हरिसिंह नाम ते ।

मोहिता हरिहरीति चक्षते रूपशौर्यबलसंहितैर्गुणैः ॥ २ ॥

(भोगिराजोर्वेणीदत्तस्य)

कृष्णं समरसतृष्णं दृष्टवतो विष्टरश्रवसः ।

राजन्यजन्ममूले भुजमूले पुलकमुकुलानि ॥ ३ ॥

क्षोणीकाम निजामशाह विलसत्सिन्दूरकुन्दसजि

स्रष्टा त्वचरणं विधाय निदधे वैरिश्रियो मूर्धनि ।

सीमन्तस्य चकास्ति कापि सरणिस्तस्योर्ध्वरेखादयः

सिन्दूरस्य कणा जयन्ति किरणाः कुन्दानि मन्ये नखाः ॥ ४ ॥

(एतौ भानुकरस्य)

अथ सौन्दर्यप्रधाना नृपस्तुतिः—

गेहे गेहे सुमगसुदृशो रामभद्र क्षितीश

त्वामालिख्य स्वमपि सविधे सस्पृहं भावयन्त्यः ।

तस्मिन्नाकस्मिकमुपनते वल्लभे भीतिभाजः

पौष्पं चापं तव करतले वेपमाना लिखन्ति ॥ ५ ॥

(कस्यापि)

अयं कामो निजामो वा त्वया किमवधारितम् ।

इति दृष्टिरिव प्रष्टुं श्रुतिं श्रयति सुभ्रुवाम् ॥ ६ ॥

सर्वं लुण्ठितमुद्गटैस्तव भटैस्तेन द्विपत्सुभ्रुव-

स्त्राणाय त्वयि योजिताञ्जलिपुटं काकूक्तिमातन्वते ।

त्राणं दूरत एव तिष्ठतु मनस्तासां त्वया लुण्ठितं

तद्गम्भीर वदामि कुप्यसि न चेत्साधोरयं कः क्रमः ॥ ७ ॥

अलसं वपुषि श्लथं दुकूले चपलं चेतसि धूसरं कपोले ।

चकितं नयने स्तने विलोलं तव नामश्रवणं तनूदरीणाम् ॥ ८ ॥

(गते भानुकरस्य)

अथ धरित्रीपतियात्रा—

चोली चोलीं न तु कलयते गुर्जरी जर्जराङ्गी

भूर्जाक्रान्ता विशति विपिनं मालवी सालवीथीम् ।

नो संगीतं रचयति मनागङ्ग वङ्गी कृशाङ्गी

नाङ्गी रागं रहसि तनुते भूपते त्वत्प्रयाणे ॥ ९ ॥

(लक्ष्मणस्य)

जाने युष्मत्प्रयाणे श्रितितिलक रजोयोगदोषादशेषा

दिग्गोपाः स्नान्ति सद्यस्त्वदरिणृपवधूनेत्रनीरापमासु ।

संगम्य त्वत्प्रतापैस्तदनु किमुद्धौ दोहदं देव तासां

प्राची प्रातः प्रसूते यदियंमुरुमहोऽखण्डमार्तण्डविम्बम् ॥ १० ॥

(रामचन्द्रस्य)

देव त्वद्विजये तुरङ्गमखुरघातक्षतक्षमातला-

त्पोद्धूनि रजसः परागपटले दिक्चक्रमाक्रामति ।

अक्ष्णां पङ्क्तिशतानि निन्दति निजं हस्तद्वयं निन्दति

स्वां निन्दत्यनिमेषतां परिपतद्वाप्मान्मुधारो हरिः ॥ ११ ॥

(महानाटकात्)

त्वद्याने वाजिराजिप्रखरखरपुटोद्धूतधूलीतमिस्ते

लुण्ठाकेभ्यो भियेव स्फुटमुपनयते गोसहस्रं विवस्वान् ।

गोपायन्ति द्रुतं स्वं चलयमपि दिशो न क्षमापि क्षमाभू-

त्स्यातुं वा गन्तुमुर्वीतिलक वसुमती केवलं कम्पते स ॥ १२ ॥

(महाकाव्ये)

काञ्चीं काञ्ची न धत्ते फलयति न दृशा केरली केलितल्पं

सिन्दूरं दूर एव शिषति करतलन्यस्तमान्ध्री पुरन्ध्री ।

सौराष्ट्री मार्ष्टि भूयः सपदि नयनयो रक्तयो रक्तिमानं

कर्णाटी कर्णिकायां मलिनयति मनो मानसिंहप्रयाणे ॥ १३ ॥

(कस्यापि)

बाहव्यूहखुरक्षतां वसुमतीं संवीक्ष्य मूर्छावर्ती

मेरी भाङ्गुतिचञ्चलेन पयसा वारांनिधिः सिञ्चति ।

दिग्बाला तनुते निजामनृपतेर्वातं पताकांशुकै-

र्धूलीधोरणिरश्विनीसुतमिव प्रष्टुं दिवं धावति ॥ १४ ॥

वेङ्कटपक्षतिराजहंसयुवतिब्रुवन्मृणालावलि-

भाग्यत्पदपदभूरिभाङ्गुति पतच्चक्रीकृतक्रेङ्कति ।

पर्यस्यन्नवपद्मसंहतिपृथग्दिग्गतिवेगस्थिति-

प्रस्थानध्वजवातलोलमजनि स्वर्गापगायाः पयः ॥ १५ ॥

मेरीभाङ्गुतिभिस्तुरङ्गनिनदैः कुम्भीन्द्रकोलाहलैः

प्रस्थाने तव वीरभान दलितं ब्रह्माण्डभाण्डोदरी ।

आधाय ज्वलति प्रतापदहने रङ्गैः पुनर्बंधसा

तारानायकतारकासुरसरिद्याजादिवायोजितम् ॥ १६ ॥

(भानुकरस्यैते)

अथ पताका—

नृपतिनिजामचमूचरचरणार्पणबहलपीडाभिः ।

रचयति बहिरिव रसनामरुणध्वजकैतवादवनिः ॥ १७ ॥

निजामवसुधाधिपे क्षिपति शोणकोणे दृशौ

रणाङ्गणसमुद्भटैः प्रतिभटैर्विभिन्नीकृतम् ।

वपुर्विपुलवेपथु व्यथितमब्जिनीप्रेयसो

व्रणज्वरविशङ्कया किमु पताकया स्पृश्यते ॥ १८ ॥

(एतौ भानुकरस्य)

अथ तुरङ्गः—

वातं स्थावरयन्त्रमः पुटकयन्स्रोतस्विनीं सूत्रयन्

सिन्धुं पल्लवयन्वनं विटपयन्भूमण्डलं लोष्टयन् ।

शैलं सर्पपयन्दिशं द्यणुकयँल्लोकत्रयं क्रोडयन्

हेलारब्धरयो ह्यस्तव कथंकारं गिरां गोचरः ॥ १९ ॥

मेखलीयति मेदिन्याः ककुभः कङ्कणीयति ।

मण्डलीस्तुरगः कुर्वन्नगतः कुण्डलीयति ॥ २० ॥

(भानुकरस्यैतौ)

धूलीभिर्दिवमन्धयन्वधिरयन्नाशाः खुराणां स्वै-

र्वातं संयति खञ्जयञ्जवजयैः स्तोतृन्गुणैर्मूकयन् ।

धर्मोराधनसंनियुक्तजगता राज्ञामुनाधिष्ठितः

सान्द्रोत्फालमिषाद्विगायति पदा स्पृष्टुं तुरङ्गोऽपि गाम् ॥ २१ ॥

(श्रीहर्षस्य)

अलक्षितगतागतेः कुलबधूकटाक्षैरिव

क्षणानुनयशीतलैः प्रणयकेलिकोपैरिव ।

सुवृत्तमसृणोन्नतैर्मृगदृशामुरोजैरिव

त्वदीयतुरगैरिदं धरणिचक्रमाक्रम्यते ॥ २२ ॥

(कस्यापि)

निर्मासं मुखमण्डले परिमितं मध्ये लघुं कर्णयोः

स्कन्धे बन्धुरमप्रमाणमुरसि स्निग्धं च रोमोद्गमे ।

पीनं पश्चिमपार्श्वयोः पृथुतरं पृष्ठे प्रधानं जवे

राजा वाजिनमारुरोह सकलैर्युक्तं प्रशस्तैर्गुणैः ॥ २३ ॥

(त्रिविक्रमस्य)

अथ कृपाणः—

भृशमौलितटीषु दर्शितसमारम्भोऽयमम्भोधर-

स्त्वत्सङ्गः प्रतिपक्षपङ्कपटलं प्रक्षालयन्धारया ।

व्युद्धकुद्धविरुद्धसिन्धुरदलद्रण्डस्थलप्रस्वल-

न्मुक्ताभिः करकामिराशु समरक्षोणीतले वर्षति ॥ २४ ॥

(गणपतेः)

वीर त्वत्सङ्गधारानिहतरिपुगणास्तं हिमांशुं विभिद्य

स्वर्गे यान्ति सा नूनं विगलितकलुषाः साधुवत्पुण्यलभ्ये ।

यस्मिन्संलक्ष्यते वै विकटमलपदे नावभेदोऽधुनापि

मध्याभ्यालक्ष्यदेवसूतिततविषयो देव भूविम्बमानो ॥ २५ ॥

(भोगिसूनोर्वेणीदत्तस्य)

क्षोणीकाम निजाम तावकभुजं लब्ध्वा भुजङ्गेश्वरं

जानीमः करवालकालभुजगी किं नाम गर्भिण्यभूत् ।

यद्विन्नेभकपोललोलविगलन्मुक्ताकलापच्छला-

दच्छामण्डपरम्परामधिरणं सूते स्फुरन्ती मुहुः ॥ २६ ॥

(भानुकरस्य)

हस्ताम्भोजालिमाला नखशशिरुचिरश्यामलच्छायवीची

तेजोमैर्धूमधारा नितरणकरिणो गण्डदानप्रणाली ।

वीरश्रीवेणिदण्डो लवणिमसरसीबालशैवालवल्ली
 वेल्लत्यम्भोधरश्रीरकवर धरणीपालपाणौ कृपाणः ॥ २७ ॥
 (अकवरीयकालिदासस्य)

अथ वीरवाक्यम्—

अद्यारभ्य कठोरकार्मुकलताविन्यस्तहस्ताम्बुज-
 स्तावन्न प्रकटीकरोमि नयने शोणे निमेषोदयान् ।
 यावत्सायककोटिपाटितरिपुक्ष्मापालमौलिस्खल-
 न्मल्लीमाल्यपतत्परागपटलैरामोदिनी मेदिनी ॥ २८ ॥
 नो तावत्कलयामि कैलिकृपणे वामभ्रुवो लोचने
 तावन्न प्रणयावलीढमनसः पश्यामि मातुर्मुखम् ।
 यावत्तारकुठारपातनिपतत्प्रत्यर्थिगृध्वीपति-
 भ्राम्यत्स्वर्णकिरीटवद्धशिरसो भ्राम्यन्ति नो फेरवः ॥ २९ ॥
 राकातारापतिरुचिचमत्कारवाचालकीर्ति-
 र्वेलोहेलापरिणतगजस्पर्धिदोर्वल्लिधीर्यः ।
 एकच्छत्रं भुवनवलयं मेदिनीमेकवीरां
 युद्धारम्भे स्मितपरिचितः कौतुकादद्य कुर्याम् ॥ ३० ॥
 समरविहरदस्मद्गच्छनिष्पातभिन्न-
 प्रतिनरपतिभिन्नाद्भास्वतो बिम्बमध्यात् ।
 वयमहह धरायां पातयामः पताका-
 वसनपवनलोलं वारि दिव्यापगायाः ॥ ३१ ॥
 निष्पीते कलशोद्भवेन जलधौ गौरीपतेर्गङ्गाया
 होतुं हन्त ललाटदावदहने यावत्कृतः प्रक्रमः ।
 तावत्तत्र मया विपक्षनगरीनारीदृग्भोरुह-
 द्गन्धप्रस्तलदसवारिपटलैः सृष्टाः पयोगशयः ॥ ३२ ॥
 (भानुकरस्य)

अथ रणः—

कृपाणकिरणानलं रुधिरनीरपूरच्छटा-

जंतालतलसंकुलं भटतिमिङ्गिलैराकुलम् ।

प्रमथ्य समरार्णवं चरमकर्षिं लक्ष्मीस्त्वया

विधारमदमन्थरं मथनमन्दरं सिन्धुरम् ॥ ३३ ॥

(लक्ष्मणस्य)

भैरैर्भिन्नाः प्रतिनृपतयः शङ्खनादानुदारा-

ञ्छ्रुत्वा राजन्पुनरपि भुजादण्डकण्डूतिभाजः ।

आलिङ्गन्त्याखिदशमुदशो भ्रूलतां वीक्ष्य भुमां

चापभ्रान्त्या चपलमनसो हस्तमावर्तयन्ति ॥ ३४ ॥

मिलितमिहिरभासं मौलिमेतस्य दृष्ट्वा

परवरतनुपादालक्तकं तर्कयन्त्या ।

त्वदरिधरणिजानिर्भानुबिम्बेन गच्छ-

न्सुरनगरमृगाक्ष्या वीक्ष्यते साभ्यसूयम् ॥ ३५ ॥

(भानुकरस्यैतौ)

कोदण्डस्तव हस्तगो हृदि वलत्यर्तिस्तु विद्वेषिणां

त्वं दाता रभसेन मार्गेणगणस्तानेव संसेवते ।

वीरत्वं तु जयस्य मित्रमनिशं ते यान्ति वैकुण्ठतां

संग्रामे तव भूपते महदिदं चित्रं समालक्ष्यते ॥ ३६ ॥

(धरणीधरस्य)

को दण्डं न ददाति देव भवते कोदण्डमातन्वते

को नारातिमुपैति पारमुदधेः कौणारुणे लोचने ।

का कुञ्जान्तरमेत्य वैरितरुणीं काकुं न वा भाषते

राजन्गर्जति वारणे तव पुनः को वा रणे वर्तते ॥ ३७ ॥

(कल्याणि)

संमूर्छितं संयुगसंप्रहारैः पश्यन्ति सुप्तप्रतिबुद्धकल्कम् ।

आत्मानमङ्केषु सुराङ्गनानां मन्दाकिनीमारुतवीजिताङ्गम् ॥ ३८ ॥

(चराहमिहिरस्य ?)

करवारिरुहेण संधुनाने तरवारिं नृपतौ मुकुन्ददेवे ।

रचयन्त्यमरावतीतरुण्यः प्रथमं काञ्चनपारिजातमालाः ॥ ३९ ॥

(गौडस्य)

परस्परेण क्षतयोः प्रहर्त्रोरुत्क्रान्तवाय्वोः समकालमेव ।

अमर्त्यभावेऽपि कयोश्चिदासीदेकाप्सरःप्रार्थितयोर्विवादः ॥ ४० ॥

(कालिदासस्य)

ते क्षत्रियाः कुण्डलिनो युवानः परस्परं सायकविक्षताङ्गाः ।

कुम्भेषु लग्नाः सुपुर्णजानां कुचेषु लग्ना इव कामिनीनाम् ॥ ४१ ॥

(व्यासस्य)

अथ रणभग्नेऽपदशा—

क्षत्रियस्योरसि क्षत्रं पृष्ठे ब्रह्म व्यवस्थितम् ।

तेन पृष्ठे न दातव्यं पृष्ठद्वो ब्रह्महा भवेत् ॥ ४२ ॥

(श्रीव्यासस्य)

यदि समरमपास्य नास्ति मृत्यो-

र्भयमिति युक्तमितोऽन्यतः प्रयातुम् ।

अथ मरणमवश्यमेव जन्तोः

क्लिमिति मुधा मलिनं यशः क्रियेत ॥ ४३ ॥

(वेणीसंहारे)

अथ रणक्षितिः—

भवत्तुरगनिष्ठुरक्षुरद्वद्व्रणैराचिता

क्षणात्समरविच्युतप्रतिनृपालयेलाघिता ।

इयं रणधरा भवद्विरददानधाराजलैः

किमु व्रणतलेऽर्पितं वसनपट्टमासिद्यति ॥ ४४ ॥

युष्मद्दोर्दण्डमण्डल्यवनमितरणञ्चण्डकोदण्डदण्डो-

न्मुक्तेषु चिह्नमूर्छत्यतिनृपतिमुजाखण्डमुण्डावकीर्णा ।

गायत्रृत्यल्लवेल्लजनिचरवधूदत्तलैः करालै-

र्वेतालैरदृष्टासप्रकटितदशनैर्बुद्धभूर्भाति भीमा ॥ ४५ ॥

(एतौ लक्ष्मणस्य)

रक्तं नक्तंचरौघः पिवति यमति च अस्तकुन्तः शकुन्तः

क्रव्यं नव्यं गृहीत्वा प्रणदति मुदितो मत्तवेतालबालः ।

क्रीडत्यग्नीडमसिन्धिरमधुवशात्पूतनानूतनाङ्गी

योगिन्यो मांसमेदःप्रमुदितमनसः शरुशक्तिं स्तुवन्ति ॥ ४६ ॥

(कस्यापि)

अन्योन्यास्फालभिन्नद्विपरुधिरवसामांसमस्तिष्कपङ्के

मग्नानां स्यन्दनानामुपरि कृतपदन्यासविक्रान्तपत्तौ ।

स्फीताल्लक्ष्मणगोष्ठीरसदशिवशिवातूर्यनृत्यत्कवन्धे

सद्वामैकार्णवान्तःपयसि विचरितुं पण्डिताः पाण्डुपुत्राः ॥ ४७ ॥

(वेणीसंहारे)

सृष्टाकृष्टासिपिष्टोत्कटकरटिघटाकुम्भकूटावटान्त-

र्निष्ठचूतासूक्तटिन्यास्तटनिकटरणत्कौणपाट्टाट्टहासाः ।

श्रीभोज त्वद्रणक्षमाक्षतभटविकटोरःस्थलत्रोटकुप्य-

द्बध्नौषत्रोटिकोटिप्रकटचटचटाशब्दरौद्रोऽभवद्वाक् ॥ ४८ ॥

(दिवेश्वरस्य)

अधारिपलायनम्—

ताट्टादण्डविवर्तनर्तितमहीचक्रादपाक्रामिताः

क्वापि क्वापि च कण्टकैरुपगता रेखोपरेखाक्रमम् ।

यस्य प्रौढतरप्रतापदहनज्वालाभिरन्ते दिशा-

मापाके निपतन्ति पार्थिवभटाः शीर्यन्ति जीर्यन्ति च ॥ ४९ ॥

त्वदनृपतिमाशावाससंधूलिधारा-

धवलमहह भिक्षुं वीक्ष्य भर्गभ्रमेण ।

सुरभिरुदधिवेलाकाननं गाहमानो

दिशति कुसुमत्राणं दूरतो निर्गमाय ॥ ५० ॥

(भानुकरस्यैतौ)

नालिङ्गन्ति पयोधरौ भवदिभप्रोतुङ्गकुम्भस्थल-

भ्रान्त्या वेणिलतासु नैव दधति प्रीतिं तवासिभ्रमात् ।

भ्रूभङ्गान्भवदीयदुर्धरधनुर्भ्रान्त्या भजन्ते न ते

वैरिक्षोणिभुजो निजाम्बुजदृशां भ्रमण्डलाखण्डल ॥ ५१ ॥

(कस्यापि)

क्षणं कान्तारागप्रसरविलसन्मानसरूचिः

क्षणं शैलोत्सङ्गे द्विजकुलरवाकृष्टहृदयः ।

क्षणं पद्मध्वानश्रुतिपुलकितो यद्वयभरा-

द्धसन्प्राप्तोऽरण्ये रिपुरवनिपालस्थितिमिव ॥ ५२ ॥

(वैद्यमानोः)

राजन् द्विपस्ते भयविद्रुतस्य भालस्थलं कण्टकिनो वनान्ताः ।

अद्यापि किं वानुभविष्यतीति व्यपाटयन्द्रष्टुमिवाक्षराणि ॥ ५३ ॥

(कस्यापि)

द्वारं खङ्गभिरावृतं बहिरपि प्रक्लिन्नगण्डैर्गजै-

रन्तः कञ्चुकिभिः स्फुरन्मणिशिखैरध्यासिता भूमयः ।

आक्रान्तं महिषीभिरेव शयनं त्वद्विद्विषां मन्दिरे

राजन् कर्णं चिरंतनप्रणयिनी शून्येऽपि सैव स्थितिः ॥ ५४ ॥

(कस्यापि)

अधारिनारी—

समस्तावनीनाथमौले भवत्तः परास्तद्विषः पद्मविस्तारिनेत्रा ।

नितान्तं विहस्ता स्वहस्तारविन्दैर्विषत्ते पुरस्तादुरस्ताडनानि ॥ ५५ ॥

स्फुटतरमटवीनां प्रान्तरे पर्यटन्ती

हरिहतगजकुम्भोन्मुक्तमुक्ताफलानि ॥

परिकल(र)यति हस्ताम्भोजशोणप्रभाभिः

परिहरति च दूरान्मञ्जुगुञ्जाम्रमेण ॥ ५६ ॥

क्षोणीपाल त्वदरिहरिणीलोचना शोचमाना

गुञ्जाहारं कुचकलशयोर्निःश्वसन्ती करोति ।

क्षुब्धक्षीराम्बुधिलहरिसंशोभिर्द्युष्मघशोभि-

गौरं मुक्ताफलमयमिवाविन्दते नन्दते च ॥ ५७ ॥

(लक्ष्मणस्मैते)

धीरसिंहारिनारीणामञ्जनाक्ताश्रुविन्दवः ।

उरोजे पतिता रेजुः सरोजे मधुषा इव ॥ ५८ ॥

(कस्यापि)

मुखे हारावाप्तिर्नयनयुगले कङ्कणभरो

नितम्बे पद्माली सतिलकमभूत्पाणियुगलम् ।

अरण्ये श्रीकर्णे त्वदरियुवतीनां विधिवशा-

दपूर्वोऽयं भूषाविधिरहह जातः किमधुना ॥ ५९ ॥

(कस्यापि)

कुरुवक कुन्दाघानप्रीडामुखेन वियुज्यसे

चकुलविटपिन् मूर्तव्यं ते मुखासवसेचनम् ।

नरणघटनाबन्धो यास्यस्यशोक सशोकता-

मिति निजपुरस्यागे यस्य द्विषां जगदुः स्त्रियः ॥ ६० ॥

(रत्नाकरस्य)

घातं तात्कालाशया स्तनतटं चिम्बभ्रमेणाधरो

दष्टः पाकचिर्दीर्घाङ्गिमधियालीढाः स्फुरन्तो रदाः ।

आम्यन्ती भ्रमनिष्ठहानुविपिनं त्वद्वैरिगीमन्तिनी

निद्राणा मुहुगहता मुहुगपि शिता च शान्वागृहाः ॥ ६१ ॥

(कस्यापि)

इतलसद्विदुतभूमृदुज्झिता प्रियाथ दृष्टा वनमानवीजनैः ।

शशंस पृष्टाद्भुतमात्मदेशजं शशित्विपः शीतलशीलतां किल ॥ ६२ ॥

(श्रीहर्षस्य)

प्रस्थानं रतिमन्दिरात्कमलिनीबन्धोरपि प्रेक्षणं

काकुः केलिविधिं विनापि चरणन्यासः पृथिव्यामपि ।

किं च क्लान्तमतालवृन्तपवनः प्रत्यङ्गमालिङ्गति

द्रष्टव्यं किमतोऽपि कृष्णनृपतेः प्रत्यर्थिवामभुवाम् ॥ ६३ ॥

स्वप्नेन क्षितिपावतंस भवतो भीत्या व्रजन्ती वनं

निर्ममा प्रतिपक्षराजरमणी कलोलिनीपाथसि ।

उत्क्षिप्ताननमुन्नतश्रु चरणव्यासक्तमुक्तालतं

भूयः स्फारितबाहुवल्लि शयनादुद्भ्रान्तमुत्तिष्ठति ॥ ६४ ॥

मौलिं मानविधिं विना नमयितुं हारं स्वयं गुम्फितुं

निर्यातुं दयितस्य पाणिकमलच्छायां विना वर्त्मनि ।

निद्रातुं च विनाङ्गपालिशयनं द्रष्टुं च शून्या दिशः

सख्या त्वत्प्रतिवीरनीरजमुखी साकूतमध्याप्यते ॥ ६५ ॥

अये मातस्तातः क्व गत इति यद्वैरिशिशुना

दरीगेहे लीना निभृतमिह पृष्टा स्वजननी ।

करेणास्यं तस्य द्रुतमथ निरुद्धचाश्रुभृतया

विनिःश्वस्य स्फारं शिव शिव दृष्टैवोत्तरयति ॥ ६६ ॥

(भानुकरस्यैते)

अधारिदम्पती—

अपण्यं भूमृद्वनमटति वल्काम्बरधरा

जटालो दिग्वासाः शिखरिणि शिवोऽयं निवसति ।

इति आन्त्यान्योन्यं क्षणमिलितयोः क्षोणितिलक

द्विपद्दम्पत्योस्ते शिव शिव भवन्ति प्रणतयः ॥ ६७ ॥

(कस्यापि)

अथारिनगरम्—

अलसभुजलताभिर्नादतो नागरीभि-

र्भवनदमनकानां नातिथिर्वा यभूव ।

त्वदरिनगरमध्ये संचरंश्चैत्रजन्मा

जरदजगरपीतः क्षीयते गन्धवाहः ॥ ६८ ॥

त्वदरिनृपतिकेलीसौधसंरूढदूर्वा-

ङ्कुरकवलनलोलं वीक्ष्य रङ्गं सुधांशोः ।

उपवनहरिणीनामुन्नतभ्रूलतानां

प्रसरति रतिजानिग्लानिजन्मा विवर्तः ॥ ६९ ॥

त्वद्वैरिभवनलिखितां सीतामाहर्तुमुद्धृत्य ।

कौणपकपिमण्डलयोः शिव शिव भूयो भवन्ति संरम्भाः ७०

(भानुकरस्यैते)

जघाक्षीन्नो लङ्कामयमयमुदन्वन्तमतर-

द्विशस्यं सौमित्रेरयमुपनिनायौपधिवनम् ।

इति स्मारं स्मारं त्वदरिनगरीभित्तिलिखितं

हनूमन्तं दन्तैर्दशति कुपितो राक्षसगणः ॥ ७१ ॥

(कस्यापि)

त्वद्वैरिणो दूरपलायितस्य प्रकाशयन्नक्तमरण्यमार्गम् ।

कृशानुरासीदभिनन्दनीयस्तुङ्गेषु लभो निजमन्दिरेषु ॥ ७२ ॥

(कस्यापि)

खाताः प्राङ्गुलि वारिबाहसलिलैः संरूढदूर्वाङ्कुर-

व्याजेनात्तकुशाः प्रणालसलिलैर्देत्वा निवापाञ्जलीन् ।

प्रासादास्तव विद्विषां परिपतत्कुब्जस्थिपिण्डच्छला-

त्कुर्वन्ति प्रतिवासरं निजपतिप्रेतेषु पिण्डक्रियाम् ॥ ७३ ॥

(हनूमन्तः)

हस्ती, वन्यः स्फटिकघटिते भित्तिभागे स्वविम्बं

दृष्ट्वा दृष्ट्वा प्रतिगज इव त्वद्विषां मन्दिरेषु ।

दन्ताघाताद्दलितदशनस्तं पुनर्वीक्ष्य सद्यो

मन्दं मन्दं सृशति करिणीशङ्कया विक्रमार्क ॥ ७४ ॥

(कस्यापि)

इति श्रीआङ्गोलकरलक्ष्मणभट्टविरचितायां पद्यरचनायां तृतीयो व्यापारः ॥

चतुर्थो व्यापारः ।

अथ शृङ्गारः—

अथ शृङ्गारशृङ्गारसंभृताः पद्यरूपिणीः ।

व्यक्तीकुर्वे सुधाः सर्वे बुधाः संशीलयन्तु ताः ॥ १ ॥

अथ कामप्रभावः—

प्रतप्तायःपिण्डाविव किमपि संताप्य विशिखै-

र्यथा कल्पान्तेऽपि प्रविघटत एतौ नहि पुनः ।

तथा तौ देहौ यः सपदि शिवयोः संघटितवा-

नमुष्मै कामाय प्रतिनमत वामाय विबुधाः ॥ २ ॥

(लक्ष्मणस्य)

अथ बालावर्णनम्—

किं कौमुदीः शशिकलाः सकला विचूर्ण्य

संयोज्य चामृतरसेन पुनः प्रयत्नात् ।

कामस्य घोरहरहुङ्गुतिदग्धमूर्तेः

संजीवनौषधिरियं विहिता विधानो ॥ ३ ॥

एकान्तसुन्दरविधानजडः क धाता

सर्वाङ्गकान्तिमधुरं कच रूपमस्याः ।

मन्ये महेश्वरमयान्मकरध्वजेन

प्राणार्थिना युवतिरूपमिदं गृहीतम् ॥ ४ ॥

(कस्याप्येतौ)

अदम्भा हि रम्भा-विलक्षा च लक्ष्मीघृताची हिया चीरसंछादितास्या ।

अहो जायते मन्दवर्णाप्यपर्णा समाकर्ण्य तस्या गुणस्यैकदेशम् ॥ ५ ॥

(गदाधरस्य)

अथ वयःसन्धिः—

(सदृश्य)मानवदनस्मितलेशमीष-

न्मन्दायमानगतिरीतिपदारविन्दम् ।

अभ्यस्यमाननवविभ्रमशोभमेत-

दाह्यमानयुवमानससङ्गमस्याः ॥ ६ ॥

समुन्नमदुरःस्थलप्रसरमीषदालक्षित-

क्षणक्षणविलक्षणप्रचलदीक्षणावेक्षणम् ।

समुल्लसितविभ्रमादरदरभ्रमद्भूलतं

किमाचरितुमीहते वरतनोर्न जाने वयः ॥ ७ ॥

(लक्ष्मणस्यैतौ)

तव कुवल्याक्षि वक्षसि कुण्डलिता कापि काञ्चनी कान्तिः ।

कुसुमेषोर्विजिगीषोर्भवति भुजे भूयसी कण्डूः ॥ ८ ॥

रेखा काचन कञ्जलस्य नयनाम्भोजे मिथः कौशला-

दालीभिः सरलीकृतापि कुटिलीभावं समालम्बते ।

लक्ष्या वक्षसि पाणिपद्मविषमस्पर्शोदयादुन्नति-

र्जनीमो वयमेणशावनयने बाल्यं न पाल्यं तव ॥ ९ ॥

(भानुकरस्यैतौ)

न शीलं दृग्भङ्गी कलयति कुरङ्गीनयनयोः

कुचश्रीः कर्कन्धूफलमपि न बन्धूकृतवती ।

मुधायाः सध्रीची न च वचनवीची परिचिता

तथापि श्रीरस्या सुवजननमस्या विजयते ॥ १० ॥

न दन्तुरसुरःस्थलं वक्षसि नाश्रिता चातुरी

चिकारि न विलोकितं भुवि न वन्निमोपक्रमः ।

तथापि हरिणीदृशो वपुषि कापि कान्तिच्छटा

पटावृतमहामणिशुतिरिवात्र संलक्ष्यते ॥ ११ ॥

(जयदेवस्य)

अचलं चलदिव चक्षुः प्रकृतमपीदं समुद्यदिव वक्षः ।

अतदिव तदपि शरीरं संप्रति वामभ्रुवो जयति ॥ १२ ॥

(कस्यापि)

अथ तारुण्यम् ।

उदयति तरुणिमतरणौ शैशवशशिनि प्रशान्तिमायाते ।

कुचचक्रवाकयुगलं तरुणितटिन्यां मिथो मिलति ॥ १३ ॥

(कस्यचित्)

परिहरति वयो यथा यथास्याः स्फुरदुरुकन्दुकशालि बालभावम् ।

द्रवयति धनुपस्तथा तथा ज्यां सृशति शरानपि सज्जयन्मनोभूः ॥ १४ ॥

(त्रिविक्रमस्य)

प्रातःस्मेरसरोरुहामयमुपाध्यायो दृशोर्विभ्रमः

प्राणिः कोकिलवाणि पङ्खवसहाध्यायी समुन्मीलति ।

सन्दर्भो वचसां पचेलिमसुधासिद्धान्तवैतण्डिको

जानीमः कुसुमायुधस्य भगवान् भाग्यालये भार्गवः ॥ १५ ॥

वाणी कार्तिकरोहिणीपतिवलत्पीपूपकलोलिनी

धत्ते दृष्टिरकालकुन्दकलिकालावण्यलीलायितम् ।

नो जाने गमयिष्यतस्तव चिरादङ्गे दिनं केलिभिः

कस्य श्रीफलपीवरस्तनि भवेदेकादशस्थो गुरुः ॥ १६ ॥

(भानुकरस्यैतां)

उदञ्चद्वक्षोजद्वयतटभरक्षोमितकटि-

स्फुरद्गम्यां मन्दीकृतविलसदिन्दीवरयुगम् ।

समुद्यद्भूभङ्गप्रविहितधनुर्भङ्गमनिशं

वयस्तत्पद्माक्ष्याः कथमिव मनो न व्यथयतु ॥ १७ ॥

(लक्ष्मणस्य)

अथ बालावयववर्णनम्—

तत्र केशपाशः—

आभाति शोभातिशयप्रपञ्चादेणीदृशोऽस्या रमणीयशोभा ।

वेणी लसत्कुन्तलधोरणीनां श्रेणीव किं चारुहरिन्मणीनाम् ॥ १८ ॥
(लक्ष्मणस्य)

आभुग्माङ्गुलिपल्लवौ कचभरे व्यापारयन्ती करौ
बन्धोत्कर्षनिबद्धमानसतया शून्यां दधाना दृशम् ।
बाहूत्क्षेपसमुन्नते कुचतटे पर्यस्तचोलांशुका
ह्रीसंकोचितबाहुमूलयुभगं बध्नाति जूर्तीं वधूः ॥ १९ ॥
(कस्यापि)

अथ सीमन्तसिन्दूरम्—

अये मातर्दृष्टा मुखममृतभानुभ्रमवशा-
त्कचच्छद्मा राहुर्वसति किमु तृष्णातरलितः ।
किमेवं कन्दर्पान्तकतरुणि सिन्दूरसरणि-
च्छलाद्भोक्तुं भूयो बहिरिव रसज्ञां रचयति ॥ २० ॥
(भानुकरस्य)

अथ भालसिन्दूरम्—

यस्याः संयमवान्कचो मधुकरैरभ्यर्ध्यमानो मुहु-
र्भृङ्गीगोपनजाभिशापमचिरादुन्मार्ष्टुकामो निजम् ।
सीमन्तेन करेण कोमलरुचा सिन्दूरबिन्दुच्छला-
दातप्तायसपिण्डमण्डलमसावादातुमाकाङ्क्षति ॥ २१ ॥
(गणपतेः)

अथालकः—

भालस्थली चन्द्रकलाकलङ्कलेखासु संतस्थ्य ततो विमुक्ता ।
सैव क्रमालकुण्डलिता कपाले यत्रालकानां ध्रियमातनोति ॥ २२ ॥
(गणपतेः)

अथाननम्—

अस्यैव रम्भोरु तवाननस्य दृष्टव्यं संजीवितमन्मथस्य ।
वनं विधाता ननु नीगजानां नीगजनार्थं किमु निर्मिमीति ॥ २३ ॥

अस्यामपूर्वं इव कोऽपि कलङ्करिक्त-
 श्वन्द्रोऽपरः किमुत तन्मकरध्वजेन ।
 रोमावलीगुणमिलत्कुचमन्दरेण
 निर्मथ्य नाभिजलधिं ध्रुवमुद्धतः स्यात् ॥ २४ ॥
 (एतौ लक्ष्मणस्य)

विना सायं कोऽयं समुदयति सौरभ्यसुभगः
 किरज्योत्स्नाधारामधिधरणि तारापरिवृढः ।
 धनुर्धत्ते स्मारं तिरयति विहारं न तमसां
 निरातङ्कः पङ्केरुहयुगलमङ्के नटयति ॥ २५ ॥

अथ भुवो—

स्मरकल्पद्रुमो बाले तव भाले द्विपत्रितः ।
 पन्नयोरनयोदृष्टाया भुवोर्व्याजादुदञ्चति ॥ २६ ॥
 (भानुकरस्यैतौ)

भूरेखायुगलं भाति तस्याश्चपलचक्षुषः ।
 पन्नद्वयीव हरिता नासावंशविनिर्गता ॥ २७ ॥
 (विहङ्गस्य)

कर्णौ तावत्कुचलयदृशां लोचनाम्भोरुहाभ्या-
 मभ्याक्रान्तौ कनकरुचिरो भालदेशोऽपि नेयः ।
 इत्याशङ्काकुलितमनसा वेधसा कज्जलैर्धैः
 सीमारेखा व्यरचि निविडभ्रूलताकैतवेन ॥ २८ ॥
 (गणपतेः)

अथ नयनमू[ने]—

नयनस्य तुलां चक्रे नलिनेन नतभ्रुवः ।
 ऊने च नलिने भृङ्गमापमे(व)[प]विधिर्दधौ ॥ २९ ॥
 (भानुकरस्य)

नतभ्रुवो लोचनखज्जरीटौ विहारमानङ्गमिहारभेते ।

कथं न सानन्दहृदो युवानस्तारुण्यमन्तर्निधिसुन्नयन्तु ॥ ३० ॥

(गणपतेः)

दृशौ किमस्याश्चपलस्वभावे न दूरमाक्रम्य मिथो मिलेताम् ।

न चेत्कृतः स्यादनयोः प्रयाणे विघ्नं श्रवःकूपनिपातभीत्या ॥ ३१ ॥

(श्रीहर्षस्य)

अथापाङ्गः—

पिपासुरिव संचलन्निकटकर्णकूर्पाव....

ततः प्रतिबलन्पुनः श्रवणपाशभीतोऽभितः ।

तनोति तरलाकृतितरललोचने संततं

गतागतकुतूहलं मुहुरपाङ्गरङ्कुस्तव ॥ ३२ ॥

क्वचित्कृष्णार्जुनगुणा क्वचित्कर्णान्तगामिनी ।

अपाङ्गश्रीस्तवाभाति सुभ्रु भारतगीरिव ॥ ३३ ॥

(लक्ष्मणस्यैतौ)

यासां कटाक्षविशिशैः स्मरचौरेण ताडिताः ।

हृतचैतन्यसर्वस्वा मुह्यन्ते मुग्धकामुकाः ॥ ३४ ॥

(शार्ङ्गधरस्य)

वतंसनीलोत्पलपट्टदानां गीतामृतं श्रोतुमिवोत्तरङ्गौ ।

नतभ्रुवो लोचनकृष्णसारौ कर्णान्तिकं संततमाश्रयेते ॥ ३५ ॥

(गणपतेः)

अथ नासामौक्तिकम्—

तारापतेर्विम्बमिव त्वदास्यं संभाव्य भूमीतलशालिनं किम् ।

नासाग्रमुक्ताफलकैतवेन तारापि काचिद्विहितावतारा ॥ ३६ ॥

(लक्ष्मणस्य)

सुधामयोऽपि क्षयरोगशान्त्यै नासाग्रमुक्ताफलकच्छलेन ।

अनङ्गसंजीवनदृष्टशक्तिर्मुक्तामृतं ते पिबतीव चन्द्रः ॥ ३७ ॥

(यैवनाथस्य)

अथ कर्णताटङ्कम्—

शशी हर्तुं लोभान्मुखकमलशोभां श्रुतितलं

सिपेवे सातङ्कस्तव तरुणि ताटङ्कपटात् ।

तदन्तःपीयूषं निखिलमथ निक्षेपुमधरे

मनोजन्मा मुष्णन्मुहुरहह तुच्छं तमकरोत् ॥ ३८ ॥

(रामचन्द्रस्य)

ताटङ्कमस्यात्तरलेक्षणाया मुक्ताफलैश्चारुरुचं विधत्ते ।

मुस्तश्रिया चन्द्रमिवाभिभूय वन्दीकृतं तारकचक्रवालम् ॥ ३९ ॥

(बिह्मणस्य)

अथाधरः—

तवैष विद्रुमच्छायो मरुमार्ग इवाधरः ।

करोति कस्य नो मुग्धे पिपासाकुलितं मनः ॥ ४० ॥

(कस्यापि)

अथ कण्ठः—

कण्ठस्य विदधे कान्तिं मुक्ताभरणता यथा ।

नास्य स्वभावरम्यस्य मुक्ताभरणता तथा ॥ ४१ ॥

(शकवृद्धेः)

मातङ्गकुम्भसंसर्गजातपातकशङ्कया ।

क्षातीव मुक्ताहारोऽस्याः स्फुरत्कान्तिजले गले ॥ ४२ ॥

(वैद्यमानोः)

अथ बाहू—

शब्दवद्विरलंकारैरुपेतमतिकोमलम् ।

सुवृत्तं काव्यवद्रेजे तद्बाहुलतिकाद्वयम् ॥ ४३ ॥

(शकवृद्धेः)

दयिताबाहुपाशस्य कुतोऽयमपरो विधिः ।

जीवयत्यर्पितः कण्ठे मारयत्यपवर्जितः ॥ ४४ ॥

(भासस्य)

अथाङ्गुल्यः—

सुदीर्घरेखाशालिन्यो बहुपर्वमनोहराः ।

तस्या विरेजुरङ्गुल्यः कामिनां संकथा इव ॥ ४५ ॥

(शकटद्वेः)

अथ स्तनौ—

तवोपकण्ठस्थिततारहारस्फुरत्प्रभाशैवलिनीजलेषु ।

लीनो मनोजद्विप एव तस्य व्यक्तौ तु गण्डौ किमुरोजपिण्डौ ॥ ४६ ॥

(लक्ष्मणस्य)

सतां समालोकयतां विवेकान्दर्वीणि हुत्वा स्मरचाणवहौ ।

धत्ते स्तनश्यामशिरोभिषेण तनूदरी ज्यायुपभस्मविन्दुम् ॥ ४७ ॥

(भानुकरस्य)

मध्योऽयं बलिसद्म दृष्टिरधिकं पृथ्वी सुपर्वाल्यो

बाहुस्तत्कमलेक्षणा त्रिजगतीमेकैव संरक्षति ।

इत्येवं स्तनयोर्मिषेण कनकक्षोणीभृता संभृतौ

यस्यामात्मकिशोरकौ पविभयव्यग्नेण(जू)[ज]म्भद्विपः ॥ ४८ ॥

(गणपतेः)

अथ हारः—

सारङ्गाक्ष्या कुचकलशयोरन्तराकाशदेशः

प्राप्तच्छेदः कचिदपि चलन्प्रस्खलन्निष्पपात ।

नामीकूपः समजनि ततस्तस्य देहच्युतासौ

नक्षत्राणां ततिरिव समालम्बते हारशोभाम् ॥ ४९ ॥

(भानुकरस्य)

अथ मध्यः—

नूनं कलत्रात्किमुपद्रुतोऽयं दीनः कचिल्लीन इवास्त मध्यः ।

तत्रापसरःसंनिभया च नाभ्या दूनस्ततोऽन्तर्हित एव सद्यः ॥ ५० ॥

(लक्ष्मणस्य)

देहं हेमद्युति परिहृताम्भोजवृष्टिं च दृष्टिं
 राशीमूतभ्रमरपटलीचारुवेशं च केशम् ।
 दृष्ट्वा सद्यो विपुलहृदयानन्दमूढेन धात्रा
 सारङ्गाक्ष्याः किमु रचयितुं विस्मृतो मध्यदेशः ॥ ५१ ॥
 तुङ्गाभोगे स्तनगिरियुगे प्रौढविम्बे नितम्बे
 सीमादेशं हरति नृपतौ यौवने जृम्भमाणे ।
 मध्यो भीरुः कचिदपि ययौ पद्मपत्रेक्षणायाः
 शून्यं मध्यस्थलमिति ततः सर्वतः किंवदन्ती ॥ ५२ ॥
 (भानुकरस्यैतौ)

वध्वा वयो मां त्रिवलीगुणेन गृह्णाति रोमावलिचेत्रवल्लीम् ।
 इतीव चिन्ताभरमङ्कुरोऽयं मध्यो मृगाक्ष्याः कृशतामुपैति ॥ ५३ ॥
 तस्या मुखेन्दोरवलोकनेन कराम्बुजं कुक्षलितं विधातुः ।
 मध्यस्तदन्तर्गमनादिवासौ कृशाङ्गयष्टेः कश्चिमानमाप ॥ ५४ ॥
 (द्वौ गणपतेः)

अथ रोमावली—

बाले तवोरोजसुवेलशैलं गन्तानुवेलं किमु कामरामः ।
 लावण्यपूरे तव सिन्धुनीरे रोमालिरस्यैव किमालि बन्धः ॥ ५५ ॥
 संलक्ष्यते संप्रति पद्मलाक्षि क्षामा तवेयं नवरोमराजिः ।
 किं बालभावश्रिय एव नूनं निराकृताया इव वाप्पराजिः ॥ ५६ ॥
 (लक्ष्मणस्यैतौ)

गम्भीरनाभीद्वदसंनिधाने रराज तन्वी नवरोमराजिः ।
 मुखेन्दुभीतस्तनचक्रवाकचञ्चुच्युता शैवलमञ्जरीव ॥ ५७ ॥
 (लक्ष्मीधरस्य)

हरक्रोधज्वालावलिभिरवलीढेन वपुषा
 गभीरे ते नाभीसरसि कृतशम्पो मनसिजः ।

समुत्तस्यौ तस्मादचलत्तनये धूमलतिका

जनस्तां जानीते तव जननि रोमावलि रिति ॥ ५८ ॥

(शंकराचार्यस्य)

यूनां धैर्यतृणाङ्कुरं कवलयन्त्रीडाम्बुपूरं पिबन्

शृङ्गारो हरिणस्तव स्तनगिरेः सीमानमारोहति ।

नाभेः काचने तस्य निःसृतवती कस्तूरिकामालिका

रोमश्रेणिमहोत्सवं वितनुते कल्याणि जानीमहे ॥ ५९ ॥

निर्णेतव्यो मनसिजकलामन्त्रसिद्धान्तसारो

जेतव्या च त्रिदशनुदशामङ्गलावण्यलक्ष्मीः ।

रोमश्रेणीलिखनसुभगं पत्रमादर्शयन्ती

पञ्चालम्बं जगति कुरुते सुभ्रुवो यौवनश्रीः ॥ ६० ॥

(भानुकरस्यैतौ)

पयोधरस्तावदयं समुन्नतो रसस्य वृष्टिः सविधे भविष्यति ।

अतः समुद्रच्छति नाभिरन्ध्रतो विसारि रोमालिपिपीलिकावलिः ॥ ६१ ॥

(गणपतेः)

अथ जघनम्—

तस्याः पद्मपलाशाद्यास्तन्व्यान्तज्जघनं घनम् ।

दृष्टं सखीभिर्याभिस्ताः पुंभावं मनसा ययुः ॥ ६२ ॥

(वाल्मीकेः)

अथोरुः[रू]—

नूनमूरुद्वयं तस्या रम्भा नपलचक्षुषः ।

सूते यत्कीर्तिकर्पूरपूरं मदनभूपतेः ॥ ६३ ॥

(भानुकरस्य)

अथ पादा—

अमूल्यस्य मम स्वर्णतुलाकोटिद्वयं कियत् ।

इति कोपादिवाताग्नं पादयुग्मं सृगीदृशः ॥ ६४ ॥

(विहणस्य)

अथेतस्ततो वर्णनम्—

जानीमो वयमासनस्य कमले तस्या मुखेन्दोस्त्रिवपा

संकोचं समुपागते स भगवान्दुःस्यः सरोजासनः ।

भुमं भ्रूलतिकायुगं विहितवान्वके दृशौ सृष्टवान्

मध्यं विस्मृतवान्कचं च कुटिलं वामश्रुवः कृतवान् ॥ ६५ ॥

जानीमो वदनं सरोरुहदृशो निर्माय पश्यन्मुहु-

र्ह्यप्यत्कामकठोरपावकशिखासंतापितः पद्मभूः ।

रम्भामूरुतटीं स्तनं रसघटीं पीयूषवीचीं वचो

वाहू बालविसं करं किसलयं नामीं सरो निर्ममे ॥ ६६ ॥

व्याफोशकोकनदशोककरः करोऽयं

खेलच्चकोरमदचोरमिदं च चक्षुः ।

उन्निद्रैविद्रुमरहस्यहरोऽधरोऽयं

तत्स्यादरुण्यमपि वश्यमवश्यमस्याः ॥ ६७ ॥

(भानुकरस्यैते)

इति श्रीआद्योतकरलक्ष्मणभट्टकृतायां पद्यरचनायां

चतुर्थो व्यापारः ।

पद्यमो व्यापारः ।

अथ विरहिणीवर्णनम्—

लसन्मल्लीमाल्यं मदनशरशल्यं हि मनुते

सुपूरं कर्पूरं विमलमपि दूरं विकिरति ।

परं तारं हारं पुनरुरसि भारं कलयति

यदि प्राणान्वाला कलयति च हान्नाह्लमिव ॥ १ ॥

इयं धत्ते धीरे मलयजसमीरे न च गुदं

न पद्मानां वृन्दे ललितमकरन्देऽपि रमते ।

न वा सा सानन्दा भवति नवकुन्दावलिकुले

तदेतस्या बाधाहरमपि समाधानमिह किम् ॥ २ ॥

स्थगयति नयनास्रं छद्मना धूमधूमं

प्रथयति च नितान्तं कार्श्यमङ्गप्रकृत्या ।

अहह विरहबाधां छादयत्यम्बुजाक्षी

तदपि वदति साक्षी पाण्डुरो गण्डदेशः ॥ ३ ॥

(लक्ष्मणस्यैते)

घनोऽयं चेदञ्चेदुपरि विकिरंश्चन्दनरसा-

नुदारा नैहारी सरिदुरसि हारीभवति वा ।

समन्तान्मार्णाली चिरमुपवनाली मिलति वा

तदप्यस्यास्तापो हरिविरहजः किं विरमति ॥ ४ ॥

चुलुकयसि चन्द्रदीधितिमविरलमश्रासि नूनमङ्गारान् ।

अधिकतरमुष्णमनयोः किमिह चकोरावधारयसि ॥ ५ ॥

(रामचन्द्रस्यैतौ)

उद्धूयेत तनूत्तेति विसिनीपत्रेण नो वीज्यते

स्फोटः स्यादिति नाङ्गकं मलयजक्षोदाम्भसा सिच्यते ।

स्यादस्यातिभरात्परामव इति त्रासानवा पल्लवा-

रोपो वक्षसि तत्कथं वरतनोर्बाधा समाधीयते[ताम्] ॥ ६ ॥

(जयदेवस्य)

चित्राय त्वयि चिन्तिते स्मृतिभुवा सज्जीकृतं स्वं धनु-

र्वर्तिं धर्तुमुपागतेऽङ्गुलियुगे याणा गुणे योजिताः ।

आरब्धे तव चित्रकर्मणि पुनस्तद्वाणभिन्ना सती

भित्तिं द्रागवलम्ब्य सिंहलपते सा तत्र चित्रायते ॥ ७ ॥

(कस्यापि)

परिम्लानं पीनस्तनजघनसंगादुभयत-

स्तनोर्मध्यस्यान्तः परिमिलनमप्राप्य हरितम् ।

इदं व्यस्तन्यस्तं श्लथमुजलताक्षेपवलनैः

कृशाङ्गचाः संतापं वदति विसिनीपत्रशयनम् ॥ ८ ॥

(कालिदासस्य)

शिव सहसैव पुष्पधन्वा प्रलयनटेन किमित्यकारि भस्म ।

ते जगदेव यत्पिशाचः स च मणिमग्नमहौषधैर्न साध्यः ॥ २५ ॥

(वाणीविलासस्य)

इति श्रीआङ्गोलकरलक्ष्मणभट्टकृतायां पद्यरचनायां

पञ्चमो व्यापारः ।

षष्ठो व्यापारः ।

एकविप्रलम्भः—

गुरो नारोपितः कण्ठे स्पर्शसंरोधभीरुणा ।

द्वानीमन्तरे जाताः सरित्सागरपर्वताः ॥ १ ॥

(वाल्मीकेः)

देव्यचक्षुरहं जातः सरागेणापि चक्षुषा ।

हस्यो येन पश्यामि देशान्तरगतां प्रियाम् ॥ २ ॥

(कस्यापि)

तकारि मन्दमतिना रतिपतिना नीतितन्त्रनिपुणेन ।

तासि हरिणनयने हन्त हृदि स्नेहतन्तुना न तनौ ॥ ३ ॥

(रामचन्द्रस्य)

मुत्कीर्णे तन्व्या निशितनयनान्तेन मृदिते

स्तनद्वन्द्वस्पन्दैः स्मितलवमुधाभिः छुत्तिमति ।

दन्त मदनकृपिकारेण जनिता

की किमिति न फलं हन्त लभते ॥ ४ ॥

(मैथिलस्य)

भव सखे सिद्धानुभावो भवान्

धेतं निजहितं मूकत्वमालम्ब्यताम् ।

अतएव तत्तात विश्रम्यता-

हो दध्वान धन्योऽम्बुदः ॥ ५ ॥

(कस्यापि)

चूडारत्नमपांनिधिर्यदि भवेच्चेत्कुण्डलं गण्डकी
 कावेरी यदि कङ्कणं यदि पुनर्भवेयकं गौतमी ।
 मुक्तासृक् सुरनिम्नगा यदि यदि स्यान्मेखला नर्मदा
 कौशेयं यदि कौशिकी कृशतनोस्तापस्तदापैति वा ॥ १७ ॥
 जीवेन तुलितं प्रेम सखि मूढेन वेधसा ।
 लघुर्जीवो ययौ कण्ठं गुरु प्रेम हृदि स्थितम् ॥ १८ ॥
 (पठेते भानुकरस्य)

तस्यास्तनौ विरहताण्डवरङ्गभूमौ
 स्येदोदविन्दुकुसुमाञ्जलिमाविकीर्य ।
 नान्दीं पपाठ पृथुवेपथुवेपमान-
 काञ्चीलताकलरवैः स्मरसूत्रधारः ॥ १९ ॥
 श्रीखण्डद्रवदीर्घिकापरिवृतप्रान्तासु निःशेषतः
 प्रालेयाचलफन्दरासु विहितक्रीडासु मन्दानिलैः ।
 माघीभिः क्षणदाभिरेव जनितं गण्डोपधानीभव-
 चन्द्रं तल्पमपाकरिष्यति न वा संतापमेणीदृशः ॥ २० ॥
 मदकलकृतान्तकासरखुरपुटनिर्धूतधूलिसंकाशम् ।
 केतकरजो निवार्य सखि यदि कार्यं मम प्राणैः ॥ २१ ॥
 जानीमस्तव गौरि चेतसि चिरं शंभुः समुज्जृम्भते
 तापो नेत्रतनूनपादिव तनौ तीव्रः समुन्मीलति ।
 अक्षणोरश्रुमिषेण गच्छति बहिर्गङ्गातरङ्गावलिः
 पाण्डिप्तः कपटेन चन्द्रकलिकाकान्तिः समुन्मीलति ॥ २२ ॥
 प्रियसखि न तथा पटीरपङ्को न च नलिनीदलमारुतोऽपि शीतः ।
 शमयति मम देहदाहमेतं सपदि कथापि यथा नरेन्द्रसूनोः ॥ २३ ॥
 (पञ्चैते गणपतेः)

अथ स्मरोपालम्भः—

हृदयमाश्रयसे यदि मामकं ज्वलयसि त्वमनङ्ग तदेव किम् ।
 स्वयमपि क्षणदग्धनिजेन्धनः क भवितासि हताश हुताशवत् ॥ २४ ॥
 (श्रीहर्षस्य)

शिव शिव सहसैव पुष्पधन्या प्रलयनटेन किमित्यकारि भस्म ।

भ्रमयति जगदेष यत्पिशाचः स च भणिमन्त्रमहोपधैर्न साध्यः ॥ २५ ॥

(चाणीविलासस्य)

इति श्रीआङ्गोलकरलक्ष्मणभट्टकृतायां पद्यरचनायां

पञ्चमो व्यापारः ।

षष्ठो व्यापारः ।

अथ नायकविप्रलम्भः—

हारो नारोपितः कण्ठे स्पर्शसंरोधभीरुणा ।

इदानीमन्तरे जाताः सरित्सागरपर्वताः ॥ १ ॥

(वाल्मीकेः)

दिव्यचक्षुरहं जातः सरागेणापि चक्षुषा ।

इहस्यो येन पश्यामि देशान्तरगतां प्रियाम् ॥ २ ॥

(कस्यापि)

किमकारि मन्दमतिना रतिपतिना नीतितन्त्रनिपुणेन ।

स्यूतासि हरिणनयने हन्त हृदि खेहतन्तुना न तनौ ॥ ३ ॥

(रामचन्द्रस्य)

समुत्कीर्णे तन्व्या निशितनयनान्तेन मृदिते

स्तनद्वन्द्वस्पन्दैः स्मितलवसुषाभिः पुत्तिमति ।

मदन्तःकेदारे मदनकृपिकारेण जनिता

चिरादाशावल्ली किमिति न फलं हन्त लभते ॥ ४ ॥

(मैथिलस्य)

श्रीखण्डानिल निर्वृतो भव सखे सिद्धानुभावो भवान्

आतः कोकिल साधितं निजहितं मूकत्वमालम्ब्यताम् ।

शीतांशो विहितं यशो बहुतरं तत्तात विश्रम्यता-

मस्मत्प्राणबहिःप्रयाणपटहो दध्वान धन्योऽम्बुदः ॥ ५ ॥

(कस्यापि)

रे सारङ्गा वनवसतयस्तत्त्वमाख्यात यूयं

कुत्राधीतं त्रिभुवनमनोहारि चाञ्चल्यमक्ष्णोः ।

आं जानीमो गमनसमये हन्त कान्तारसीम-

न्येकाकिन्याः कुवलयदृशो लुण्ठिता यौवनश्रीः ॥ ६ ॥

(उमापत्युपाध्यायस्य)

अत्रासितं शयितमत्र निपीतमत्र

तोयं तया सह मया विधिवद्वितेन ।

इत्यादि हन्त परिचिन्तयतो वनान्ते

रामस्य लोचनपयोभिरभूत्पयोधिः ॥ ७ ॥

(कस्यापि)

खं यान्ति नो नीरधरा न यावच्छम्पा न शम्पाकुलिताश्च चेलुः ।

रामस्य तावन्नयनाम्बुपुरैः पम्पा तु संपातिभिरापुपुरैः ॥ ८ ॥

वसन्त किं हन्त तनोषि तापं माकन्द मन्दं क्षिप मा मरन्दम् ।

अचण्डभानो जहि चण्डभावं रामस्य कोपी खलु कोऽपि कालः ॥ ९ ॥

माकन्द क्षिप मा मरन्दनिकरं मूको भव त्वं शुक्र

स्फारं फोफिल कोमलं कलरवं आतः क्षणं संहर ।

सौगन्ध्यं वह गन्धवाहन मनावसर्वैः क्षणं क्षम्यतां

जानीध्वं रेघुनायकस्य यदयं कालः करालो महान् ॥ १० ॥

(लक्ष्मणस्यैते)

त्वामालिख्य प्रणयकुपितां धातुरागैः शिलाया-

मात्मानं ते चरणपतितं यावदिच्छामि कर्तुम् ।

असौस्तावन्मुहुरुपचितैर्दृष्टिरालुप्यते मे

क्रूरस्तस्मिन्नपि न सहते संगमं नौ कृतान्तः ॥ ११ ॥

तस्मिन्काले जलद यदि सा लब्धनिद्रासुखा स्या-

चत्रासीनः स्तनितविमुखो याममात्रं सहस्र ।

भाभूदस्याः प्रणयिनि मयि स्वप्नलब्धे कथंचि-

त्सद्यः कण्ठच्युतभुजलतामन्थि गाढोपगूढम् ॥ १२ ॥

(कालिदासस्यैतौ)

यत्स्वन्नेत्रसमानकान्ति सलिले मग्नं तदिन्दीवरं

मेघैरन्तरितः प्रिये तव मुखच्छायानुकारी शशी ।

येऽपि त्वद्गमनानुसारिगतयस्ते राजहंसा गता-

स्त्वत्सादृश्यविनोदमात्रमपि मे दैवेन न क्षम्यते ॥ १३ ॥

वनी मुनीनां तटिनी तरूणां दरी गिरीणां च गवेषितैव ।

अतः परं लक्ष्मण पद्मलार्क्षी प्राणा बहिर्भूय गवेषयन्तु ॥ १४ ॥

(कस्याप्येतौ)

जाने कोपपराङ्मुखी प्रियतमा स्वप्नेऽद्य दृष्टा मया

मा मा संस्पृश पाणिनेति रुदती गन्तुं प्रवृत्ता ततः ।

नो यावत्परिरभ्य चाटुकशतैराश्रासयामि प्रियां

आतस्तावदहं शठेन विधिना निद्रादरिद्रीकृतः ॥ १५ ॥

(निद्रादरिद्रस्य)

कुवलयनयनाकुचान्तरेषु क्षणमपि येषु न शेरते युवानः ।

शिव शिव करुणापराङ्मुखोऽयं गणयति तान्यपि वासराणि वेधाः ॥ १६ ॥

पुनरपि मिलनं यदा कदाचिद्विषयतमया कृपया भवेद्विधातुः ।

हरिरिव करवै हृदि प्रतिष्ठां हर इव किं तनवै तनोरभिज्ञाम् ॥ १७ ॥

(कस्याप्येतौ)

अद्यापि तन्मनसि संपरिवर्तते मे

रात्रौ मयि क्षुत्तवति क्षितिपालपुञ्ज्या ।

जीवेति मङ्गलवचः परिहृत्य कोपा-

त्कर्णे कृतं कनकपत्रमनालपन्त्या ॥ १८ ॥

(विह्वलस्य)

स्खलदंशुकमव्यवस्थतारं स्मितकान्तिरूपिताधरप्रयालम् । :

असमाप्तनकारमाप्तशोभं हरिणाङ्गं हरिणीदृशः स्मरामः ॥ १९ ॥

कुन्दं दन्तैर्मधु निगदितैः पदपदी दृग्विलासै-

रेभिर्हासैरमृतलहरी कुन्तलैरम्बुवाहम् ।

इन्दोर्बिम्बं वदनशशिना पङ्कजं च सनाभ्यां

त्वं जित्वा मे वससि हृदये तेन ते मां द्विपन्ति ॥ २० ॥

(भानुकरस्यैतौ)

इति श्रीआङ्गोलकरलक्ष्मणभट्टविरचितायां पद्यरचनायां

षष्ठो व्यापारः ।

सप्तमो व्यापारः ।

अथ संक्षेपतो वक्ष्ये मृगाक्षीणामवान्तरम् ।

भेदं बुधाः सुधाकल्पं तमाकल्पं भजन्वमी ॥ १ ॥

अथ कुलाङ्गना—

प्रेरयन्ति हृदयं न लोचनं नर्तयन्ति मदनं न दुर्यशः ।

वारयन्त्यचिनयं न संभ्रमं स्नेहसारशरणं कुलस्त्रियः ॥ २ ॥

(गणपतेः)

पदन्यासो गेहाङ्गहिरदिफणारोपणसमो

वचो लोकालभ्यं कृपणधनतुल्यं मृगदृशः ।

निजावासादन्यद्भवमपरद्वीपतुलितं

पुमानन्यः कान्ताद्विधुरिय चतुर्थीसमुदितः ॥ ३ ॥

(लक्ष्मणठकुरस्य)

गतागतकुतूहलं नयनयोरपाङ्गावधि

स्मिते कुलनतभुवामधर एव विश्राम्यति ।

वचः प्रियतमश्रुतेरतिथिरेव कोपक्रमः

कदाचिदपि चेत्तदा मनसि केवलं मज्जति ॥ ४ ॥

(भानुकरस्य)

लज्जावशान्नमितमन्धरदृष्टिपातं

यैश्चुम्बितं कुलवधूवदनारविन्दम् ।

तेषामनेकपुरुषव्रणिताधरेषु

तृप्तिः कथं भवति वेशवधूसुखेषु ॥ ५ ॥

(कस्यापि)

अथ कुलाङ्गनाकोपः—

तारुण्यं मुखमण्डले न च वचोवैदग्ध्यमन्यादृशं

न श्रूमङ्गपरिग्रहो न च रहः प्रक्षेऽपि मौनस्थितिः ।

एवं संप्रति तर्क्यते तु सुदृशः कोपस्तु यद्वस्तुनि

स्वाधीने पुनरेव पङ्कजदृशो यन्न प्रभुत्वग्रहः ॥ ६ ॥

(गणपतेः)

मय्यायाते सपदि शयनादुत्थितं चास्वाक्यं

बध्वा पाणी बहु निगदितं क्षालितं पादपद्मम् ।

दत्त्वा धीर्दीं सविनयमथोद्धीजितं तालवृन्तै-

र्त्रैते कोपं कुवलयदृशो भूयसी भक्तिरेव ॥ ७ ॥

अथ प्रोप्यत्पतिका—

नार्यं मुञ्चति सुश्रुचामपि तनुत्यागे वियोगज्वर-

स्तेनाहं विहिताञ्जालिर्यदुपते पृच्छामि सत्यं वद ।

ताम्बूलं कुसुमं पटीरमुदकं यद्वन्धुभिर्दायते

स्यादत्रैव परत्र तत्किमु विपज्वालावलीदुःसहम् ॥ ८ ॥

(मानुकरस्यैतौ)

प्रस्थानं चल्यैः कृतं प्रियसखैरस्रैरजसं गतं

धृत्या न क्षणमासितं व्यवसितं चित्तेन गन्तुं पुरः ।

यातुं निश्चितचेतासि प्रियतमे सर्वे समं प्रस्थिता

गन्तव्ये सति जीवितं प्रियमुद्धत्सार्थः किमुत्सृज्यते ॥ ९ ॥

यात्रामङ्गलसंविधानरचनाव्यग्रे सखीनां गणे

वाप्पाम्भःपिहितेक्षणे गुरुजने तद्वत्सुहृन्मण्डले ।

प्राणेशस्य मदीक्षणार्पितदशः कृच्छ्रादतिक्रामतः

किं ब्रीडाहतया मया भुजलतापाशो न कण्ठेऽर्पितः ॥ १० ॥

(कस्याप्येतौ)

गच्छ गच्छसि चेतकान्त पन्थानः सन्तु ते शिवाः ।

ममापि जन्म तत्रैव भूयाद्यत्र गतो भवान् ॥ ११ ॥

(दण्डिनः)

उद्यद्बर्हिपि दर्दुरारवपुषि प्रक्षीणपान्थायुषि

च्योतद्विप्रुषि चन्द्ररुष्मि सखे हंसद्विषि प्रावृषि ।

मा मा भुञ्ज कुचाग्रसंततपतद्वाप्याकुलां बालिकां

काले कालकरालनीलजलदव्यानुसमास्त्विवि ॥ १२ ॥

(बाणस्य)

अथ प्रोषितपतिका—

लिखति न गणयति रेखां निर्भरवाप्पाम्बुधौतगण्डतला ।

अवधिदिवसावसानं मामूदिति शङ्किता बाला ॥ १३ ॥

(मोरिकायाः)

समर्प्य हृदि दारुणां मदनवेदनां भूयसी-

मनेन वनवर्त्मना प्रचलितः स मे बल्लभः ।

न वामदिशि शब्दितं किमिति वा त्वया वायस

त्वया सदनसारिके किमिति वा कृतं न क्षुत्तम् ॥ १४ ॥

(भानुकरस्य)

अथोत्कण्ठिता—

द्वारि सम्भविलभा प्रियसखि दृष्टिं पथि क्षिपसि ।

प्रहिणोषि भाग्यभाजि प्रेयसि दूतीमिव अमरीम् ॥ १५ ॥

(भानुकरस्य)

अम्भोरुहाक्षि शम्भोश्चरणावाराधितौ केन ।

यस्मै विचलितवदना मदनाकृतं विभावयसि ॥ १६ ॥

(गणपतेः)

अथाङ्गनावान्तरभेदाः । तत्र नवोदाः—

फाञ्चीदाम निवेशयन्वितनुते वासः श्लथं सुमुक्तेः

हारं वक्षसि योजयन्करतलं धत्ते कुचाम्भोरुदे ।

जल्पंश्चादुवचोऽधरं धयति यत्प्रेयान्कुतो विस्मयः

पांशुं चक्षुषि विक्षिपन् यदि धनं गृह्णासि(ति) पाटच्चरः ॥ १७ ॥

(भानुकरस्य)

बलाव्रीता पार्श्वे मुखमभिमुखं नैव कुरुते

धुनाना मूर्धानं हरति बहुशश्चुम्बनविधिम् ।

हृदि न्यस्तं हस्तं क्षिपति गमनारोपितमना

नवोदा वोढारं रमयति च संतापयति च ॥ १८ ॥

(कस्यापि)

विरम नाथ विमुञ्च ममाञ्चलं शमय दीपमिमं समया सखी ।

इति नवोदवधूवचनैर्युवा मुदमगादधिकां सुरतादपि ॥ १९ ॥

(रुद्रस्य)

चुम्बनेषु परिवर्तिताधरं हस्तरोधि रसनाविषहने ।

विधितेच्छमपि तस्य सर्वतो मन्मथेन्धनमभूद्बधूरतम् ॥ २० ॥

(कालिदासस्य)

अथ विस्रब्धनवोदाः—

दत्तं करं वक्षसि मीलिताक्षी श्लथेन दूरीकुरुते करेण ।

आचुम्बिता नेति मुहुर्विधत्ते मुखं पुनः संमुखमेव धत्ते ॥ २१ ॥

(गणपतिः)

दीपाङ्कुरः स्फुरति पश्यति केलिकीरो

जाले निवेशितमुखी च सखी चकास्ति ।

इत्थं विचिन्त्य वचसा न शशाक बाला

नाथं निषेद्धमनिषेद्धमपि त्रपाभिः ॥ २२ ॥

(भानुकरस्य)

अथ मुग्धा—

नीरात्तीरमुपागता श्रवणयोः सीम्नः(म्नि) स्फुरन्नेत्रयोः

श्रोत्रे लग्नमिदं किमुत्पलमिति ज्ञातुं करं न्यस्यति ।

शैवालाङ्कुरशङ्कया शशिमुखी रोमावली प्रोञ्छति

श्रान्तास्मीति मुहुः सखीमविदितश्रोणीमरा पृच्छति ॥ २३ ॥

अथ मध्या—

स्वापे प्रियाननविलोकनहानिरेव

स्वापच्युतौ प्रियकरमहणमसङ्गः ।

इत्थं सरोरुहमुखी परिचिन्तयन्ती

निद्रां विधातुमविधातुमपि प्रपेदे ॥ २४ ॥

(भानुकरस्येतौ)

अथ प्रौढा—

मदानने जुम्बनचञ्चलस्य प्रियस्य संस्पृष्टकुचस्थलस्य ।

नीवीपु भावी करसंनिवेशस्तद्वामनी यामिनि भैव मूयाः ॥ २५ ॥

(लक्ष्मणस्य)

अथासती—

अयं रेवाकुञ्जः कुसुमशरसेवासमुचितः

समीरोऽयं वेलावनविदलदेलापरिमलः ।

इयं प्रावृट् धन्या नवजलदविन्यासचतुरा

स्मराधीनं चेतः सखि किमपि कर्तुं मृगयते ॥ २६ ॥

अथ विदग्धासती—

देहे दुर्ललितस्य देवराशिगोः स्फोटव्रणो दारुणो

मातस्तेन वनस्पतित्वचमुपाहर्तुं मया गम्यते ।

दृप्यन्तु श्वसितानि घर्मसलिलैः पत्राणि लुप्यन्तु वा

वक्षो वा विलिखन्तु हन्त नखरैः क्रुद्धाः कपिश्रेणयः ॥ २७ ॥

(भानुकरस्येतौ)

प्रियो नयैवावचितैः प्रसूनैर्हृष्टो हरस्यातनुते सपर्याम् ।

अतो नतानेकलतावृतानि यास्यामि सायं विपिनानि सख्यः ॥२८॥

(कस्यापि)

अथ गुप्तासती—

श्रथूः कुप्यतु निर्दिशन्तु सुहृदो निन्दन्तु वा यातर-

स्तस्मिन्किंतु न मन्दिरे सखि पुनः स्वापो विधेयो मया ।

आखोराक्रमणाय कोणकुहरादुत्फालमातन्वती

मार्जारी नखरैः खरैः कृतवती कां कां न मे दुर्दशाम् ॥२९॥

अथ लक्षितासती—

कोकः स्तोत्रविमुक्तमौक्तिकमरो निःस्यन्दमिन्दीवरं

चापं चापलवर्जितं हिमकरक्रोडे तमः क्रीडति ।

वातः कातरयत्पपाकृत्तरसं बन्धूकमेतावती

वार्ता कापि कदापि पाणिपिहिता कस्यापि वा तिष्ठति ॥ ३० ॥

अथ वेश्या—

केशः कुन्दमिषादिवोपहसति द्रव्यैर्विहीनाञ्जना

न्यूनां ग्रन्थिघनं विलोकितुमिवोद्गीवः स्तनस्तिष्ठति ।

प्रेमच्छेदकृपाणवल्लिसुपमा रोमालिरालम्बते

यस्याः सा कथमस्तु चेतसि चमत्काराय वाराङ्गना ॥ ३१ ॥

अथ कुलटा—

एते वारिकणान्किरन्ति पुरुषान्वर्पन्ति नाम्भोधराः

शैलाः शाद्वलमुद्वमन्ति न वमन्त्येते पुनर्नायकान् ।

त्रैलोक्ये तरवः फलानि सुवते नैवारभन्ते जना-

न्धातः कातरमालपामि कुलटाहेतोस्त्वया किं कृतम् ॥ ३२ ॥

शिरसि शिरसिजं दृशोर्निमेषं विटपिनि पल्लवमालये तृणं वा ।

गणयितुमपि पारयन्ति केचित्प्रियसखि के कथयन्तु जारसंख्याम् ॥३३॥

दिवसे घटिकासिंशत्रिंशद्घटिकाः परं रजनौ ।

लक्षं नगरयुवानस्तात विधातः किमाचरितम् ॥ ३४ ॥

स्थानं नास्ति क्षणं नास्ति वक्तारमिति सुश्रुवः ।

जहास हारकूटेन पयोधरमहीधरः ॥ ३५ ॥

(भानुकरस्यैते)

दुर्दिवसे घनतिमिरे दुःसंचारासु नगरवीथीषु ।

पत्युर्विदेशगमने परमसुखं जघनचपलायाः ॥ ३६ ॥

(जघनचपलायाः)

अथ कुलटोपदेशः—

वयं बाल्ये बालांस्तरुणिमनि यूनः परिणता-

वपीच्छामो वृद्धान्परिणयविधीनां स्थितिरिति ।

त्वयारब्धं जन्म क्षपयितुमनेनैकपतिना

न मे गोत्रे पुत्रि कचिदपि सतीलाञ्छनममृत् ॥ ३७ ॥

(कस्यापि)

नारीणां खलु बन्धुरन्धतमसं पाथोधरः सोदरः

कुञ्जं नाभिगृहं निशा सहचरी सेव्यः स्मरः क्षमापतिः ।

इत्थं चारुचकोरचञ्चलदृशां यासां मतिर्जायते

तासामेव यशः सुधांशुधवलं तासां गृहे वृद्धयः ॥ ३८ ॥

चेत्पौरादपि शङ्कसे हिमरुचेरप्यर्चिपो लज्जसे

भोगीन्द्रादपि चेद्विभेषि तिमिरस्तोमादपि त्रस्यसि ॥

चेत्कुञ्जादपि दूयसे जलरधध्वानादपि क्षुभ्यसि

प्रायः पुत्रि हतास्मि हन्त भविता त्वचः कलङ्कः कुले ॥ ३९ ॥

(भानुकरस्यैतौ)

सुखशय्या ताम्बूलं विश्रब्धाश्लेषचुम्बनादीनि ।

तुलयन्ति न लक्षांशं त्वरितक्षणचौर्यमुरतस्य ॥ ४० ॥

(कस्यापि)

एकानपाद्वैरपरास्तरङ्गैर्भुवोर्विलासैरितरं च हासैः ।

विमोहयत्यन्यमहो रहोभिः को वा कलां वेद कलावतीनाम् ॥ ४१ ॥

(लक्ष्मणस्य)

इति श्रीभाट्टोलकरलक्ष्मणभट्टकृतायां पद्यरचनायां सप्तमो व्यापारः ।

अष्टमो व्यापारः ।

अथ सौन्दर्यगर्विता—

भामिन्यो विदधतु भागधेयभाजः केयूरं सजमवतंसमम्बुजातैः ।
धिदैवं ग्रम तु विभूषणं विदूरे रोलम्बादधरनिवारणं पुमर्थः ॥ १ ॥
(कस्यापि)

अथ प्रेमगर्विता—

वपुषि तव तनोति रत्नगूपां
प्रभुरिति धन्यतमासि किं ब्रवीमि ।
सखि तनुनयनान्तरालभीरुः
कलयति मे न विभूषणानि कान्तः ॥ २ ॥

अथ खण्डिता—

वक्षोजखण्डितसुरो दमितस्य वीक्ष्य
दीर्घं न निःश्वासिति जल्पति नैव किञ्चित् ।
प्रातर्जलेन वदनं परिमार्जयन्ती
बाला विलोचनजलानि तिरोदधाति ॥ ३ ॥

अथ कलहान्तरिता—

चलं चेतः पुंसां सहजसरलाः पङ्कजदृशो
भवत्येव क्रोधः कचिदपि कदाचित्तरुणयोः ।
दहेदङ्गं भृङ्गी विधुरपि विदध्यात्परिभवं
स्मरो मां मञ्जीयादिति किमपि नाज्ञासिपमहम् ॥ ४ ॥

अकरोः किमु नेत्रशोणिमानं किमकार्षीः करपद्मवर्जितम् ।
कलहं किमघाः क्रुधा रसज्ञे हितमर्थं न विदन्ति दैवदृष्टाः ॥ ५ ॥
विरमति कथनं विना न खेदः सति कथने समुपैति कापि लज्जा ।
इति कलहमधोमुखी सखीभ्यो लपितुमनालपितु समाचकाङ्क्ष ॥ ६ ॥
(मानुकरस्यैते)

अथ दूती—

माला बालाम्बुजदलमयी मौक्तिकी हारयष्टिः

काञ्ची किं च त्वयि यदुपते प्रस्थिते प्रस्थितैव ।

ब्रूमस्तस्याः किमिह धमनी वर्तते वा न वेति

ज्ञातुं बाहोरहह बलयं पाणिमूलं प्रयाति ॥ ७ ॥

(भानुकरस्य)

न नीतमुपनासिकं परिमलव्ययाशङ्कया

न हन्त विनिवेशितं विरहवहिकुण्डे हृदि ।

दृशोर्बहिरिति श्रुतौ न निहितं प्रियप्रेषितं

करे कमलमर्षितं मृगदृशा दृशा पीयते ॥ ८ ॥

(अबिलम्बस्य)

मुहुर्ज्वलनवीजनैर्बहलचन्दनासेचनैः

सरोजदलवेष्टनैरपि न चेष्टते सुन्दरी ।

परंतु तव नामनि प्रियसखीभिरावेदिते

निवेदयति जीवितं श्रवणसीमि रोमोद्गमः ॥ ९ ॥

(बाबूमिश्रस्य)

अथ दूत्युपहासः—

किं त्वं निगूहसे दूति स्तनौ बक्रं च पाणिना ।

खण्डिता एव शोभन्ते शूराधरपयोधराः ॥ १० ॥

(कस्यापि)

निःशेषच्युतचन्दनं स्तनतटं निर्मृष्टरागोऽधरो

नेत्रे दूरमनञ्जने पुलकिता तन्वी तवेयं तनुः ।

मिथ्यावादिनि दूति बान्धवजनस्याज्ञातपीडागमे

वापीं स्नातुमितो गतासि न पुनस्तस्याधमस्यान्तिकम् ॥ ११ ॥

(अमरुकस्य)

त्वं दूति निरगाः कुञ्जं न तु पापीयसो गृहम् ।

किंशुकाभरणं देहे दृश्यते कथमन्यथा ॥ १२ ॥

(भानुकरस्य)

अथ मानिनीमानः—

कोपो यत्र अकुटिरचना विग्रहो यत्र मौनं
यत्रान्योन्यस्मितमनुनयो दृष्टिपातः प्रसादः ।
तस्य प्रेम्णस्तदिदमधुना वैशसं पश्य जातं
त्वं पादान्ते लुठसि न च मे मन्युमोक्षः खलायाः ॥ १३ ॥
(वामनस्य)

यदाभूदस्माकं प्रथममविभक्ता तनुरियं
ततो नु त्वं प्रेयानहमपि हताशा प्रियतमा ।
इदानीं नाथस्त्वं वयमपि कलत्रं किमपरं
मयाप्तं प्राणानां कुलिशकठिनानां फलमिदम् ॥ १४ ॥
(अमरुकस्य)

अथ मानापनोदः—

त्रियामायामस्यां सुतनु यमुनायामिव तर-
त्तरङ्गप्रोदञ्चद्विमलदलरक्तोत्पलमिव ।
इयं दृष्टिः शोणा मयि निहितकोणा विजयते
त्यज क्रोधं राधे मयि निरपराधे कुरु कृपाम् ॥ १५ ॥
(लक्ष्मणस्य)

अथ परस्परप्रीतिप्रलापः ।

तत्रादौ नायिकायाः—

सहस्रनेत्रैः प्रियगात्रशोभां विभावनीयां तु निभालयन्त्याः ।
किं लोचनाम्भोरुहयुग्मपत्रं विधाय धातः परिवञ्चितास्मि ॥ १६ ॥
(लक्ष्मणस्य)

अथ नायकस्य—

त्वदीयमुखपङ्कजं यदि विधोरलं वार्तया
तवाधरसुधा यदा भवति किं सुधा नो मुधा ।
त्वदङ्गपरिरम्भणं भण कृतं सुधागाहनै-
स्त्वदीयदृगनुग्रहस्तदपि धिग्धिगैन्द्रं पदम् ॥ १७ ॥

दृश्यं चेन्मुखपङ्कजं तव यदि श्राव्यं तव व्याहृतं
 घ्रेयं चेन्मुखसौरभं तवं यदि स्वाद्यं तवौष्णमृतम् ।
 स्पृश्यं चेत्कुचयोर्युगं तव परं ध्येयं मुरूपं तव
 त्वं सर्वेन्द्रियवागुरेव विषयः कस्येन्द्रियस्यासि न ॥ १८ ॥
 लक्ष्मणस्यैतौ ।

अथ रत्नप्रशंसा—

नरैर्विफलजन्मभिर्गिरिदरी न किं सेव्यते
 न चेच्छूवणगोचरीभवति जातुचिज्जन्मनि ।
 कपोतरवमाधुरीविरचनानुकारा दरी-
 रतासहकृशोदरीवचनरीतिकाकुध्वनिः ॥ १९ ॥
 (लक्ष्मणस्य)

अथ रतारम्भः—

हस्तस्त्रेदक्षपित इव यश्चन्दनक्षोदवृन्दै-
 रालिप्तोऽलंकृतपरिसरः फुल्लकह्लारहारैः ।
 आराधीत्यं तव नवकुरङ्गाक्षि वक्षोजशम्भुः
 साक्षात्कारं तदपि न दिशत्येष किं वा करोमि ॥ २० ॥
 कान्ते नितान्तं दयिताकुचान्तचोलाञ्चलं कर्षति हर्षमुग्धे ।
 बभार बाला नमितास्यहास्यलेशापदेशादपरं निचोलम् ॥ २१ ॥
 (लक्ष्मणस्यैतौ)
 उरोरुहाम्भोरुहदर्शनाय विमुञ्चतः कञ्चुकबन्धनानि ।
 आनन्दनीराकुललोचनस्य प्रियस्य जातो विफलः प्रयासः ॥ २२ ॥
 कान्ते कलितचोलान्ते दीपे वैरिणि दिप्यति ।
 आसीदसितपद्माक्ष्याः पक्षो नयनमुद्रणम् ॥ २३ ॥
 (भानुकरस्यैतौ)

दृशा सपदि भीलितं दशनरोचिषा निर्गतं
 करेण परिवेषितं बलयकैरथाक्रन्दितम् ।

प्रियेण हरिणीदृशो दशनखण्ड्यमानेऽधरे

परव्यसनकातराः किमिव कुर्वतां साधवः ॥ २४ ॥

(कस्यापि)

अथ रतम्—

आकाशे नटनं सरोरुहयुगे मञ्जीरमञ्जुध्वनिः

शीतांशौ कलकूजितं किसलये पीयूषपानोत्सवः ।

स्वर्णक्षोणिधरे नखात्परिमवो ध्वान्ते कराकर्षणं

रम्भायां रसना रवस्तरुणयोः पुण्यानि मन्यामहे ॥ २५ ॥

हारखुट्यति कङ्कणं निपतति स्रक्कौमुदी क्लिश्यति

ध्वान्तं धावति सीत्करोति रजनीजानिर्वली भज्यति (?) ।

काञ्ची क्षुभ्यति काञ्चनक्षितिधरे किं च क्षतं चञ्चति

प्रारम्भे मदनाहवस्य विजयी देवो मनोभूरभूत् ॥ २६ ॥

(मानुकरस्यैतौ)

संन्यासमाय काञ्ची जहौ दुकूलं कलत्रमवलायाः ।

विससर्ज रागमधरो मुक्तिमुरीचकिरे चिकुराः ॥ २७ ॥

(कस्यापि)

नैषा वेगं मृदुतरतनुस्तावकीनं विसोढुं

शक्ता नैनां चपल नितरां खेदयेन्दीवराक्षीम् ।

रत्यभ्यासं विदधत इति प्राणनाथस्य गत्वा

कर्णोपान्ते निमृतनिमृतं नूपुरं शंसतीव ॥ २८ ॥

(धूर्तस्य)

रतिरभसनितान्तश्चान्तकान्ताकुचान्त-

श्चलदमलकराग्रा नाभिदेशेष्वधो वा ।

स्मितमधुरमुखीनां हीणनेत्रोत्पलाना-

मधरमधु वधूनां भाग्यवन्तः पिबन्ति ॥ २९ ॥

(शार्ङ्गधरस्य)

मज्जन्त्या रससिन्धौ किं किं न कृतं तया मुदृशा ।

विधृताः प्रियस्य केशाः कण्ठे लभं भुजे वलितम् ॥ ३० ॥

(वाणीविलासस्य)

पत्युः प्रवृत्तस्य रतौ जिगीषावचो निशम्यापि न किञ्चिदूचे ।

कलावती किंतु विहस्य तस्य कपोलयोः स्वेदमपाचकार ॥ ३१ ॥

(रामचन्द्रस्य)

अथ विपरीतम्—

प्रशान्ते नूपुरारावे श्रूयते मेखलाध्वनिः ।

कान्ते नूनं रतश्रान्ते कामिनी पुरुषायते ॥ ३२ ॥

(कस्यापि)

विहायसि विहारिणी भवतु नाम सौदामनी

सुमेरुशिखरादधः पततु नाम मन्दाकिनी ।

इदं तु महदद्भुतं यदयमेत्य भूमीतलं

नमन्नमृतदीधितिः कमलसारमार्कषति ॥ ३३ ॥

(कस्यापि)

मधुर्पांसिमुलसत्प्रवालं चलहेमाचलकान्तिभिर्जटालम् ।

विधुनिष्पतदन्धकारजालं शुभकालं न पुनर्विलोकयामः ॥ ३४ ॥

साक्षादभूत्स्वयंभूरथ मुक्तास्तिमिरनिकरभराः ।

प्रणनाम शीतरोचिःस्तवपाठं मेखला विदधे ॥ ३५ ॥

(भानुकरस्यैतौ)

पपात मेरोः मुरसिन्धुधारा ववर्ष तारागणमन्धकारः ।

बभूव भृङ्गावलिरप्यकम्पा शशाम शम्पालतिकाविलासः ॥ ३६ ॥

(कवीन्द्रस्य)

बलत्कुचं व्याकुलकेशपाशं स्विद्यन्मुखं स्वीकृतमन्दहासम् ।

पुण्यातिरेकात्पुरुषा लभन्ते पुंभावमम्भोरुहलोचनानाम् ॥ ३७ ॥

(कस्यापि)

पपात गङ्गा हरमौलिसङ्गादन्यं तमो जातमपेतबन्धम् ।
तडिलता चञ्चलतामहासीदस्पन्दमासीदरविन्द्रयुग्मम् ॥ ३८ ॥
(रामचन्द्रस्य)

अथ रतावसानम्—

मत्तेभकुम्भपरिणाहिनि कुङ्कुमाद्रे
कान्तापयोधरयुगे रतिखेदस्त्रिभुजः ।
वक्षो निधाय भुजपञ्जरमध्यवर्ती
धन्यः क्षपां क्षपयति क्षणलब्धनिद्रः ॥ ३९ ॥
(भर्तृहरेः)

शान्ते मन्मथसंगरे रणभृतां सत्कारमातन्वती
वासोद्राज्जघनस्य पीनकुचयोर्हारं श्रुतेः कुण्डलम् ।
बिम्बोष्ठस्य च वीटिकां सुनयना पैञ्चां रणनूपुरौ
पृष्ठालम्बिनि केशपाशनिचये युक्तोऽभिवन्धक्रमः ॥ ४० ॥
(कत्स्यापि)

कामसंगरविधौ मृगीदृशः प्रौढपौरुषधरे पयोधरे ।
स्वेदराजिरुदियाय सर्वतः पुष्पवृष्टिरिव पुष्पधन्वनः ॥ ४१ ॥

अथ रताशंसनम्—

उक्तं यत्कृपणं वचो विरचितो मूयान्वसूनां व्ययः
सोढाः किं च वियोगवज्रततयो हृती मुहुः प्रेषिता ।
बद्धोऽयं प्रणयाज्जलिर्विनिहिते बाष्पाम्बुधौते दृशौ
निष्पीयाधरपल्लवं मृगदृशः सर्वं सखे विस्मृतम् ॥ ४२ ॥
(भानुकरस्यैतौ)

अथ रतनिद्रा—

मिश्रितोरु मिलिताधरं मिथः स्वप्नवीक्षितपरस्परक्रियम् ।
तौ ततोऽनु परिरम्भसंपुटे पीडनां विदधतौ निनिद्रतुः ॥ ४३ ॥
(श्रीहर्षस्य)

इति श्रीआङ्गोलकरलक्ष्मणभट्टविरचितायां पद्यरचनायामष्टमोऽध्यायः ॥

नवमो व्यापारः ।

अथ प्रभातानुनयः—

गतप्राया रात्रिः शशिमुखि शशी शीर्यत इव
 प्रदीपोऽयं निद्रावशमुपगतो घूर्णत इव ।
 प्रणामान्तो मानस्तदपि न जहासि कुधमहो
 कुचप्रत्यासत्त्या हृदयमपि ते चण्डि कठिनम् ॥ १ ॥
 क्षीणांशुः शशलाञ्छनः शशिमुखि क्षीणो न कोपस्तव
 स्मेरं पद्मवनं मनागपि न ते स्मेरं मुक्ताम्भोरुहम् ।
 पीतं श्रोत्रपुटेन षट्दरुतं पीतं न ते जल्पितं
 रक्ता पूर्वदिगङ्गना रविकरैर्नाद्यापि रक्तासि किम् ॥ २ ॥
 (कस्याप्येतौ)

अथ वायुः—

उत्सार्य कुन्तलमपास्य दुकूलमूल-
 मुन्नाम्य बाहुलतिकामलसास्तरुण्यः ।
 स्नेदाम्बुसिक्ततनवः स्पृहयन्ति यस्मै
 तस्मै नमः सुकृतिने मलयानिलाय ॥ ३ ॥
 वासो विधूय स्तनयोरमुप्याः
 कपोलकीर्णा कबरीमुदस्य ।
 अवारितः प्रोञ्छति वारिधारां
 मुखे मृगाक्ष्याः सुकृती समीरः ॥ ४ ॥
 शञ्जानिलोऽपि सुरतान्तनितान्ततान्त-
 कान्ताकुचान्तधनधर्ममपाकरोति ।
 भूयोऽभिलाषजननी पुनरन्यथैव
 स्नेदापनोदनकला मलयानिलस्य ॥ ५ ॥
 भिक्षितकमलकुटुम्भाः शिक्षितगजगामिनीगतयः ।
 लक्षितहिमगिरिपादाः प्रावरमी मातरिस्थानः ॥ ६ ॥

लतां पुष्पवतीं स्पृष्ट्वा स्नातो विमलवारिणा ।
 पुनः संपर्कशङ्कीव गन्दं चरति भारुतः ॥ ७ ॥
 लवङ्गलतिकामङ्गदयालुर्दक्षिणानिलः ।
 कधमुन्मूलयत्येय मानिनीमानपर्वतान् ॥ ८ ॥

(केषामप्येते)

चोलाङ्गनाकुचनिचोलतलानुलीनो
 द्राक्षेरलीतरलकुन्तलकम्पनोत्कः(लोलः) ।
 लाटीललाटतटशोषणमानसोऽयं
 फुल्लारविन्दवनबन्धुरूपैति वायुः ॥ ९ ॥

(लक्ष्मणस्य)

अथ प्रभातम्—

विरलविरलीभूतास्ताराः कलौ सुजना इव
 व्यपसरति च ध्वान्तं चित्तात्सतामिव दुर्जनः ।
 मन इव मुनेः सर्वत्रापि प्रसन्नममूलभो
 विगलति निशा क्षिप्रं लक्ष्मीरनुद्यमिनामिव ॥ १० ॥
 अभूत्प्राची पिङ्गा रसपतिरिव प्राश्य कनकं
 गतच्छायश्चन्द्रो बुधजन इव ग्राम्यसदसि ।
 क्षणं क्षीणास्तारा नृपतय इवानुद्यमपरा
 न दीपा राजन्ते द्रविणरहितानामिव गुणाः ॥ ११ ॥

(भोजप्रबन्धात्)

अयमुदयमहीभृन्मूर्ध्नि पाणिं गृहीत्वा
 दिवसपतिरहौपीदिन्दुपादान्हवीषि ।
 अरुणकिरणवह्नौ कन्यका पौरुहूती

हरिदपि किमकार्षीत्तारकालाजहोमम् ॥ १२ ॥

सन्निगृह्य चिकुरं तमोमयं यामिनी तदनु केलिविच्युतम् ।
 कुर्वती श्रवसि चन्द्रमण्डलं कुण्डलं गगनकुल्लमुज्जति ॥ १३ ॥

(मानुकरस्यैतौ)

अस्वाध्यायः पिकानां मदनमखसमारम्भणस्याधिभासो
 निद्राया जन्मलग्नं किमपि मधुलिहां कोऽपि दुर्मिक्षकालः ।
 विष्टिर्यात्रोत्सुकानां मलयजमरुतां पान्थकान्ताकृतान्तः
 प्रालेयोन्मूलमूलं समजनि समयः कश्चिदौत्पातिकोऽयम् ॥ २१ ॥
 (वाहिनीपतेः)

बहद्वहलमारुतप्रसरदमिखण्डैरिव
 स्फुरद्द्युमणिमण्डलद्युतिवितानकैस्तापिता ।
 विसारि वपुरात्मनः सपदि वासरश्रीरिमं
 चलन्मरुमरीचिकानिचयपल्लवेनाञ्चति ॥ २२ ॥
 भानोः पादैर्दहनपरुपैर्दक्षमानान्तराणा-
 मुक्तामन्तः किल विटपिनां प्राणपिण्डा इवामी ।
 गाढोदन्याकुलितमनसो भिन्नचञ्चुपुटान्ताः
 कोकूयन्ते विहगशिशवः कोटराणां मुखेषु ॥ २३ ॥
 (एतौ गणपतेः)

अथ जलक्रीडा—

अंसेन कर्णं चिबुकेन वक्षः करद्वयेनाक्षि तिरोदधानः ।
 संताडयामास हरिः समेताश्चकोरनेत्राश्चुलकोदकेन ॥ २४ ॥
 परस्परास्तेपवशंगतानि द्वन्द्वानि विहस्य काचित् ।
 संताड्य पद्मैः स्खलदंशुकान्ता कृष्णाय कान्ता कथयांवभूव ॥ २५ ॥
 द्विया सखीनां हरिरम्बुजाक्षीं गिरा परावर्तयितुं न सेहे ।
 अनङ्गलेखाक्षरसंगतेन संताडयामास सरोरुहेण ॥ २६ ॥
 (गणपतेरेतौ)

आत्तमात्तमधिकान्तमुक्षितुं कातरा शफरशङ्किनी जहौ ।
 अञ्जलौ जलमधीरलोचना ॥ २७ ॥
 अविरतमिदमम्भः स्वेच्छयोच्छालयन्त्या
 कमलमुकुलकान्तोत्तानहस्ताद्वयेन ।

परिकलित इदार्घ्यः कामवाणातिथिभ्यः

सलिलमिव वितीर्णं बाललीलामुखाय ॥ २८ ॥

(कस्यापि)

अथ वनक्रीडा—

यतितैः शिरीषरजसां निकरैः कलुषीकृतं नयननीरुहम् ।

हरिणा हिरण्यरमणीयतनोर्मुखमारुतैः किमपि शीतलितम् ॥ २९ ॥

अबलाकृतिं समुपकल्प्य शनैर्व्रजता

कपटेन कैटमजिता हसता वनिता धृता करसरोरुहयोः ॥ ३० ॥

(भानुकरस्यैतौ)

असंख्यपुष्पोऽपि मनोभवस्य पञ्चैव बाणार्थमयं ददाति ।

एवं कदर्यत्वमिवावधार्य सर्वस्वमग्राहि मधोर्वधूमिः ॥ ३१ ॥

(विहणस्य)

पाणौ पद्मधिया मधूककुसुमभ्रान्त्या तथा गण्डयो-

नीलेन्दीवरशङ्कया नयनयोर्बन्धूकबुद्ध्याधरे ।

लीयन्ते कवरीभरे निजकुले व्यामोहजातस्पृहा

दुर्वारा मधुपाः क्रियन्ति तरुणि स्थानानि रक्षिष्यसि ॥ ३२ ॥

(अचलस्य)

रम्भोरु देहपरिरम्भभरैस्त्वदीयै-

र्यन्मानसं विकृतिमेति न चित्रमेतत् ।

त्वत्पादपद्मलवसञ्जवशादशोको

रोमाञ्चमञ्चति दलत्कलिकाछलेन ॥ ३३ ॥

(लक्ष्मणस्य)

अथ भ्रमरीवृत्यक्रीडा—

अमात्यकीर्णं भ्रमरीषु किञ्चिच्छेलाञ्चले चञ्चललोचनानाम् ।

कुचौ कदाचिज्जघनं युवानो विलोक्य साफल्यमवापुरक्ष्णाम् ॥ ३४ ॥

परिभ्रमन्त्या भ्रमरीविनोदे नितम्बबिम्बाद्विगलदुक्कूलम् ।

विलोक्य कस्याश्चन कीमलाङ्ग्याः पुंभावमन्याः सुदृशो वर्वाब्धुः॥३५॥
(गुणाकरस्यैतौ)

चेलाञ्चलेन चलहारलताप्रकाण्डै-

र्वेणीगुणेन च चलद्वलयीकृतेन ।

हेलाहितअमरकअममण्डलीभि-

श्छत्रत्रयं रचयतीव चिरं नतभूः ॥ ३६ ॥

मुक्ते काञ्चनकुण्डले निपतिते माणिक्यभूषामणौ

कीर्णे केलिसरोरुहे विगलिते मुक्ताकलापे सति ।

निःश्वस्याम्बुजलोचना अमरिकानृत्यावसाने पुनः

प्राणेशच्युतिशङ्कयेव हृदये हस्तारविन्दं ददौ ॥ ३७ ॥

अलक्षितकुचामोर्गं अमन्ती नृत्यभूमिषु ।

सरेणापि सरोजाक्षी न लक्ष्यीक्रियते शैरैः ॥ ३८ ॥

(एतौ भानुकरस्य)

अथ कन्दुकक्रीडा—

सानन्दकन्दुकविहारविधौ बधूनां

दोलायमानमणिकङ्कणनिकणेन ।

उड्ढायितेषु युवचित्तविहङ्गमेषु

श्येना इव स्मृतिमुबो विशिखा विलम्बाः ॥ ३९ ॥

अमचरणपल्लवकणदमन्दमञ्जीरकं

परिस्वलदुरोरुहस्तचककम्पमानांशुकम् ।

रणत्कनकमेखलं करसरोरुहाभ्यां पुरः

पतन्तमपराददे कुसुमकन्दुकं सुन्दरी ॥ ४० ॥

(एतौ गणपतेः)

पयोधराकारधरो हि कन्दुकः करेण रोषादिव ताड्यते मुहुः ।

इतीव नेत्राकृति भीतमुत्पलं तस्याः प्रसादाय पपात पादयोः ॥ ४१ ॥

(कालिदासस्य)

अथ दृष्ट्वालीलनक्रीडा—

नैतस्याः प्रसृतिद्वयेन सरले शक्ये पिधातुं दृशौ
सर्वत्रैव विलोक्यते मुखशशिज्योत्स्नावितानैरियम् ।

इत्थं बालतया सखीभिरसकृद्दृष्ट्वालीलनाकेलिषु
व्या(पि)द्धा रजनीमुखे च नयने स्वे गर्हते कन्यका ॥ ४२ ॥
(कस्यापि)

एनं विहाय तुलसीविपिनोपकण्ठं

गोप्यः परत्र नयनाम्बुजमीलनानि ।

कुर्वन्तु किंतु तुलसीदलनीलभासं

का वा मुकुन्दमनुविन्दतु लीनमस्मिन् ॥ ४३ ॥

(लक्ष्मणस्य)

अथ हिन्दोलक्रीडा—

दृशा विदधिरे दिशः कमलराजिनीराजिताः

कृता हसितरोचिषा हरिति चन्द्रिकावृष्टयः ।

अकारि हरिणीदृशः प्रबलदण्डकप्रस्फुर-

द्वपुर्विपुलरोचिषा वियति विद्युतां विभ्रमः ॥ ४४ ॥

(गणपतेः)

उन्नम्य दूरं मुहुरानमन्त्यः कान्ताः श्रुथीभूतनितम्बविम्बाः ।

दोलाविलासेन जितश्रमत्वात्प्रकर्षमापुः पुरुषायितेषु ॥ ४५ ॥

(विहणस्य)

दोलायमानाः प्रियनुद्यमानहिन्दोलया बालचमूरुनेत्राः ।

प्रसारिदेहद्युतिवारिपूरे वितेनिरे विप्लवनानि भूयः ॥ ४६ ॥

(गदाधरस्य)

अथ संध्या—

अस्ताद्रिलम्बिरविविम्बतयोदयाद्रि-

चूडोन्मिषत्सकलचन्द्रतया च सायम् ।

संध्याप्रनृत्तहरहस्तगृहीतकांस्य-

तालद्वयेव समलक्ष्यत नाकलक्ष्मीः ॥ ४७ ॥

(रत्नाकरस्य)

उच्चैस्तरादम्बरशैलमौलेश्च्युतो रविर्गैरिकगण्डशैलः ।

तस्यैव पातेन विचूर्णितस्य संध्यारजोराजिरिवोज्जिहीते ॥ ४८ ॥

(श्रीहर्षस्य)

प्रकटयति वियोगिप्रेयसीविप्रतीपो

भुवनविजययात्राडम्बरं शम्बरारिः ।

यदिह जयति संध्याकैतवेनासमन्ता-

दरुणघसनलेखा काचिदेपा'लसन्ती ॥ ४९ ॥

मृगाङ्कमागतं वीक्ष्य संध्या कुलवधूरिव ।

दीपलेखामिपादेया निर्विवेश निकेतनम् ॥ ५० ॥

(भानुकरस्य)

अथान्धकारः—

चरमगिरिनिकुलमुष्णभानौ भगवति गच्छति विप्रयोगस्त्रिणा ।

मुकुलितनयनाम्बुजा धरित्री वपुषि बभार तमांसि शैवलानि ॥ ५१ ॥

(भानुकरस्य)

इदं नभसि भीषणभ्रमदुल्लङ्घकोलाहलै-

निंशाचरविलासिनीनिवहदत्तनेत्रोत्सवम् ।

परिस्फुरति निर्मलप्रचुरपङ्कममोलस-

द्वराहकुलमांसलप्रबलबन्धमन्धं तमः ॥ ५२ ॥

(वासुदेवस्य)

अथाभिसारिका—

गाढे तमसि सरन्ती पथि स्खलन्ती मुपिच्छले मुग्धा ।

अवलम्बनाय चाराद्वारामु करं प्रसारयति ॥ ५३ ॥

चित्रोत्कीर्णादपि विषधराद्रीतिमाजो निशायां

किं नु ब्रूमस्त्वदभिसरणे साहसं नाथ तस्याः ।

ध्वान्ते यान्त्या यदतिनिभृतं बालयात्मप्रकाश-

त्रासात्पाणिः पथि फणिफणारत्नरोधी व्यधायि ॥ ५४ ॥

(कस्यापि) [हरिहरस्य]

रभसादभिसर्तुमुद्यतानां वनितानां सखि वारिदो विवस्वान् ।

रजनी दिवसोऽन्धकारमर्चिर्विपिनं वेदम विमार्ग एव मार्गः ॥ ५५ ॥

(भानुकरस्य)

गन्तुं यदि व्यवसितासि धनान्धकारे

नीलाञ्जलेन तनुमावृणु मुग्धशीले ।

विद्युलता यदि पथि प्रतिरोधिनी स्या-

दमावृतैव कनकद्रवगौरि गच्छेः ॥ ५६ ॥

(कस्यापि)

मन्दं निधेहि चरणौ परिधेहि नीलं

वासः पिधेहि वलयावलिमञ्जलेन ।

भा जल्प साहसिनि शारदचन्द्रकान्त-

दन्तांशवस्तव तमांसि समापयन्ति ॥ ५७ ॥

(कस्यापि)

एकत्र कौलव्रतभङ्गशङ्का विदग्धताभङ्गभयं परत्र ।

इत्याकुलानां कुलकामिनीनां गतागतैरेव गता त्रियामा ॥ ५८ ॥

(कस्यापि)

इति श्रीआङ्गोलकरलक्ष्मणभट्टकृतौ पद्यरचनायां नवमो व्यापारः ॥

दशमो व्यापारः ।

अथ चक्रवाकावस्था—

वापीतोयं तटरुहवनं पद्मिनीपद्मशय्या

चन्द्रालोको विकचकुसुदामोदहृद्यः समीरः ।

यत्रैतेऽपि म्रियविरहिणो दाहिनश्चक्रनाम-

स्तत्रोपायः क इव भवतु प्राणसंचारणे यः ॥ १ ॥

मङ्क्त्वा भोक्तुं न भुङ्क्ते कुटिलविसलताकोटिमिन्दोर्वितर्का-
चाराकारास्तृपार्तः पिवति न पयसां विप्रुषः पन्नसंस्थाः ।

छायामम्भोरुहाणामलिकुलमलिनां वेत्ति संध्यामसंध्यां
कान्ताविश्लेषभीरुर्दिनमपि रजनीं मन्यते चक्रवाकः ॥ २ ॥

[एष रुद्रस्य] (कयोरप्येतौ)

अथ तारावर्णनम्—

सिन्धोः सुधांशुशकलं परिगृह्य संध्या

क्षेमंकरी निपतिताम्बरभूरुहाग्रे ।

चञ्चूपुटेन चपलेन तथा विकीर्णा-

स्तारामिषेण पतिता इव पक्षस्वण्डाः ॥ ३ ॥

व्योम्नि प्राङ्गणसीम्नि सांध्यकिरणं विस्तार्य चेलाञ्चलं

ध्वान्तैः कार्मणपांसुभिश्च जगतां द्राघोहयित्वा दृशौ ।

ताराशौक्तिकमौक्तिकानि विहगश्रेणीरवच्छन्नना

जिजिंकृत्य च मायिकः सरनटो वक्राद्वहिवर्पति ॥ ४ ॥

(भानुकरस्यैतौ)

इयं संध्यातल्पं किमकृत.....

प्रवालैर्महिन्द्री हरिदहिमभानोर्विरहिता ।

यदेपां वृन्तेषु स्फुरदमलमुक्ताचयरुचिः

[स्फुटं] चारां बिन्दुप्रकर इव तारापरिकरः ॥ ५ ॥

अम्बरविपिनमिदानीं तिमिरवराहोऽवगाहते जलधेः ।

रोमसु यदस्य लग्नास्तारकजलबिन्दवो भान्ति ॥ ६ ॥

(गणपतेः)

निशाधिनाथस्य करावमर्पात्समीलिताम्भोरुहलोचनायाः ।

निशाङ्गनायाः कपटादुङ्गनां किं खेदबिन्दूत्कर आविरासीत् ॥ ७ ॥

(लक्ष्मणस्य)

अथ चन्द्रः—

गगनविपिनसिंहः कामभूपालपत्रं

निखिलदिग्बलानां कन्दुकं क्रीडनाय ।

मणिरिव रतिभर्तुः कर्मणः पार्वणोऽयं

जयति कुमुदबन्धुर्बन्धुरश्चन्द्रविम्बः ॥ ८ ॥

(लक्ष्मणस्य)

निर्वेदः सरसीरुहस्य महिलाकोपस्य काशीपदं

सिद्धान्तो मकरध्वजस्य तिमिरस्तोमस्य होमस्वली ।

प्रव्रज्या कुमुदकुमस्य कुलटावाटस्य पाटच्चरः

पूर्वाद्रिरुदियाय विभ्रमवणिग्देवः क्षपाकामुकः ॥ ९ ॥

नभोलताकुञ्जमुपागतायाः प्रमोदपर्याकुलतारकायाः ।

निशाङ्गनायाः स्फुरता करेण शशी तमःकञ्चुकमुन्मुमोच ॥ १० ॥

(भानुकरस्यैतौ)

ताराक्षतान्प्रविकिरन्कलकण्ठनादा-

न्मन्त्राक्षराणि निगदन्कुमुमेपुरेपः ।

लाभाय वासरमणेर्मुपितस्य सायं

संचारयत्यमृतदीधितिकांस्यपात्रम् ॥ ११ ॥

दिग्बालाकरकन्दुकः स्मरवधूतीमन्तमुक्तामणिः

कामक्षोणिपतेर्विहारबलभीनिर्व्यूहपारावतः ।

हृद्भ्योन्नि विकीर्णतारकमणिः श्यामावणिकसुभ्रुवः

स्फारः स्फाटिकसंपुटः कुमुदिनीकान्तोऽयमुन्मीलति ॥ १२ ॥

(गणपतेरेतौ)

अथ सकलङ्कचन्द्रः—

अयं पुरः पार्वणशर्वरीशः किं दर्पणोऽयं रजनीरमण्याः ।

यतस्तदीयं प्रतिविम्बमस्मिन्संलक्ष्यते लाञ्छनकैतवेन ॥ १३ ॥

(लक्ष्मणस्य)

प्रदोषमातङ्गमनङ्गदेवस्तुङ्गं समारुह्य समागतोऽयम् ।
सिन्दूरिते तस्य सुधांशुकुम्भे किमङ्कुशो लक्ष्ममिषेण दत्तः ॥ १४ ॥
(गणपतेः)

ख्याता वयं समधुपा मधुकोशवत्य-
श्चन्द्रः प्रसारितकरो द्विजराज एषः ।
अस्मत्समागमकृतोऽस्य पुनर्द्वितीयो
मा भूत्कलङ्क इति संकुचिता नलिन्यः ॥ १५ ॥
(कस्यापि)

मम प्रियां कैरविणीं करेण संतापयामास दिनाधिनाथः ।
इतीव दुःखैर्विकलः कलावान्पपौ विषं लक्ष्ममिषेण सद्यः ॥ १६ ॥
(कस्यापि)

कलाधिनाथानयनाय सायं कुमुद्वतीप्रेषित एव भृङ्गः ।
किमिन्दुनालिङ्ग्य सरागमङ्गे कृतः कलङ्कभ्रममातनोति ॥ १७ ॥
(वाणीविलासस्य)

समस्तापास्तांशौ विरतिमहिमांशौ परिगते
दिवाभीतः शीतद्युतिरयमुदीतः समुदभूत् ।
..... यदपिबत्कुक्षिपु गता-
स्त एवाङ्गे धीजं शशिनि किल शङ्के समभवन् ॥ १८ ॥
(लक्ष्मणस्य)

अथ हर्म्यम्—

निषीय पीयूषमयूखबिम्बे सुधाशरावप्रतिमे कपोताः ।
नक्षत्रमालासु कणभ्रमेण [चिरेण] चञ्चुं चपलाः क्षिपन्ति ॥ १९ ॥
यत्रालसा हरिणशावदृशो विहार-
पर्यस्तहारमणिमेदुरकेलितल्पाः ।
तारासु सौधशिखराञ्चलचुम्बिनीषु
मुक्ताभ्रमेण करपलवमर्पयन्ति ॥ २० ॥
(एतौ गणपतेः)

मितौ मितौ प्रतिफलगतं भालसिन्दूरपूरं
 दृष्ट्वा दृष्ट्वा कमलनयना केलिदीपभ्रमेण ।
 कान्ते चोलं हरति हरितं लोलमालोकयन्ती
 यत्र प्रच्छादयति सहसा पाणिपङ्केरुहेण ॥ २१ ॥

(भानुकरस्य)

स्फुरत्तुपारांशुमरीचिजलैर्विनिद्धुताः स्फाटिकसौधपङ्क्तीः ।
 आरुह्य नार्यः क्षणदासु यस्यां नभोगता देव्य इव व्यराजन् ॥ २२ ॥
 (माधकवेः)

यदीयसौधस्फुरदिन्द्रनीलगवाक्षकुक्षिं प्रविशन्निर्माशुः ।
 उत्कंधराणामनिशं नराणामिन्दूपरागभ्रममातनोति ॥ २३ ॥
 इति श्रीआङ्गोलकरलक्ष्मणभट्टकृतौ पद्यरचनायां दशमो व्यापारः ।

एकादशो व्यापारः ।

यतो द्वये निरूप्यत्वं शृङ्गारस्य रसस्य तु ।
 अतः संक्षेपतः कुर्वे नायकानां निरूपणम् ॥ १ ॥

अथानुकूलो नायकः—

अरुणदलनलिन्या स्निग्धपादारविन्दा
 कठिनतरधरण्यां यान्यकस्मात्स्खलन्ती ।
 अवनि तव मुतेयं पादविन्यासदेशे
 त्यज निजकठिनत्वं जानकी यात्यरण्यम् ॥ २ ॥

(महानाटकात् ।)

आत्मीयं चरणं दधाति पुरतो निम्नोन्नतायां भुवि
 स्वीयेनैव करेण कर्पति तरोः पुष्पं श्रमाशङ्कया ।
 तरुणे किं च मृगतत्वाविरचिते निद्राति भागैर्निजै-
 रन्तःप्रेमभरालसां प्रियतमामङ्गे दधानो हरः ॥ ३ ॥
 वक्षोजद्वयशीलेनऽपि नखरातङ्कं न (हिं) शङ्के तव
 स्याद्विम्बाधरचुम्बनेऽपि दशनच्छेदेन खेदोदयः ।

आश्लेषेऽपि वपुर्लता तव पुनर्भिद्येत रोमाङ्कुरा-

दित्यं पद्मविलोचने विरमति त्रासो न दासस्य मे ॥ ४ ॥

अथ दक्षिणनायकः—

एतत्पुरः स्फुरति पद्मदृशां सहस्र-

मक्षिद्वयं कथय कुत्र निवेशयामि ।

इत्याकलय्य नयनाम्बुरुहे निमील्य

रोमाञ्चितेन वपुषा स्थितमच्युतेन ॥ ५ ॥

चिरादुपेतः प्रथमं प्रदानं विचिन्त्य कर्तुं न पतिः शशाक ।

मध्येसखं केवलमङ्गनानां संयोजयामास विभूषणानि ॥ ६ ॥

(एते भानुकरस्य)

दृष्ट्वा पतिः पद्मदृशां सहस्रं दातुं न कस्यैचिदलं तदेकम् ।

एकैकमुत्कृत्य कृती दिदेश सर्वाणि पत्राणि सहस्रपत्रात् ॥ ७ ॥

(लक्ष्मणस्य)

अथ धृष्टो नायकः—

व.....हरकिसलयो.....

स्वापं ज्ञात्वा पुनरुपगतो दूरतो दत्तदृष्टिः ।

तत्पुपान्ते कनकवलयं अष्टमन्वेपयन्त्या

दृष्टो धृष्टः पुनरपि मया पार्श्वे एव प्रसुप्तः ॥ ८ ॥

एतस्य रहसि वक्षसि सरसिजपत्रेण ताडितस्यापि ।

दयितस्य वीक्ष्य हसितं प्रियसखि हसितं ममाप्यासीत् ॥ ९ ॥

अथ धूर्तो नायकः—

धुन्वन्त्याः करपल्लवं मृगदृशो जातागसः प्रेयसो

वक्त्राम्भोरुहहेमकङ्कणमणिस्पर्शं समुन्मीलति ।

चक्षुर्विघ्नितमित्युदीर्य सहसा धूर्तेन तचेष्टितं

तस्यौ येन चिराय सैव शिरसा नम्रेण शातोदरी ॥ १० ॥

(भानुकरस्यैतौ)

अथ मानी नायकः—

संत्यक्तजरूपे परिवृचवक्त्रे कृतागसि प्रेयसि तल्पमुत्ते ।

वाला मुहुर्न्यस्यति बाहुपाशं मुहुर्मुखं संमुखमातनोति ॥ ११ ॥

(लक्ष्मणस्य)

अथानभिज्ञो नायकः—

शून्ये सद्गनि योजिता बहुविधा भङ्गिर्वनं निर्जनं

पुष्पव्याजमुपेत्य निर्गतमथ स्फारीकृता दृष्टयः ।

ताम्बूलाहरणच्छलेन विहितौ व्यक्तौ च वक्षोरुहा-

वेतेनापि न वेत्ति दूति कियता यत्नेन संज्ञास्यति ॥ १२ ॥

पर्यस्तालकगण्डपालिवदनान्भोजं मया चुम्बितं

प्रत्यङ्गं करपल्लवेन पुलकश्रेणिस्पृशा लालितम् ।

दोर्भ्यां तस्य कठोरकङ्कणरवं दोर्वलिरालिङ्गिता

निद्रात्येव मुहुस्तथापि दयितः कसौ किमाचक्ष्महे ॥ १३ ॥

अथ शिशुनायकः—

अनवाप्तवयसि रहसि पर्यङ्कमागते जयति ।

मदचपललोचनाया मूकस्वप्नायितो भावः ॥ १४ ॥

प्रियतममजातयौवनमन्तः परिचिन्त्य पद्माक्षी ।

अङ्गानि भूपयन्तीमालीमालीढयौवना हसति ॥ १५ ॥

(भानुकरस्य)

संमुखं मुखविधुं न चुम्यतः कुर्वतो न च कुचे करार्पणम् ।

पत्युरल्पवयसोऽन्तिके गता दैवमेव विनिनिन्द सुन्दरी ॥ १६ ॥

(लक्ष्मणस्य)

अथ वृद्धनायकः—

उद्भिदुरं स्तनवदनं लोचनमलिगर्वमौचनं सुदृशः ।

दृष्ट्वा विगतविचारं धातारं निन्दति स्वविरः ॥ १७ ॥

(भानुकरस्य)

अचिन्तनीया विधिवश्चनेयं यदम्बुजाक्षी स्वविरस्य भर्तुः ।
स्वयं समादाय करं निधाय वक्षोजयुग्मे स्वपिति श्वसन्ती ॥ १८ ॥
(लक्ष्मणस्य)

अथाविदग्धनायकः—

क्रीडासु सग्रीडमहो विलासानीवीनिरोधे निहितं मृगाक्ष्या ।
कराम्बुजं वीक्ष्य पतिः सरोपो ददौ ललाटे सुदृशश्चपेटाम् ॥ १९ ॥
(लक्ष्मणस्य)

अथ देशान्तरोपगतनायकः—

दिदृक्षमाणः क्षणमायताक्ष्या मुखाम्बुजं मञ्जुलमध्वनीनः ।
सुहूर्तमात्रं सुसुहूर्तकालं स वर्षकालं कलयांचकार ॥ २० ॥
निशम्य केलीभवनोपकण्ठे मञ्जीरमञ्जुध्वनिमध्वनीनः ।
यथा तथा वद्वक्त्रावशेषं समापयामास समं सुहृद्भिः ॥ २१ ॥
(कस्यापि)
मुखं प्रियायाः समुदीक्षमाणः कान्तो दिनस्यान्तमपेक्षमाणः ।
सुहृर्मुहुर्व्योमनि तिग्मभानौ निवेशयामास विलोचनानि ॥ २२ ॥
(भानुकरस्य)

अथ पट्टतुवर्णनम् । तत्र वर्षर्तुः—

कामेन कामं प्रहिता जवेन प्रावृट् चचाल त्रिजगद्विजेतुम् ।
किं चन्द्रविम्बं दधि भक्षयन्ती संधारयन्ती हरितः शुभाय ॥ २३ ॥
(लक्ष्मणस्य)

अथ जलधरः—

शीतलादिव संत्रस्तं प्रावृपेण्यान्नभक्षतः ।
नमो बभार नीरन्ध्रं जीमूतकुलकम्बलम् ॥ २४ ॥
(सर्वदासस्य)
चलद्बलाकादशनाभिरामः परितवद्वारिमदाम्बुधारः ।
आहन्यमानस्तडिदंशुकेन सरस्य दध्वान घनद्विपेन्द्रः ॥ २५ ॥
(गदाधरस्य)

वर्षासु जाता नवयौवनश्रीराशावधूः प्रौढपयोधरामूत् ।

पुष्पोद्गमोऽजायत मालतीनां बभूवुरस्पृश्यतमास्तटिन्यः ॥ २६ ॥

दशमुखभजमानिहीकः (?) स्फुरदतिघोरगभीरमेघनादः ।

अयमिह समयः पयोधराणां तुलयति रावणपत्तनोपकण्ठे ॥ २७ ॥

(रामचन्द्रस्यैतौ)

अथ घनदुर्दिनम्—

घनतरघनवृन्दच्छादिते व्योम्नि लोके

सवितुरथ हिमांशोः संकथैव व्यरंसीत् ।

रजनिदिवसभेदं मन्दवाताः शशंसुः

कुमुदकमलगन्धानाहरन्तः क्रमेण ॥ २८ ॥ (रघुपतेः)

घनतरघनवृन्दच्छादिते व्योम्नि लोके

सवितुरथ सुधांशोः संकथैव व्यरंसीत् ।

विरहमनुभवन्ती संगमं चापि भर्त्रा

रजनिदिवसभेदं चक्रवाफी शशंस ॥ २९ ॥

(अम्बष्ठस्य)

घनोद्गमे गाढतमेऽन्यकारे न कोऽपि निर्णेतुमहः शशाक ।

स्पृशन्मुहुः किंतु करेण नाभीसरोजमाभीरकुलाधिनाथः ॥ ३० ॥

(रामचन्द्रस्य)

अथ घनगर्जितम्—

या कामिनी सा यदि भानिनी स्यात्स्वरस्य राज्ञो ह्यपराधिनी स्यात् ।

इतीव दण्डैः किमु ताड्यतेऽसौ कादम्बिनी कामनृपस्य ढक्का ॥ ३१ ॥

चन्द्रबिम्बरविबिम्बतारकामण्डलानि घनमेघडम्बरैः ।

भक्षितानि जलदोदरेषु तद्रोदनध्वनिरिवैष गर्जितम् ॥ ३२ ॥

निद्रितस्य बत शम्बरद्विषो जागराय किमु वारिवाहकः ।

ऊर्जितं दधदतीव गर्जितं संभ्रमन्नमसि संभ्रमाद्ययौ ॥ ३३ ॥

(एते लक्ष्मणस्य)

अथ विद्युत्—

याचितेन बहु चातकद्विजैरम्बुदेन जलदानपूर्वकम् ।

हेमयष्टिरिव दूरमीरिता संचचार रुचिरा चिरप्रभा ॥ ३४ ॥

(कविराजस्य)

क्षपां क्षामीकृत्य प्रसभमपहृत्याम्बु सरितां

प्रताप्योर्वी कृत्स्नां तरुगहनमुच्छोप्य सकलम् ।

क संप्रत्युष्णांशुर्गत इति तदन्वेपणपरा-

स्तडिद्दीपालोका दिशि दिशि चरन्तीव जलदाः ॥ ३५ ॥

(पाणिनेः)

अथ वर्षाविरहिणी—

मन्दं मन्दं ध्वनति जलदो विन्दु.....वर्ष-

न्मन्दं मन्दं किरति पवनः केतकीकेसराणि ।

स्वैरं स्वैरं लसति च तडित्किंतु वाच्यं मया ते

वारंवारं वितर सखि मे जीवनं जीवनाय ॥ ३६ ॥

सहचरि परिपन्थिनं पुरस्ताज्जलधरमतकं कसरानुकारम् ।(?)

परिहर परिहार्यमाशु नोचेद्वितर जलाज्जलिमेव जीवनाय ॥

(एतौ लक्ष्मणस्य)

अथ खद्योतः—

खद्योतपोतप्रकराः समं खे द्योतन्त एते द्युतिभिः प्रचण्डाः ।

पयोदसंघट्टविघट्टनस्य किं वैद्युतस्य ज्वलनस्य खण्डाः ॥ ३७ ॥

(लक्ष्मणस्य)

पाथोधरीयपटलेन विदारितस्य

मार्तण्डमण्डलपचेलिमदाडिमस्य ।

व्योमाङ्गणे निपतिता इव बीजपूराः

खद्योतपोतमुपमां स्फुटमावहन्ति ॥ ३८ ॥

प्राचीमहीधरशिला विनिवेशितस्य

धाराधरस्फुरदयोधनताडितस्य ।

तप्तायसस्य तपनस्य कणा विकीर्णाः

स्वद्योतपोतकपटादिव विस्फुरन्ति ॥ ३९ ॥

(भानुकरस्यैतौ)

अथ हंसः—

तटमुपगतं पद्मे पद्मे निवेशितमाननं

प्रतिपुटकिनीपत्रच्छायं मुहुर्मुहुरासितम् ।

मुहुरुपगतैरसैः कोष्णीकृता जलवीचयो

जलदमलिनां हंसेनाशां विलोक्य पिपासता ॥ ४० ॥

(कस्यापि)

इति श्रीभाट्टोलकरलक्ष्मणभट्टकृतौ पद्यरचनायामेकादशो व्यापारः ।

द्वादशो व्यापारः ।

अथ शरत्—

स्वच्छाम्बराच्छादितसर्वगात्रा राजीवनेत्रा लसदिन्दुवक्त्रा ।

कणन्मरालव्रजनूपुराढ्या ययौ मदाढ्येव शरत्तल्ली ॥ १ ॥

(लक्ष्मणस्य)

पयोदजालजम्बालजटिला शरदङ्गना ।

अम्बरं धारयामास चन्द्रिकाचयवारिभिः ॥ २ ॥

अहो बाणस्य संधानं शरदि स्मरभूपतेः ।

अपि सोऽयं त्विषामीशः कन्याराशिमुपागतः ॥ ३ ॥

अथोत्तरस्यां दिशि खल्वरीटमालोक्य कोऽपि स्मितमादधानः ।

कस्याधिदास्ये स्मितचारुभासि संभावयामास विलोचनानि ॥ ४ ॥

(भानुकरस्यैते)

सीक्ष्यं रविस्तपति नीच इवाचिराढ्यः

शृङ्गं रुरुस्त्यजति मित्रमियाकृति(त)जः ।

तोयं प्रसीदति मुनेरिव चित्तवृत्तिः

कामं दरिद्र इव शोपमुपैति यङ्कः ॥ ५ ॥

(भासस्य)

वान्ति कङ्कहारसुभगाः सप्तच्छदसुगन्धयः ।

वाता नवरतग्लानवधूगमनमन्थराः ॥ ६ ॥

(वाल्मीकेः)

कलमाः पाकविनम्रा मूलतलाघ्रातसुरभिकङ्काराः ।

पवनाकम्पितशिरसः प्रायः कुर्वन्ति परिमलश्लघाम् ॥ ७ ॥

(भोजप्रबन्धात्)

प्रबोधभाजः परमस्य पुंसो विलोचने द्वे किल मुक्तनिद्रे ।

व्यपेतपाथोद(ध)रपक्षमरोधे व्यराजतां व्योमनि पुष्पवन्तौ ॥ ८ ॥

(कविराजस्य)

चन्द्रे गते सभिग(क)तामिह कार्तिकेय-

द्यूतोत्सवं.....खेलति पञ्चबाणे (?) ।

.....

तारास्त एव परितो वियति स्फुरन्ति ॥ ९ ॥

(लक्ष्मणस्य)

अथ हेमन्तः—

हेमन्तहिमनिस्पन्दमवलोक्य मनोभवम् ।

प्रहर्तुं सुभ्रुवां चेतो रविर्देवो घनुर्दधौ ॥ १० ॥

अभ्युलसन्ति विनिवारितचन्दनाना-

मेणीदृशां वपुषि कुङ्कुमपत्रलेखाः ।

अभ्यागताः करसरोजपदारविन्द-

संरक्षणाय किरणा इव शीत(तिग्म)मानोः ॥ ११ ॥

अम्बरमेघ रमण्यै यामिन्यै वासरः प्रेयान् ।

अधिकं ददौ निजाङ्गादथ संकुचितः स्वयं तस्यौ ॥ १२ ॥

(भानुकरस्यैतौ)

लज्जा प्रौढमृगीदृशामिव नवस्त्रीणां रतेच्छा इव

सैरिण्या नियमा इव स्तितरुचः कुल्याङ्गनानामिव ।

दम्पत्योः कलहा इव प्रणयिता वाराङ्गनानामिव

प्रादुर्भूय तिरोभवन्ति सहसा हैमन्तिका वासराः ॥ १३ ॥

(कविकङ्कणस्य)

अपि दिनमणिरेषः क्लेशितः शीतसङ्घै-

रथ निशि निजभार्या गाढमालिङ्ग्य दोर्भ्याम् ।

स्वपिति पुनरुदेतुं सालसाङ्गस्तु तस्मा-

त्किमु न भवतु दीर्घा यामिनी कामिनीयम् ॥ १४ ॥

दधत्यधरचुम्बनं नयनपङ्कजं मुद्रय-

त्यमन्दपुलकं मनागमलमङ्गमालिङ्गते ।

विचालयति चालकं चपललोचनानां दृठा-

त्तनोत्यविनयं मरुत्प्रिय इवैष हैमन्तिकः ॥ १५ ॥

कामिनो हन्त हैमन्तनिशि शीतज्वरातुराः ।

जीवन्ति हरिणाक्षीणां वक्षोजाश्लेषरक्षिताः ॥ १६ ॥

(एते लक्ष्मणस्य)

हे हैमन्त स्मरिष्यामि त्वय्यतीते गुणद्वयम् ।

अयत्नशीतलं वारि निशाश्च सुरतक्षमाः ॥ १७ ॥

हसन्तीं वा हसन्तीं वा हसन्तीं वामलोचनाम् ।

हेमन्ते थे न सेवन्ते ते नूनं दैववञ्चिताः ॥ १८ ॥

(कथोरपि)

अथ शिशिरः—

तुषारभारविक्षुण्णं प्रेक्ष्य पङ्कजकाननम् ।

पङ्केरुहदृशः शङ्के पाणिः कम्पमविन्दत ॥ १९ ॥

आचुम्ब्य बिम्बाधरमङ्गवल्लि-

मालिङ्ग्य संस्पृश्य कपोलपालीम् ।

श्रीखण्डमादाय करेण कान्तः

सन्नासयामास सरोरुहाक्षीम् ॥ २० ॥

एते समुलसद्भासो राजन्ते कुन्दकोरकाः ।

शीतभीता लताकुन्दमाश्रिता इव तारकाः ॥ २१ ॥

(भानुकरस्यैते)

शर्वरीषु किल शैशिरीषु तद्योषितां निधुवनेषु केलिषु ।

शीतशीर्यदधरेषु चुम्बनैः सीत्कृतं द्विगुणितं तदाभवत् ॥ २२ ॥

याम्या दिशः संनिधिचारिणस्ते स्ववैरिणः शमनवाहनस्य ।

भिया हयाः किं तरणेः प्रतूर्णं जग्मुस्ततो दीनमिदं दिनं किम् ॥ २३ ॥

(लक्ष्मणस्यैतौ)

अथ वसन्तसंधिः—

चूतानां चिरनिर्गतापि कलिका वध्नाति न खं रजः

संनद्धं यदपि स्थितं कुरबकं तत्कोरकावस्थया ।

कण्ठेषु स्खलितं गतेऽपि शिशिरे पुंस्कोकिलानां रुतं

शङ्के संहरति सरोऽपि चकितस्तूणार्धकृष्टं शरम् ॥ २४ ॥

(कालिदासस्य)

आपृच्छन्ते मलयजतरूनास्वजन्ते च वल्ली-

रामापन्ते चिरपरिचितान्मालिनीनिर्झरौघान् ।

अद्य स्थित्वा द्रविडमहिलामन्दिरे श्वः प्रभाते

प्रस्थातारो मलयमरुतः कुर्वते संविधानम् ॥ २५ ॥

अनुभूतचरेषु दीर्घिकाणामुपकण्ठेषु गतागतैकतानाः ।

मधुपाः कथयन्ति पद्मिनीनां सलिलैरन्तरितानि कोरकाणि ॥ २६ ॥

उपसि भ्रमरयुवानः स्वप्ने दृष्ट्वा सरोजसाम्राज्यम् ।

गतकल्पकुन्दतल्पाः सरसीसलिलानि जिघ्रन्ति ॥ २७ ॥

(केपामप्येते)

व्यतीतकल्पे शिशिरैकवाल्ये संकल्पपुष्पोद्गमवन्धुराङ्गी ।

इयं लवङ्गी युवमृद्गसद्भादुच्छ्रान्गुच्छस्तनिकेव भाति ॥ २८ ॥

भृङ्गारवो मङ्गलगीतमासीत्पिकध्वनिर्दुन्दुभितामयासीत् ।

प्रस्यातुकामस्य जगज्जयाय सराज्ञया हन्त वसन्तकस्य ॥ २९ ॥

(लक्ष्मणस्यैतौ)

अथ वसन्तः—

प्रयान्ति (प)पान्थास्त्यरया गृहाणि भवत्कृतान्तश्चरते वसन्तः ।

इतीव भृङ्गारवतो रसालैः संताड्यते किं पटहः पिकोऽयम् ॥ ३० ॥

(लक्ष्मणस्य)

स्थलकमलतरुणां कामिनीलोचनेषु

क्षिपति मुकुलमुष्मा धूलिजातं विशालम् ।

तदनु हरति हन्त स्वान्तसर्वस्वमासा-

मयमनयविदग्धो धूर्तवन्मीनकेतुः ॥ ३१ ॥

(गणपतेः)

कामस्य जेतुकामस्य मिलनाय महीपतेः ।

देवो मीनं त्विषां मीने द्वारीकर्तुमिवाययौ ॥ ३२ ॥

उत्सृष्टमम्बुजदृशामिव मानरत्न-

मादाय पट्टदतिलान्मधुवारिपूरान् ।

पुंस्कोकिलस्य कलकूजितकैतवेन

संकल्पवाक्यमयमातनुते रसालः ॥ ३३ ॥

रणत्कङ्कणानां क्षणक्षुराणां चलत्कुण्डलानां क्षणत्किङ्किणीनाम् ।

वधूनां मुखाम्भोरुहं द्रष्टुकामो रथं मन्थरं चक्रबन्धुश्चकार ॥ ३४ ॥

(भानुकरस्यैते)

अथ ग्रीष्मः—

निदाघकाले किल चण्डरश्मिप्रचण्डरश्मिप्रकरावलीढम् ।

स्यादेव दग्धं जगदेव न स्याद्यदि सवस्त्वेदजलायलीनम् ॥ ३५ ॥

स्वदेहपर्मोदकपिच्छलेऽसिन्नभःस्थले किं तरणेस्तुरङ्गाः ।

स्खलत्तुरा न त्वरया विचेष्टुस्ततो नु दीर्घा दिवसा निदाघे ॥ ३६ ॥

(द्वौ लक्ष्मणस्य)

माध्वीकदुर्भिक्षमलिद्विजानां प्रदोषकालः पिकपण्डितानाम् ।
जरालवो मन्मथनायकस्य निदाघकालः समुपाजगाम ॥ ३७ ॥

(गदाधरस्य)

तप्ता मही विरहिणामिव चित्तवृत्ति-
स्तृष्णाध्वगेषु कृपणेष्विव वृद्धिमेति ।

सूर्यः करैर्दहति दुर्वचनैः खलो नु

छाया सतीव न विमुञ्चति पादमूलम् ॥ ३८ ॥

(कस्यापि)

अथ संसारसंहारवामनावन्धवासितः ।

अजायत वृषारूढो भैरवो महसां निधिः ॥ ३९ ॥

अत्युल्लसद्विसरहस्ययुजा भुजेन

वक्त्रेण शारदसुधांशुसहोदरेण ।

पीयूषपोषमुभगेन च भापितेन

त्वं चेत्प्रसीदसि मृगाक्षि कुतो निदाघः ॥ ४० ॥

मलयपवनचञ्चलन्दनस्पन्दशीतं

जलनिधितनयायाः कण्ठमालिङ्ग्य दोर्म्याम् ।

दिनकरकरजालज्वाला दूनदेहो

जलधिपयसि देवो वासुदेवो निदद्रौ ॥ ४१ ॥

(एते भानुकरस्य)

इति श्रीआञ्जलकरलक्ष्मणभट्टकृतौ पद्यरचनायां द्वादशो व्यापारः ।

त्रयोदशो व्यापारः ।

शृङ्गारस्य निरूपितकल्पत्वादल्पतया हास्यरसादयोऽपि निरूप्यन्ते—

अथ हास्यरसः—

प्रीतः प्रकाममहिफेनरसं निपीय

वृद्धो वृतः शिशुगणैः प्रलपन्वचांसि ।

आवूर्णयन्नघनमाकुलयन्मुखेन्दु-

मुद्गामयन्वपुरुपैति नृपस्य वेदम् ॥ १ ॥

(भानुकरस्य)

उपभुक्तखदिरवीटकजनिताधररागमङ्गभयात् ।

पितरि मृतेऽपि हि वेदया रोदिति हा तात तातेति ॥ २ ॥

(क्षेमेन्द्रस्य)

सामगायनपूतं मे नोच्छिष्टमधरं कुरु ।

उत्कण्ठितासि चेद्भद्रे कर्णं चुम्बस्व दक्षिणम् ॥ ३ ॥

(कयोरपि)

रे रे लोकाः कुरुध्वं थवणपुटविधानं द्रुतं हस्तयुग्मैः

शैलाः सर्वेऽपि यूयं भवत गुरुतराः सावधाना धरिष्याम् ।

शीघ्रं रे रावण त्वं विरचय वसनैर्नोसिकानां पिधानं

सुप्तोऽयं कुम्भकर्णः कटुरवविकटं दधते दीर्घमुच्चैः ॥ ४ ॥

गताः केचित्प्रबोधाय स्वपन्तं कुम्भकर्णकम् ।

तदधः पवनोत्सर्गादुड्डीय पतिताः कचित् ॥ ५ ॥

(लक्ष्मणस्यैतौ)

अथ करुणरसः—

कनकमृगमुदस्य स्वां कुटीं संप्रविष्टः

कचिदपि न बध्नीं नो(सं)ददर्शाङ्गनादौ ।

तदपि स रघुवीरः पर्णशालागृहान्त-

र्न विशति हृदयाशातन्नुनाशातिभीरुः ॥ ६ ॥

(लक्ष्मणस्य)

अनुवनमनुयान्तं नाप्पवारि त्यजन्तं

मृदितकमलदाम क्षाममालोक्य रामम् ।

दिनमपि रविरोचिस्तापमन्तः प्रपेदे

रजनिरपि च तारावाप्पविन्दून्वभार ॥ ७ ॥

(भानुकरस्य)

सीतामपास्य त्रपया नत्तास्य समागतं लक्ष्मणमनिरीक्ष्य ।

वभूव वाष्पाम्बुधिमध्यलीनो दृगन्तमीनो रघुनन्दनस्य ॥ ८ ॥

(कस्यापि)

असारं संसारं परिमुषितरत्नं त्रिभुवनं

निरालोकं लोकं मरणशरणं बान्धवजनम् ।

अदर्प कंदर्प जननयननिर्माणमफलं

जगज्जीर्णारण्यं कथमसि विधातुं व्यवसितः ॥ ९ ॥

(भवभूतेः)

शीलानि ते चन्दनशीतलानि श्रुतानि भूमीतलविश्रुतानि ।

तथापि जीर्णो पितरौ वनेऽसिन्विहाय हा वत्स कथं प्रयासि ॥ १० ॥

(गदाधरस्य)

अविशीर्णकान्तपत्रे नव्यदशे सुमुखि संभृतखेहे ।

मद्देहदीपकलिके कथमुपयातासि निर्वाणम् ॥ ११ ॥

(लीलावतीकारस्य)

यस्याः कुसुमशय्यापि कोमलाङ्गया राजाकरी ।

साधिशेते कथं दीना ज्वलन्तीमधुना [चिताम्] ॥ १२ ॥

(दण्डिनः)

क्षयियं यदि जीवितापहा हृदये किं निहिता न हन्ति माम् ।

विषमप्यमृतं कचिद्भवेदमृतं वा विषमीश्वरेच्छया ॥ १३ ॥

(कालिदासस्य)

आदाय मांसमखिलं स्तनवर्जमङ्गा-

न्मां मुञ्च बागुरिक यामि कुरु प्रसादम् ।

सीदन्ति शय्यकवलग्रहणानभिज्ञा

मन्मार्गवीक्षणपराः शिशवो मदीयाः ॥ १४ ॥

(कस्यापि)

अथ रौद्ररसः—

देहाज्ञां विज्ञ राज्ञां कुलमुकुटमणे राम लङ्काधिनार्थं

मभीयां चाहपाथोनिधिमथ मरुतां प्रापये किनु लङ्काम् ।

पुनः पुनर्मुवि क्षिप्तः पुनरेति स्वसंनिधिम् ।
 मन्दकन्दुकवज्जातो मृत्योः क्रीडनकं नरः ॥ २८ ॥
 जन्तुः संसारकान्तारे कालव्यालभयंकरे ।
 प्रविशन्नेव कोऽनेन नो नृसंसेन दंशितः ॥ २९ ॥
 नराः संसारकान्तारे विषयांश्चपलान्मृगान् ।
 व्याधा इव प्रधावन्तो यान्ति व्याघ्रान्तकान्तिकम् ॥ ३० ॥
 तरले जीवने जन्तुभोगान्भोक्तुं य ईहते ।
 स नूनं तडिदुद्योते मणीन्प्रथितुमीहते ॥ ३१ ॥
 यः स्वोद्धाराय गृह्णाति मूढो यान्यान्परिग्रहान् ।
 सार्धं मज्जाति तैः पङ्के ममेभाद्विरिवेतैः ॥ ३२ ॥
 मायया कर्षिता ह्येते न चोद्य(इय)न्ते मिथस्तथा ।
 पुनर्यथा न मुच्यन्ते तुर्येव पटतन्तवः ॥ ३३ ॥
 भङ्गदं भङ्गुरं भोगं गत्वरं सत्वरं धनम् ।
 भज मा भज मावासं तमीश्वरमनश्वरम् ॥ ३४ ॥
 उद्यद्विवेकतपनप्रफुल्ले हृदयान्बुजे ।
 विशते भगवद्भक्तिररविन्द इवेन्दिरा ॥ ३५ ॥
 संसारतापदहनैः प्रतप्तायां मनोभुवि ।
 सम्यगरोहन्ति भगवद्भक्तिबीजाङ्कुरा इमे ॥ ३६ ॥
 उपरिष्ठा भक्तिरन्तर्निर्मूला तारयेत्कथम् ।
 नहि भारक्षमा दृष्टा वारां सान्द्रापि नीलिका ॥ ३७ ॥
 धर्मे सक्तिर्भवे भक्तिर्भवेऽरक्तिर्वरत्रयम् ।
 चतुर्थेपुरुषार्थाय चतुर्थं तीर्थवर्तनम् ॥ ३८ ॥
 तन्मनस्विन्मनः स्वीयं दिक्पर्यटनलम्पटम् ।
 दुर्मर्कटमिव क्षिप्रं स्थाणौ बद्धं स्थिरीकुरु ॥ ३९ ॥

(एते लक्ष्मणस्य)

व्याघ्रीव तिष्ठति जरा परितर्जयन्ती ।

रोगाश्च शत्रव इव प्रहरन्ति नित्यम् ।

आयुः परिस्रवति भिन्नघटादिबाम्भो

लोकस्तथाप्यहितमाचरतीति चित्रम् ॥ ४० ॥

यावत्स्वस्थमिदं शरीरमरुजं यावज्जरा दूरतो

यावच्चेन्द्रियशक्तिरप्रतिहता यावत्क्षयो नायुपः ।

आत्मश्रेयसि तावदेव विदुषा कार्यः प्रयत्नो महान्

संदीप्ते भवने तु कूपखननं प्रत्युद्यमः कीदृशः ॥ ४१ ॥

उत्खातं निधिशङ्कया क्षितितलं धमाता गिरेर्धातवो

निस्तीर्णः सरितां पतिर्नृपतयो यत्नेन संतोषिताः ।

मन्त्राराधनतत्परेण मनसा नीताः श्मशाने निशाः

प्राप्तः काणवराटकोऽपि न मया तृष्णेऽधुना मुञ्च माम् ॥ ४२ ॥

अग्रे गीतं सरसकवयः पार्श्वतो दाक्षिणात्याः

पृष्ठे लीलावलयरणितं चामरग्राहिणीनाम् ।

यद्यस्त्येवं कुरु भवरसास्वादने लम्पटत्वं

नो चेच्चेतः प्रविश सहसा निर्विकल्पे समाधौ ॥ ४३ ॥

अश्रीमहि वयं भिक्षामाशावासो वसीमहि ।

शयीमहि महीपृष्ठे कुर्वामहि किमीश्वरैः ॥ ४४ ॥

(भर्तृहरेरेते)

बन्धुव्रजैः सुभटकोटिभिरासवर्गै-

र्मन्त्राखतम्रविधिभिः परिरक्ष्यमाणः ।

जन्तुर्बलादधिबलोपकृतान्तदूतै-

रानीयतेऽयमवशाय वराक एषः ॥ ४५ ॥

दैवाद्वानेव्वधिगतेषु पटुर्न कायः

काये पटौ न पुनरायदवाप्ति वित्तम् ।

इत्थं परस्परहतात्मभिरात्मधर्मै-

र्लोकं मुदुःखयति जन्मकरः प्रबन्धः ॥ ४६ ॥

आस्तां भवान्तरविधौ सुविपर्ययोऽय-

मत्रैव जन्मनि नृणामधरोच्चमावः ।

अल्पः पृथुः पृथुरपि क्षणतोऽल्प एव

स्वामी भवत्यनुचरः स च तत्पदार्हः ॥ ४७ ॥

एकस्त्वमावहसि जन्मनि संक्षये च

भोक्तुं स्वयं स्वकृतकर्मफलानुबन्धम् ।

अन्यो न जातु सुखदुःखविधौ सदायः

स्वाजीवनाय मिलितं विटपेटकं ते ॥ ४८ ॥

धाह्यः परिग्रहविधिस्तव दूरमास्तां

देहोऽयमेति न समं सहसंभवोऽपि ।

किं ताम्यसि त्वमनिशं क्षणदृष्टनष्टै-

र्दरात्मजद्रविणमन्दिरमोहपाशैः ॥ ४९ ॥

संशोच्य शोकविदसौ दिवसं तमेक-

मन्येद्युरापर.....स्वजनतवस्त्रे (?) ।

कायोऽपि भस्म भवति प्रचयार्चिपात्रेः

संसारयन्त्रघटनाघटने त्वमेकः(?) ॥ ५० ॥

(एते सोमदेवस्य)

केनाप्यनर्थरुचिना कपटं प्रयुक्त-

मेतत्सुहृत्स्वजनबन्धुमयं विचित्रम् ।

कस्यात्र कः परिजनः स्वजनो जनो वा

स्वमेन्द्रजालसदृशः खलु जीवलोकः ॥ ५१ ॥

वीभत्सा विषया जुगुप्सिततमः कायो वयो गत्वरं

प्रायो बन्धुभिरध्वनीव पथिकैर्योगो वियोगावहः ।

हातव्योऽयमसार एष विरसः संसार इत्यादिकं

सर्वस्यैव हि वाचि चेतसि पुनः कस्यापि पुण्यात्मनः ॥ ५२ ॥

आत्मज्ञानविवेकनिर्मलधियः कुर्वन्त्यहो दुष्करं

यन्मुञ्चन्त्युपभोगमाङ्गपि धनान्येकान्ततो निःसृहाः ।

न प्राप्तानि पुरा न संप्रति न च प्राप्तो दृढः प्रत्ययो

वाञ्छामोऽत्र परिग्रहाण्यपि वयं त्यक्तुं न तानि क्षमाः ॥ ५३ ॥

अजानन्दाहार्तिं विशर्ति शलभो दीपदहनं

न मीनोऽपि ज्ञात्वा घृतम(ब)लिशमश्नाति पिशितम् ।

विजानन्तोऽप्येतान्वयमिह विपज्जालजटिलान्

न मुञ्चामः कामानहह गहनो मोहमहिमा ॥ ५४ ॥

क्षान्तं न क्षमया गृहोचितसुखं त्यक्तं न संतोषतः

सोढा दुःसहशीतवाततपनक्लेशा न तप्तं तपः ।

ध्यातं विचमहर्निशं नियमितप्राणैर्न शम्भोः पदं

तत्तत्कर्म कृतं यदेव मुनिभिस्तैस्तैः फलैर्वञ्चितम् ॥ ५५ ॥

जन्मेदं वध्यतां नीतं भवभोगोपलिप्सया ।

काचमूल्येन विक्रीतो हन्त चिन्तामणिर्मया ॥ ५६ ॥

कामं वनेषु हरिणास्तृणेन जीवन्त्ययत्नसुलभेन ।

धनिषु न दैन्यं विदधति ते खलु पशवो वयं सुधियः ॥ ५७ ॥

महता पुण्यपण्येन क्रीतेयं कायनौस्त्वया ।

पारं दुःखाम्बुधेर्गन्तुं तर यावन्न भिद्यते ॥ ५८ ॥

उपश.....विद्या धीजात्फलं धनमिच्छतां

भवति फिलो यत्प्रारम्भस्तदत्र किमद्भुतम् ।

नियतविषया ह्येते भावा नयन्ति विपर्ययं

जनयति.....शाले वीजं न जातु यवाङ्कुरम् ॥ ५९ ॥

स्थूलप्रावरणोऽतिवृत्तकथनः कासाश्रुलालाविलो

भमोरःकटिपृष्ठजानुजघनो मुग्धोऽतिथीन्वारयन् ।

शृण्वन्धृष्टवधूवचांसि घनुषा संत्रासयन्वायसा-

नाशापाशनिबद्धजीवविभवो वृद्धो गृहे म्लायति ॥ ६० ॥

(एते विहणशतकात्)

मृत्योर्विभेपि किं मूढ भीतं मुञ्चति किं यमः ।

अजातं नैव गृह्णाति कुरु ययमजन्मनि ॥ ६१ ॥

अहौ वा हारे वा बलवति रिपौ वा मुहृदि वा
मणौ वा लोष्ठे वा कुसुमशयने वा दृपदि वा ।

तृणे वा स्रैणे वा मम समदृशो यान्तु दिवसाः

कचित्पुण्यारण्ये शिव शिव शिवेति प्रलपतः ॥ ६२ ॥

(श्रीमर्तुहरेः)

सवेदो निवेदमृतिपण्डितै रतिजडस्यसंभादनव्यसौ (?)

.....तदधुना भनाक् हसति हतान् पण्डितान् ॥ ६३ ॥

(लक्ष्मणस्य)

कल्पद्रुमोऽपि कालेन भवेद्यदि फलप्रदः ।

को विशेषस्तदा तस्य वन्यैरन्यैर्महीरुहैः ॥ •

.....माणो अमान्मद्विरेहे स्थिता स्यात् ।

शाकुन्तिका कापि मिथोऽथ पोतान्विधाय नीडं निविडं कदा वा ॥ ६४ ॥

कुचौ तु परिचर्चितौ परिचितं चिरं चन्दनं

कृताः परमुरोजयोः परिसरेऽरविन्दस्रजः ।

स्तुतिर्नतिरपि स्मृतिर्वरतनोः कृतैवादरा-

दिदं तु निखिलं मया विरचितं पुनर्नेश्वरे ॥ ६५ ॥

चिरं ध्याता रामा क्षणमपि न रामप्रतिकृतिः

परं पीतं रामाधरमधु न रामाङ्घ्रिसलिलम् ।

नता रुष्टा रामा यदरचि न रामाय विनति- •

र्गतं मे जन्माश्रयं न दशरथजन्मा परिगतः ॥ ६६ ॥

(एते लक्ष्मणस्य)

पुत्रमन्दिरकलत्रमेदुरं मे दुरन्तमिव भासितं जगत् ।

तन्निवेदय दयामनोहरं [संतरं] सरसि चेतसा कुतः ॥ ६७ ॥

(भानुकरस्य)

निधानमानन्दनिधेरिदानीं चिदां निदानं भज वा भवानीम् ।

कर्पूरगौरं भज शूलिनं वा नीलाम्बुदाभं वनमालिनं वा ॥ ६८ ॥

(लक्ष्मणस्य)

इति श्रीआहोलकरलक्ष्मणभट्टकृतौ पद्यरचनायां त्रयोदशो व्यापारः ।

चतुर्दशो व्यापारः ।

चिरं बुद्ध्या विरचितान्कविभिः.....

धन्यानन्यापदेशांस्ताना..... ॥ १ ॥

अथ कल्पद्रुमः—

विवेकविधुरं किलानुचितमेव कल्पद्रुम

द्रुमाधिप कृतं त्वया वितरणैकचेतस्तया ।

समं वदति पण्डितैरतिजडस्य संभावना-

मसौ तदधुना मनाग्रहसति हन्त तान्पण्डितान् ॥ २ ॥

(लक्ष्मणः)

कल्पद्रुमोऽपि कालेन भवेद्यदि फलप्रदः ।

को विशेषस्तदा तस्य धन्यैरन्यैर्महीरुहैः ॥ ३ ॥

(कस्यापि)

अथ चम्पकः—

साधारणतरुबुद्ध्या न मया बद्धस्तवालवालोऽपि ।

लज्जयसि मामिदानीं चम्पक सुवनाधिवासिभिः कुसुमैः ॥ ४ ॥

अमन्वनान्ते नवमञ्जरीषु न पट्टदो गन्धफलीमजिघ्रत् ।

सा किं न रम्या स च किं न रन्ता बलीयसी केवलमीश्वरेच्छा ॥ ५ ॥

कोपं चम्पक मुञ्च याचकजनैरायासितस्त्वं सखे

मा म्लासीः परितो विलोकय तरुः कस्तेऽधिरूढस्तुलाम् ।

कोपश्चेन्नियतस्तवास्ति हृदये धात्रे तदा कुप्यतां

येन त्वं हि सुवर्णवर्णकुसुमामोदोऽद्वितीयः कृतः ॥ ६ ॥

अथ केसरतरुः—

[संभावितो न] तरुणीकरपल्लवेन

सिक्तोसि नेन्दुवदनावदनासवेन ।

कुग्रामपामरनिकेतनसंनिधाने

केनेह केसरतरो वत रोपितोऽसि ॥ ७ ॥

अथागुरुः—

एणाद्याः पक्षवः किरातपरिपन्नैषा गुणग्राहिणी
 संचारोऽस्ति न नागरस्य विषयोच्छिन्नं शुनीनां मनः ।
 धूमेनातिसुगन्धिनात्र विपिने दिक्कमामोदय-
 न्नामूलं परिदहतेऽगुरुतरुः कसै किमाचक्ष्महे ॥ ८ ॥
 आपत्सेव हि महतां शक्तिरभिव्यज्यते न संपत्सु ।
 अगुरोस्तथा न गन्धः प्रागस्ति यथामिपतितस्य ॥ ९ ॥
 (केपामप्येते)

अथाम्रः—

रे रे रसाल तरुसार वचो वि(ज्व)धेहि
 वासन्तिकीं स्वफलपल्लवपुष्पलक्ष्मीम् ।
 तावद्विकस्वरपिकद्विजसात्कुरु द्रा-
 ङ्ग व्यग्रितोऽसि कलमैः शलमैश्च यावत् ॥ १० ॥
 यद्यध्वनीन चिरमध्वनि धर्मखिन्नः
 कासारतीररुहमाश्रय नम्रमाश्रयम् ।
 छाया न केवलमितः श्रमिता लभन्ते
 कामं पचेलिमफलं विमलं जलं च ॥ ११ ॥
 (भोजप्रवन्धात्)
 न तादृक्कर्पूरे न च मलयजे नो मृगमदे
 फले वा पुष्पे वा तव मिलति यादृक्परिमलः ।
 परं त्वेको दोषस्त्वयि खलु रसाले यदधिकः
 पिके वा काके वा गुरुलघुविशेषं न मनुषे ॥ १२ ॥
 (एते लक्ष्मणस्य)

अथ द्राक्षा—

दासेरकस्य दासीयं बदरी यदि रोचते ।
 एतावतैव किं द्राक्षा न साक्षादमृतास्पदम् ॥ १३ ॥

यद्यपि न भवति हानिः परकीयां चरति रासभो द्राक्षाम् ।
असमञ्जसमिति मत्वा तथापि परिस्त्रिद्यते चेतः ॥ १४ ॥ (कयोरपि)

अथ पलाशः—

किंशुके शुक्र मा तिष्ठ भाविमृष्टफलाशया ।
बाह्यरङ्गप्रसङ्गेन के के नानेन वञ्चिताः ॥ १५ ॥ (कस्यापि)
उपनदपुलिने महापलाशः पवनसमुच्चलदेकपत्रपाणिः ।
द्वयदहनविनष्टजीवितानां सलिलमिवैष ददाति पादपानाम् ॥ १६ ॥
(भोजप्रबन्धात्)

अथ तालः—

त्वमध्यनीनाध्यनि तालशालच्छायामिमां हस्तमितां श्रितोऽसि ।
छायाफलेनाप्यतुलं फलं चे.....दलितं वृथा स्यात् ॥ १७ ॥
(लक्ष्मणस्य)

अथ घृक्षः—

कश्चित्त्रयं पल्लवमादधाति कश्चित्प्रसूनानि फलानि कश्चित् ।
परं करालेऽस्य निदाघकाले मूले न दाता सलिलस्य कश्चित् ॥ १८ ॥
(लक्ष्मणस्य)

मुक्तानि यैस्तव फलानि पचेलिमानि
क्रोडस्थितैरहह वीतभयैः प्रसुप्तम् ।
ते पक्षिणो जलरयेण विकृप्यमाणं
पश्यन्ति पादप भवन्तममी तटस्थाः ॥ १९ ॥
(महादेवस्य)

किं जातोऽसि चतुष्पथे घनतरं छन्नोऽसि किं छायाया
छन्नश्चेत्फलितोऽसि किं फलभरैराढ्योऽसि किं संनतः ।
हे सदृक्ष सहस्र संप्रति सखे शाखाशिखाकर्षण-
क्षोभामोटनमञ्जनानि जनतः स्वैरेव दुश्चेष्टितैः ॥ २० ॥
(कस्यापि)

इयं बाला बल्ली मृदुकिसलयं तापविलयं
घनच्छायं शालं नवमतिविशालं परिगता ।

परं त्वस्याभ्यन्तर्गललयभस्मीकृतवनं

भुजङ्गं प्रोत्तुङ्गं कथमिव वराक्री कलयतु ॥ २१ ॥

(लक्ष्मणस्य)

अथ कमलिनी—

विधौ पुरःस्थे(षि)निधौ कलानामुद्यत्करेऽपि द्विजराजनाम्नि ।

किं पद्मिनी हारकयच्चकार वराटंकीनामपि गोपनानि ॥ २२ ॥

रे पद्मिनीपद्म भवच्चरित्रं चित्रं प्रतीमो वयमत्र किञ्चित् ।

त्वं पङ्कजन्मापि यदृच्छभावादपि स्पृशस्यम्बु न पङ्कसङ्गि ॥ २३ ॥

(द्वौ लक्ष्मणस्य)

अथ कुमुद्वती—

अपि त्वया कैरविणि व्यधायि मुधा सुधाबन्धुनि बन्धुभावः ।

जनापवादः परितः प्रयातः समागमो हन्त न जातु जातः ॥ २४ ॥

(कस्यापि)

जनिः सरोऽद्वादतिपङ्किनो यद्यलोलुपैर्वा मधुपैर्विहारः ।

कलङ्क एवैव कुमुद्वतीनां कलङ्किनः किंतु कलावतीनाम् ॥ २५ ॥

(लक्ष्मणस्य)

अथ भृङ्गः—

अन्यासु तावदुपमर्दसहासु भृङ्ग

लोलं विनोदय मनः सुमनोलतासु ।

मुग्धामजातरजसं कलिकामकाले

बालां कदर्थयसि किं नवमलिकायाः ॥ २६ ॥

(विकटनितम्बायाः)

मदनमवलोक्य निष्फलमनित्यतां बन्धुजीवकुसुमानाम् ।

वनमुपगम्य अमरः संप्रति जातो जपासक्तः ॥ २७ ॥

(कस्यापि)

क्रियद्वारं चारस्थितमधुकरैः पद्मसदने

त्वमद्वा रुद्धोऽसि द्रुतमिति निपिद्धोऽस्यपसर ।

हठादन्तर्गत्वा पिवसि मकरन्दं च मधुलिङ्ग

मिपन्तस्तिष्ठामो वयमिह दुराशानियमिनः ॥ २८ ॥

आलिङ्गसे(!) चारुलतां लवङ्गीमाचुम्बसे(!) चाम्बुजिनीं क्रमेण ।

तां चूतवल्लीं मधुप प्रकामं संताडयस्येव पदैः किमेतत् ॥ २९ ॥

(एतौ लक्ष्मणस्य)

स्वामोदवासितसमग्रदिगन्तराला

रक्ता मनोहरशिखा सुकुमारमूर्तिः ।

सेव्या सरोजकलिका तु यदैव जाता

नीतस्तदैव विधिना मधुपोऽन्यदेशम् ॥ ३० ॥

अपसर मधुकर दूरं परिमलबहुलेऽपि केतकीकुसुमे ।

इह नहि मधुलवलाभो भवति परं धूलिधूसरं वदनम् ॥ ३१ ॥

(कस्यापि)

सानन्दमेव मकरन्दमिहारविन्दे

विन्देत् पट्टदयुवेति जनैरटङ्कि ।

दैवादकाण्डपरिसुद्रितपुण्डरीक-

कोपादभूदहह निःसरणं पुमर्थः ॥ ३२ ॥

(रामचन्द्रस्य)

अथ पिकः—

किं कोमलैः कलरवैः पिक तिष्ठ तूष्णी-

मेते तु पामरनराः स्वरमाकलय्य ।

को वा स्तत्ययमये निकटे कट्टनि

रे वध्यतामिति वदन्ति गृहीतदण्डाः ॥ ३३ ॥

(लक्ष्मणस्य)

शृगालशशशार्दूलदूषितं दण्डकावनम् ।

पञ्चमं गायतानेन कोकिलेन प्रतिष्ठितम् ॥ ३४ ॥ (भानुकरस्य)

अथ चातकः—

ऊर्ध्वकृतग्रीवमहो मुधैव किं याचसे चातकपोत मेघम् ।

अत्यूजितं गर्जितमात्रमस्मिन्नम्भोधरे विन्दुलवस्तु दूरम् ॥ ३५ ॥

(लक्ष्मणस्य)

एक एव खगो भानी चिरं जीवतु चातकः ।

म्रियते वा पिपासायां याचते वा पुरंदरम् ॥ ३६ ॥ (कस्यापि)

अथ शुकः—

सुभाषितस्याध्ययनेऽनुपक्तं शुकं वराकाः प्रहंसन्ति काकाः ।

तमेव संसत्सु गिरं किरन्तं दृष्ट्वा भवन्ति त्रपया नलास्याः ॥ ३७ ॥

अमुष्मिन्नारामे तरुभिरभिरामे विटपिनः

स्फुटं नृत्यञ्ज्जीविविधनवसंगीतफलनात् ।

परानन्दैः पूर्णाः क इव तव वर्णावलिपद-

क्रमश्रोता वेत्ता द्विजवर शुक श्राम्यसि कुतः ॥ ३८ ॥

(द्वौ लक्ष्मणस्य)

इयं पक्षी भिक्षैरनुचितसमारम्भरसिकैः

समन्तादाक्रान्ता विषविषमचाणप्रणयिभिः ।

तरोरस्य स्कन्धे गमय समयं कीर निभृतं

न बाणी कल्याणी तदिह सुखमुद्रैव शरणम् ॥ ३९ ॥

(भर्तृहरेः)

द्राक्षां प्रदेहि मधु वा बदने निधेहि

देहे विधेहि किमु वा करलालनानि ।

जातिस्वभावचपलः पुनरेव कीर-

स्तत्रैव यात्यति कृशोदरि मुक्तबन्धः ॥ ४० ॥ (कस्यापि)

अथ हंसः—

हा हन्त मानसतरःसलिलावतंस

रे राजहंस पयसोः प्रविशेचनाय ।

चेच्छक्तिमान्बलु भवान्न तदा किमु स्यात्

किं वा कपोत उत वा कलविङ्कपोतः ॥ ४१ ॥

(लक्षणागम)

हंसी वेत्ति परागपिञ्जरतनुः कुत्रापि पद्माकरे

प्रेयान्मे विसकन्दलीकिसलयं मुक्ते ह्ययं निर्धृतः ।

नो जानाति तपस्विनी यदनिशं जम्बालमालोडय-

ञ्शैवालाङ्कुरमप्यसौ न लभते हंसो विशीर्णच्छदः ॥ ४२ ॥

(कस्यापि)

अथ समुद्रः—

निष्पीतपीनतिमिराणि मनोहराणि

रत्नानि सन्ति न कियन्ति तवान्तिकेषु ।

एतस्य कौस्तुभमणेर्रजतः परंतु

पाथोनिधे स्मरणमान्तरमावहेथाः ॥ ४३ ॥

त्वमद्य सिन्धो जगदेकबन्धो रत्नानि दातुं विमुखोऽसि कस्मात् ।

किं वा सुतः कल्पमहीरुहस्ते दानैः कृतार्थाकुरुते जगन्ति ॥ ४४ ॥

(भानुकरस्यैतौ)

पीत्वा गर्जन्यपस्ते दिशि दिशि जलदास्त्वं शरण्यो गिरीणां

सुत्रामत्रासभाजां त्रिदशविटपिनां जन्मभूमिस्त्वमेव ।

गाम्भीर्यं तच्च तादृक् तव सलिलनिधे किंतु विज्ञाप्यमेत-

त्सर्वोपायेन मैत्रावरुणिमुनिकृपादृष्टयः काङ्क्षणीयाः ॥ ४५ ॥

(हरिहरस्य)

रत्नैरापूरितस्यापि मदलेशोऽस्ति नाम्युधेः ।

मुक्ताः कतिपयाः प्राप्य मातङ्गा मदविहङ्गः ॥ ४६ ॥

स्यस्त्यस्तु विद्रुमवनाय नमो मणिभ्यः

कल्याणिनी भवतु मौक्तिकशुद्धिः ।

प्राप्तं मया सकलमेव फलं पश्ये

यदारुणैर्जलचरैर्न विद्रुमैः ॥

अथ तडागः—

क्रौञ्चः क्रीडतु कूर्दतां च कुररः कङ्कः परिप्वज्यतां

मद्गुर्गोधतु सारसश्च रसतु प्रोड्डीयतां टिट्ठिमः ।

भेकाः सन्तु वका वसन्तु चरतु स्वच्छन्दमाटिस्तटे

हंहो पद्मसरः कुतः कतिपयैर्हसैर्विना श्रीस्तव ॥ ४८ ॥

(कस्यापि)

अमरैर्गतं मधुकरैश्चलितं प्रकरं(रैः) प्रयातमपि पद्मदशाम् ।

विभवे गते सकलमेव गतं भ्रुवभेकमश्नयति यशः सरसीम् ॥ ४९ ॥

(भानुकरस्य)

अथ गिरिनिर्झरः—

कल्लोलसंचलदगाधजलैरेलैः

कल्लोलिनीपरिवृढैः किमपेयतोयैः ।

जीयात्स जर्जरतनुर्गिरिनिर्झरोऽयं

यद्विमुपापि तृपिता वितृषा भवन्ति ॥ ५० ॥

यद्वैभवाय निजवारिणि वारिसिन्धोः

क्षारं विमिश्रयसि निर्झर तद्वृथैव ।

धिग्वैभवं तु तदमी तृपितास्तवैव

नीराय हन्त मधुराय करं किरन्ति ॥ ५१ ॥

(द्वौ लक्ष्मणस्य)

अथ जलम्—

क्षैत्यं नाम गुणस्तवैव सहजः स्वाभाविकी स्वच्छता

किं म्रमः शुचितां भवन्ति शुचयः स्पर्शेन यस्यापरे ।

किं वातः परमस्ति ते स्तुतिपदं यज्जीवनं देहिनां

त्वं चेन्नीचपथेन गच्छसि पयः कस्तुवां निरोद्धुं क्षमः ॥ ५२ ॥

(कस्यापि)

अथ कूपः—

यद्यपि बहुगुणगम्यं जीवनमेतस्य कूपमुख्यस्य ।

जयति तथापि विवेको दानं पात्रानुमानेन ॥ ५३ ॥

(भोजदेवस्य)

सगुणैः सेवितोपान्तो विनतैः प्राप्तदर्शनः ।

नीचोऽपि कूपः सत्पात्रैर्जीवनार्थं समाश्रितः ॥ ५४ ॥

(शार्ङ्गधरस्य)

अथ महीधरः—

किं तेन हेमगिरिणा रजताद्रिणा वा

यत्राश्रिता हि तरवस्तारवस्त एव ।

मन्यामहे मलयमेव यदाश्रयेण

शाखोटनिम्बकुटजा अपि चन्दनानि ॥ ५५ ॥

रोहणाचल शैलेषु कस्तुलां कलयेत्तव ।

यस्य पापाणखण्डानि मण्डनानि महीभृताम् ॥ ५६ ॥

(कयोरपि)

अथ केसरी—

कुरङ्गीणां यूथं निभृतमिदमङ्गीकृतमयं

निरातङ्को यन्निर्दयहृदयभावोऽर्दयतु तत् ।

निवेद्यो वा कसिन्नयमविनयः केसरियुवा

हठान्मत्तेभानां युवतिषु विधत्ते नखपदम् ॥ ५७ ॥

(लक्ष्मणस्य)

अन्तर्बलान्यहममुष्य मृगाधिपस्य

वाचा निवेद्य कथमद्य लघूकरोमि ।

जानन्ति किंतु करजक्षतकुम्भिकुम्भ-

निर्मुक्तमौक्तिकमयानि वनान्तराणि ॥ ५८ ॥

स्तन्यं जातो न जग्राह कण्ठीरवकिशोरकः ।

चक्षुर्व्यापारयामास कुक्षे कुञ्जरशालिनि ॥ ५९ ॥

(भानुकरस्य)

क्षुत्क्षामोऽपि जराकृशोऽपि शिथिलप्रायोऽपि कष्टां दशा-

मापन्नोऽपि विपन्नधीधृतिरपि प्राणेषु गच्छत्स्वपि ।

मत्तेभेन्द्रविभिन्नकुम्भपिशितप्रासैकवद्वस्पृहः ।

किं जीर्णं तृणमपि मानमहतामग्रेसरः केसरी ॥ ६० ॥

सिंहः शिशुरपि निपतति मदमलिनकपोलभित्तिषु गजेषु ।

प्रकृतिरियं सत्त्ववतां न खलु वयस्तेजसो हेतुः ॥ ६१ ॥

(भर्तृहरः)

अथ गजः—

क्रीडाकारि तडागवारिणि गतातङ्गं न पङ्केरुहै-

र्वल्ली काचन शल्लक्रीतरुगता नाकर्षिता हर्षतः ।

नाश्लिष्टा करिणी करेण करिणा कामातुरेणामुना

दंष्ट्राभिर्विकटाननः शिव शिव व्यालोकि पञ्चाननः ॥ ६२ ॥

(लक्ष्मणस्य)

कैलिं कुरुष्व परिभुङ्क्षु सरोरुहाणि

गाहस्व शैलतटनिर्झरिणीपयांसि ।

भावानुरक्तकरिणीकरलालिताङ्ग

मातङ्ग मुञ्च मृगराजरणाभिलापम् ॥ ६३ ॥

(आनन्दवर्धनस्य)

कौपे पयसि लघीयसि तापेन करः प्रसारितः करिणा ।

सोऽपि न पयसा लिप्तो लाघवमात्मा परं नीतः ॥ ६४ ॥

दानार्थिनो मधुकरा यदि कर्णतालै-

र्ध्वरीकृताः करिवरेण मदान्धबुद्ध्या ।

तस्यैव गण्डयुगमण्डनहानिरेषा

भृङ्गाः पुनर्विकचपद्मवने चरन्ति ॥ ६५ ॥

(कयोरपि)

निषेवन्तामेते वृषमहिषमेपाश्वहरिणा

गृहाणि क्षुद्राणां कतिपयतृणैरेव सुखिनः ।

गजानामास्थानं मदसलिलजम्बालितभुवां

तदेकं विन्ध्याद्रेर्विपिनमथवा भूपसदनम् ॥ ६६ ॥

लुलाये गोमायौ मृगपरिपदि श्वापदकुले

करिष्यन्कार्पण्यं किमिह महिमानं गमयसि ।

निमग्नः पङ्केऽसिन्ननुभव करीन्द्राधिप दशा-

मभद्रं भद्रं वा विधिलिखितमुन्मूलयतु कः ॥ ६७ ॥

(फयोरपि)

तापो नापगतस्तृपा न च कृशा घौता न धूली तनो-

र्न खच्छन्दमकारि कन्दकवलः का नाम केलीकथा ।

दूरोत्क्षिप्तकरेण हन्त करिणा स्पृष्टा न वा पद्मिनी

प्रारब्धो मधुपैरकारणमहो शङ्कारकोलाहलः ॥ ६८ ॥

(लक्ष्मणसेनस्य)

एष एव मनस्तापः पङ्के मग्नस्य दन्तिनः ।

यतते यत्समुद्धर्तुं शतयो निभृतसिताः ॥ ६९ ॥

गजस्य पङ्कमग्नस्य त्रपाकरमिदं महत् ।

पारमुत्सृज्य यद्वच्छन्हरिणोऽपि हसत्यसौ ॥ ७० ॥

(भानुकरस्यैतौ)

अथ मृगः—

तृणं किं तर्णोपि प्रपिबसि किमर्णोऽपि मधुरं

रतक्रीडासक्तामभिरमयसे किं नु हरिणीम् ।

अये जानासि त्वं न खलु मृगयोः पाशपतितं

ततो मोक्षोपायं तव कमपि संचिन्तय सखे ॥ ७१ ॥

(लक्ष्मणस्य)

अथ मेघः—

ते ते चातकपोतका वितृपिता दावाग्निमग्नं वनं

संनिर्वापितमुष्णतापितमही निर्वापिता सर्वतः ।

कासाराः परिपूरिताः पृथुपयोधाराभिरम्भोधर

त्वय्येवायमहो महोर्जितमहादानावदानक्रमः ॥ ७२ ॥

नीरं दूरं तदपि विरसं जंगमा नो लताया-

स्तस्मिन्दातर्यपि जलनिधौ को लभेताम्बुविन्दुम् ।

दानाध्यक्षे त्वयि जलधर कापि कुत्रापि शैलाः

शालावन्तोऽमृतनिभजलैस्तर्पिताः सर्व एते ॥ ७३ ॥

अकूपाराद्वारि प्रचुरतरमादाय जलदः

स दानाध्यक्षोऽपि प्रकिरति जलं नाद्भुतमिदम् ।

स मेघो धन्यो यत्परिकिरति मुक्ताफलतया

यदीयासौ कीर्तिर्नटति नृपनारीकुचतटे ॥ ७४ ॥

नैवालवालवलयं भरितं द्रुमाणां

नार्द्राकृतापि घत चातकपोतचञ्चुः ।

दावानलाकुलतरुः शमितो न शीघ्रं

भाराय वारिधर वारिषदं तवामृत ॥ ७५ ॥

(लक्ष्मणस्यैते)

आश्रयः कियतामेष तरुः सन्मार्गमाश्रितः ।

पाथोद सिच्यतां काले नोपेक्ष्यो दूरभावतः ॥ ७६ ॥

(रङ्गनाथस्य)

भैकैः कोटरशायिभिर्मृतमिव क्षमान्तर्गतं कच्छपैः

पाठीनैः पृथुपङ्कपीठलुठितैर्यस्मिन्मुहुर्मूर्च्छितम् ।

तस्मिञ्शुष्कसरस्यकालजलदेनागत्य तच्चेष्टितं

यत्राकुम्भनिगमनवन्यकरिणां यूथैः पयः पीयते ॥ ७७ ॥

(भोजप्रबन्धात्)

शोषं गते सरसि शैबलमञ्जरीणा-

मन्तस्तिमिर्लुठति तापविशीर्णदेहः ।

अत्रान्तरे यदि न वारिद वारिपूरै-

राष्ट्रावयेस्तदनु किं मृतमैण्डनेन ॥ ७८ ॥

प्रावृषेण्यस्य मालिन्यं दोषः कोऽभीष्टवर्षिणः ।

शारदाश्रस्य शुभ्रत्वं वद कुत्रोपयुज्यते ॥ ७९ ॥

त्वमेव चातकाधार इति केषां न मोचरः ।

धिगम्भोधर तस्यापि कार्पण्योक्तिं प्रतीक्षसे ॥ ८० ॥

(केषामप्येते)

अथ वायुः—

वृथा धूलीधाराः परिकिरसि वात्याः प्रथयसे

नवावेगः कोऽयं पवन तव हा नन्वसमये ।

रतान्तश्रान्ताभिः स्तिमितनयनान्ताभिरनिशं

स्मृतो यत्कान्ताभिर्न मुलभतरः कापि च भवान् ॥ ८१ ॥

सतो ददाति नो नीरं नीरदानोन्मुखं घनम् ।

यत्तु वारयसे तन्न मातरिश्चिन् तवोचितम् ॥ ८२ ॥

(लक्ष्मणस्य)

अथ चन्द्रान्यापदेशः—

कलास्तास्ताः सम्यग्वहसि यदसि त्वं द्विजपति-

द्युतिस्तादृगूना जनिरपि च रत्नाकरकुले ।

बहु ब्रूमः किंवा पुरहरशिरोमण्डनमसि

त्वदीयं तत्सर्वं शशधर कलङ्काद्विफलितम् ॥ ८३ ॥

(लक्ष्मणस्य)

व्यज्यमानकलङ्कस्य वृद्धौ सति कलानिधेः ।

आशासद्दे वयं पूर्वा सर्वेष्वाभ्यां कृशां दशाम् ॥ ८४ ॥

क्षीणः क्षीणः समीपत्वं पूर्णः पूर्णोऽतिदूरताम् ।

उपैति मित्राद्यच्चन्द्रो युक्तं तन्मलिनात्मनः ॥ ८५ ॥

(कयोरपि)

नीराणि नक्रवडवानलदूषितानि

तीराणि दुस्तरतरङ्गदुरुत्तराणि ।

श्राव्यं किमस्य जलधेर्यदि नैष सूनु-

राशाप्रसाधनकरो रजनीकरः स्यात् ॥ ८६ ॥

(भानुकरस्य)

अथ रवेरन्यापदेशः—

खद्योतो द्योतते तावद्यावन्नोदयते शशी ।

उदिते तु सहस्रांशौ न खद्योतो न चन्द्रमाः ॥ ८७ ॥

दक्षिणाशाप्रवृत्तस्य प्रसारितकरस्य च ।

तेजस्तेजस्विनोऽर्कस्य क्षीयतेऽन्यस्य का कथा ॥ ८८ ॥

करं प्रसार्य रविणा दक्षिणाशावलम्बिना ।

न केवलमनेनात्मा दिवसोऽपि लघूकृतः ॥ ८९ ॥

(केषामपि)

यत्पादाः शिरसा न केन विधृताः पृथ्वीभृतां मध्यत-

स्तस्मिन् भासति राहुणा कवलिते लोकत्रयीचक्षुषि ।

खद्योतैः स्फुरितं तमोभिरुदितं ताराभिरुज्जृम्भितं

ध्रुवैरुत्थितमाः किमत्र करवै किं किं न कैश्चेष्टितम् ॥ ९० ॥

(परिमलस्य)

इति श्रीआङ्गोलकरलक्ष्मणभट्टकृतौ पद्यरचनायां चतुर्दशो व्यापारः ।

पद्यदशो व्यापारः ।

अथ कौतुकात्किञ्चित्समस्याख्यानम्—

सर्वस्य जन्तोर्भवति प्रमोदो विरोधिवर्गे परिभूयमाने ।

तिरोहिते त्वद्यशसा नरेन्द्र चन्द्रोदये नृत्यति चक्रवाकी ॥ १ ॥

(देवेश्वरस्य)

तवानने भानिनि मञ्जुलस्य यदञ्जनस्यैष लवो निमग्नः ।

इतीदं श्लोकः प्रफुरेति रसिके निपिण्डिका सुन्दरि चन्द्रमिन्धस्य ॥ २ ॥

(लक्ष्मणस्य)

चमूभरन्यच्चदुदच्चदुर्वीतले प्रयाणे तव भूमिपाल ।

अमृन्नृपाणां विगलन्नृपाणां कण्ठे कुठारः कमठे ठकारः ॥ ३ ॥

प्रविशति हरितामः पङ्कजातैर्निमग-

दुहिणचरणसेवां कर्तुमिद्रेश्लेषः (।।)

अगणितपरिमाणे भृङ्गभङ्गीं दधाने

अमति कमलकोपे मत्तमातङ्गसङ्घः ॥ ४ ॥

तर्तु पर्वतसंनिभेन कपिनालाद् कृतां वक्षसि

क्षिपं वीक्ष्य निमज्जतीमथ नलस्पृष्टास्तरन्तीः शिलाः ।

लोको नृत्यपरं विभीषणजनं चेत्याह सेतुधमे

तुम्ही मज्जति संतरन्ति दृषदः प्रेतो दिवा नृत्यति ॥ ५ ॥

कर्णेन निर्जितोऽस्मीति चिन्तां चिन्तामणे त्यज ।

जिता देवद्रुमाः पञ्च न दुःखं पञ्चभिः सह ॥ ६ ॥

यदि प्राप्नोमि तां तन्वीं नो वर्पमपि कामये ।

को विहाय सुधाधारां दशमूलीपयः पिबेत् ॥ ७ ॥

क्षिग्धालिवृद्धसौहार्दं सरसामोदमन्दिरम् ।

इयं गणयती भाति पुष्पमालेव कामिनी ॥ ८ ॥

पुद्गकुद्गभटच्छिन्नकुम्भिकुम्भस्वलोल्लसैः ।

मुक्ताफलशतैः शङ्के दिवा तारकितं नभः ॥ ९ ॥

धन्योऽसौ पोत्रिणीपुत्रो यस्मासौ मलयापदि ।

सगोत्रस्य सितो दंष्ट्राकण्डकामे महोदधिः ॥ १० ॥

सुमेरुशिखरप्रान्तस्त्रितदिव्यवधूपुस्तैः ।

परितः स्फुरितैः शङ्के शतचन्द्रं नभस्तलम् ॥ ११ ॥

दामोदरकरापातैर्विह्वलीकृतचेतसा ।

दृष्टं चाणूरमलेन शतचन्द्रं नभस्तलम् ॥ १२ ॥

विधे विधेहि शीतांशुं यावदायाति मे पतिः ।

आयाते दयिते कुर्याः शतचन्द्रं नभस्तलम् ॥ १३ ॥

चित्राय त्वयि चिन्तिते स्मृतिभुवा सञ्जीकृतं सं धनु-
र्वर्ति धर्तुमुपागतेऽङ्गुलियुगे चाणा गुणे योजिताः ।

प्रारब्धे तव चित्रकर्मणि पुनस्तद्वाणभिन्ना सती

भित्तिं द्रागवलम्ब्य सिंहलपते सा तत्र चित्रायते ॥ १४ ॥

त्वत्कीर्तिमौक्तिकफलानि गुणैस्त्वदीयैः

संदर्भितुं विबुधवामदशः प्रवृत्ताः ।

नान्तो गुणेषु न च कीर्तिषु रन्म्रलेशो

हारो न जात इति ताश्च मिथो हसन्ति ॥ १५ ॥

(केषांचित्)

हीनहत्या दघात्येव लाघवं महतामपि ।

इति मत्वा द्विपद्वेपी मृगात्सिंहः पलायते ॥ १६ ॥

(कस्यचित्)

मन्दानिलाहतविलोलशिखप्रदीप-

कक्षान्तरे विनिहितं समयं तरुण्याः ।

तस्याः समस्तकुचकुम्भयुगं निरीक्ष्य

बाहुं विनेवं विदधाति शिरःप्रकम्पम् ॥ १७ ॥

(भानुकरस्य)

यत्रासृण्डलदन्तिदन्तमुसलान्यासृण्डितान्याहवे

धारा यत्र पिनाकपाणिपरशोराकुण्ठतामागताः ।

तन्मे तावदुरो नृसिंहकरजैर्व्यादीर्यते सांप्रतं

दैवे दुर्बलतां गते रुणमपि प्रायेण चञ्जायते ॥ १८ ॥

(कस्यापि)

अत्रैव प्रश्नोत्तरेण यथा—

कस्तूरी जायते कलाव् को हन्ति करिणां कुलम् ।

किं कुर्यात्कातरो युद्धे मृगात्सिंहः पलायते (नम्) ॥ १९ ॥

अत्रैव पदभङ्गेन यथा—

मृगात् मृगमचीति मृगात् इति सिंहविशेषणम् । पलाय मांसाय ते
तवेति ।

अयं मृगः समायाति मृगार्त्तिसहः पलायते ।

सतो वेगात्पलायस्व त्वदि(मि)तस्त्वरितैः पदैः ॥ २० ॥

अथाद्य त्रिचरणसमस्यायाः पूरणमन्त्यचरणेन यथा—

त्रियामा शतयामा स्याच्छतचन्द्रं नभस्तलम् ।

शतेपुरेव पञ्चेर्भवेद्यूनां वियोगिनाम् ॥ २१ ॥

मद्भोः शृङ्गं सप्ततालप्रमाणं कल्याणाद्रिः सूर्यपथैकदेशः ।

विन्दुः सिन्धुः सिन्धुरभ्येकविन्दुर्लब्धो लुब्धैः साधुनीचोपकारे ॥ २२ ॥

अथ द्वितीयपादतुरीयपादसमस्यायाः पूरणं यथा—

अहल्याकेलिकालेऽभूत्कंदर्पाणां शतद्वयम् ।

तत्पञ्चबाणभिन्नाक्षः सहस्राक्षोऽन्धतां गतः ॥ २३ ॥

अथाद्य द्वितीयवैदिकपादसमस्यायाः पूरणं यथा—

कामं कामदुषं धुङ्क्ष्व मित्राय वरुणाय च ।

वयं धीरेण दानेन सर्वान् कामानशीमहि ॥ २४ ॥

अथाद्य तृतीयवैदिकपादसमस्यायाः पूरणं यथा—

अणोरणीयान्महतो महीयान्योगे वियोगे दिवसोऽङ्गनावाः ।

यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं स्पृष्ट्वा सखे सत्यमिदं ब्रवीमि ॥ २५ ॥

अणोरणीयान्महतो महीयान्मध्यो नितम्बश्च मम प्रियायाः ।

यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं किंचाङ्गरागारुणितं प्रियायाः ॥ २६ ॥

(देवेश्वरस्यैते)

अथ वहिर्लोपिकाः—

का मेघादुपयाति कृष्णदयिता का वा सभा कीदृशी

कां रक्षत्यरिहा शरद्विकचयेत्कं धैर्यहृष्टी च का ।

कं घत्ते गणनायकः करतले का चञ्चला कथ्यता-

मारोहादवरोहतश्च निपुणैरेकं द्वयोरुत्तरम् ॥ २७ ॥

अत्र धारा, राधा, वन्द्या, द्यावम्, काशम्, शङ्का, पाशम्, शम्पा ॥
इत्यारोहादवरोहणेन व्याख्यानम् ।

अथ चित्रकाव्यम्—

लोकानां मानपात्रं मनुजजनरतिस्त्वंसमूह्याद्विरक्षो
राज्ञामासत्त्वदक्षः कृतसमयरुचिर्मण्डितो वीरवर्गैः ।

कायत्वब्धीनकेतुः करमलितयवां(?)कौषमानैर्विहीनः

श्रीमद्वीराधिराज त्वमिव तव रिपुस्तत्र मं दं प्रतीमः ॥ २८ ॥

अत्र शत्रुपक्षे मकारस्याने दकारः पठनीयः ।

वादानाशानुयुक्तो नगरकृतमतियौवनाक्रान्तदेहः

संग्रामप्राप्तधैर्यो न विदलितरुचा राजलक्ष्म्यातिहीनः ।

नित्यं दारासमस्थः प्रखरतनुनिभो यः सुभिक्षानुवर्ती

श्रीमद्वीराधिराज त्वमिव तव रिपुस्तत्र मुक्तादिवर्णः ॥ २९ ॥

अत्र पद्ये शत्रुपक्षे आद्याक्षरत्यागः ।

(एतौ लक्ष्मणस्य)

रत्यादिचित्रकाव्यं ग्रन्थगौरवभयादुपेक्ष्यते ।

अथ सृजनः—

अपेक्षन्ते न च खेहं न पात्रं न दशान्तरम् ।

सदा लोकहिते रक्ता रत्नदीपा इवोत्तमाः ॥ ३० ॥

अथोदारः—

अयं निजः परो वेति गणना लघुचेतसाम् ।

उदारचरितानां तु यमुधैव कुटुम्बकम् ॥ ३१ ॥

अर्थिनां कृपणा दृष्टिस्त्वन्मुखे पतिता सकृत् ।

तदवस्था पुनर्देव नान्यस्य मुखमीक्षते ॥ ३२ ॥ (दण्डिनः)

अथ प्रशंसा—

स्वयं स्वगुणविस्तारादूर्णनामः पतत्यधः ।

तमेव संहरन्भूयः पदमुच्चैर्विगाहते ॥ ३२ ॥

गुणप्रशंसा—

गुणैरुत्तुङ्गतां याति नोचैरासनसंस्थितः ।

प्रासादशिखरारूढः काकः किं गरुडायते ॥ ३४ ॥

अथ संसर्गप्रशंसा—

किं वापरेण बहुना परिजल्पितेन

संसर्ग एव महतां महते फलाय ।

अम्भोनिधेस्तटरुहास्तरवोऽपि येन

वेलाजलोच्छलितरलकृतालवालाः ॥ ३५ ॥

न स्यात्तव्यं न गन्तव्यं क्षणमप्यधमैः सह ।

पयोऽपि शौण्डिकीहस्ते मदिरां मन्यते जनः ॥ ३६ ॥

वीणावंशाश्रया तुम्बी चुम्बत्युच्चैः कुचौ स्त्रियाः ।

पिबत्यनार्यसंयोगाद्रक्तं नक्तंचरी यथा ॥ ३७ ॥

(केषामपि)

संतप्तायसि संस्थितस्य पयसो नामापि न श्रूयते

मुक्ताकारतया तदेव नलिनीपत्रस्थितं राजते ।

स्वात्यां सागरशुक्तिसंपुटगतं तज्जायते मौक्तिकं

प्रायेणाधममध्यमोत्तमगुणः संसर्गतो जायते ॥ ३८ ॥

(भर्तृहरेः)

वारिहारिघटीदोषात्ताड्यते तत्र झलरी ।

सच्छिद्रपुरुषस्याग्रे न स्थातव्यं कदाचन ॥ ३९ ॥

अथ धनस्तुतिः—

जातिर्यातु रसातलं गुणगणस्तस्याप्यधो गच्छता—

च्छीलं शैलतटात्पतत्वभिजनः संदह्यतां वह्निना ।

शौर्ये वैरिणि वज्रमाशु निपतत्वर्थोऽस्तु नः केवलं

येनैकेन विना गुणास्तृणलवप्रायाः समस्ता इमे ॥ ४० ॥

यस्यास्ति वित्तं स नरः कुलीनः स पण्डितः स श्रुतवान् गुणज्ञः ।

स एव वक्ता स च दर्शनीयः सर्वे गुणाः काञ्चनमाश्रयन्ति ॥ ४१ ॥

(एतौ भर्तृहरेः)

धनमर्जय काकुत्स्थ धनमूलमिदं जगत् ।

अन्तरं नैव पश्यामि निर्धनस्य मृतस्य च ॥ ४२ ॥

(वासिष्ठात्)

भक्ते द्वेषो जडे प्रीतिररुचिर्गुरुलङ्घनम् ।

मुखे च कटुता नित्यं धनिनां ज्वरिणामिव ॥ ४३ ॥

आलिङ्गिताः परैर्यान्ति प्रस्खलन्ति समे पथि ।

अव्यक्तानि च भापन्ते धनिनो मद्यपा इव ॥ ४४ ॥

लक्ष्मीर्यादोनिधेर्यादो नादो वादोचितं वचः ।

विभ्यती धीवरेभ्यो या जडेष्वेव निमज्जति ॥ ४५ ॥

लक्ष्मि क्षमस्व वचनीयमिदं दुरुक्त-

मन्धीभवन्ति पुरुषास्तव सेवनेन ।

नो चेत्कथं कमलपत्रविशालनेत्रो

नारायणः स्वपिति पन्नगभोगतरूपे ॥ ४६ ॥

अथ कृपणः —

यदर्ज्यते परिक्लेशैरर्जितं यन्न भुज्यते ।

विभज्यते तदन्तेऽन्यैः कस्यचिन्मास्तु तद्धनम् ॥ ४७ ॥

(केपामपि)

यत्करोत्यरतिक्लेशं तृष्णां मोहं प्रजागरम् ।

न तद्धनं कदर्याणां हृदये व्याधिरेव सः ॥ ४८ ॥

मृत्युः शरीरगोष्ठारं धनरक्षं वसुंधरा ।

दुश्चारिणी च हसति स्वपतिं पुत्रवत्सलम् ॥ ४९ ॥

सति द्राक्षाफले क्षीरे मृदामास्तादनं मुदे ।

अहो मातुरियं रीतिः कृपणे गर्भवर्तिनि ॥ ५० ॥

(भानुकरस्य)

स प्राप्तानपि भोगान्न भोक्तुमीष्टे मितंपचः ।

रसालकाले बलिभुङ्क्षुस्तरोगाकुलो यथा ॥ ५१ ॥

(लक्ष्मणस्य)

अथार्थी—

जनस्थाने भ्रान्तं कनकमृगतृष्णाकुलतया

वचो वैदेहीति प्रतिपदमुदश्रु प्रलपितम् ।

कृता लंकार्तुवदनपरिपाटीषु घटना

मयाप्तं रामत्वं कुशलवसुता न त्वधिगता ॥ ५२ ॥

(कस्यापि)

अथ दरिद्रः—

परीक्ष्य सत्कुलं विद्यां शीलं शौर्यं मुरूपताम् ।

विधिर्ददाति निपुणः कन्यामिव दरिद्रताम् ॥ ५३ ॥

हे दारिद्र्य नमस्तुभ्यं सिद्धोऽहं त्वत्प्रसादतः ।

पश्याम्यहं जगत्सर्वं न मां पश्यति कश्चन ॥ ५४ ॥

(कयोरपि)

कन्याखण्डमिदं प्रयच्छ यदि वा स्वाङ्गे गृहाणार्भकं

रिक्तं मृतलमत्र नाथ भवतः पृष्ठे पलाशोचयः ।

दम्पत्योर्निशि जल्पतो रिति वचः श्रुत्वैव चौरस्तदा

लब्धं कर्पटमन्यतस्तदुपरि क्षिप्वा रुदन्निर्गतः ॥ ५५ ॥

(भोजप्रबन्धात्)

उत्थाय हृदि लीयन्ते निर्धनानां मनोरथाः ।

बालवैधव्यदग्धानां कुलस्त्रीणां कुचा इव ॥ ५६ ॥

(कस्यापि)

अथ खलः—

वक्तृत्वं ननु कुन्तलादिव मुखे तैक्ष्ण्यं कटाक्षादिव

कूर्तृत्वं कुचमण्डलादिव सुनैर्घृण्यं सन्निधादिव ।

मालिन्यं नयनाञ्जनादिव किलाधैर्यं स्वभावादिव

स्वैरन्यैश्च सुशिक्षितोऽसि खल किं जातोऽस्यतोऽरुतुदः ॥ ५७ ॥

(लक्ष्मणस्य)

हस्त इव भूतिमलिनो लङ्घयति यथा यथा खलः सुजनम् ।

दर्पणमिव तं कुरुते तथा तथा निर्मलच्छायम् ॥ ५८ ॥

(सुबन्धोः)

खलानां कण्टकानां च द्विविधैव प्रतिक्रिया ।

उपातन्मुखभङ्गो वा दूरतो वा विसर्जनम् ॥ ५९ ॥

नौश्च दुर्जनजिह्वा च प्रतिकूलप्रसारिणी ।

परप्रतारणायैव दारुणा केन निर्मिता ॥ ६० ॥

(कस्यापि)

अथ कुपुत्रः—

पित्रोर्नैव वचः शृणोति दिवसत्यागे व्रजत्यालयं

यान्तीभिर्युवतीभिरध्वनिं मुहुः कौतूहलं विन्दति ।

बन्धूनामुपदेशवाचि वदति क्रोधैकतानं वचः

साधून्विन्दति दुर्जनं च मनुते मित्रं कुपुत्रो जनः ॥ ६१ ॥

अथ कापुरुषः—

नारीणां वचनेन कर्म कुरुते दीनं वचो भाषते

नालस्यं विजहाति तिग्मकिरणे प्रौढे समुत्तिष्ठति ।

किंचित्कापि न साहसं वितनुते गेहे चिरं दूयते

नो वा विन्दति पौरुषं कुपुरुषः कोऽप्येष निर्णयताम् ॥ ६२ ॥

कापुरुषः कुकुरश्च भोजनैकपरायणः ।

लालितः पार्श्वमायाति वारितो नैव गच्छति ॥ ६३ ॥

प्रागल्भ्यं प्रथयन्त्यशो विशदयन्धाटीं मुखे योजय-

न्मूपानां कलयन्कथां विरचयन्हस्ताङ्गुलीः स्फोटयन् ।

दानं पल्लवयन्गुणं द्विगुणयन्नेत्राञ्चलं घूर्णय-

लम्पाकः सविधं समेत्य सुदृशां किं नाम नो भाषते ॥ ६४ ॥

अथ कर्कशः—

समेत्य बहिरङ्गणात्कलहवाक्यमाविग्रती

रजः किरति हुंकरोत्यवनमङ्घ्रिणास्कन्दति ।

रदैः कटकटध्वनिं वहति मोटयत्यङ्गुली-

र्वपुर्दशति फूत्कृतिं कलयति क्रुधा धावति ॥ ६५ ॥

(भानुकरस्यैते)

व्यासादीन्कविपुङ्गवाननुचितैर्वाक्यैः सलीलं हस-

न्नुच्चैर्जल्प निमील्य लोचनयुगं श्लोकान्सगर्वं पठ ।

काव्यं धिक्कुरु यत्परैर्विरचितं स्पर्धस्व सार्धं बुधै-

र्यद्यभ्यर्थयसे श्रुतेन रहितः पाण्डित्यमातुं बलात् ॥ ६६ ॥

(कस्यापि)

अथ पण्डितः—

अधिगतपरमार्थान्पण्डितान्मावमंस्था-

स्तृणमिव लघु लक्ष्मीर्नैव तान्संरुणद्भि ।

मदमिलितमिलिन्दश्यामगण्डस्थलानां

न भवति विस्रतन्तुर्वारणं वारणानाम् ॥ ६७ ॥

इह तुरगशतैः प्रयान्तु मूढा धनरहितास्तु बुधाः प्रयान्तु पञ्चाम् ।

गिरिशिखरगतापि काकपङ्क्तिः पुलिनगतैर्न समत्वमेति हंसैः ॥ ६८ ॥

(भर्तृहरेरेतौ)

अथ मुनिः—

बल्मीकाग्रनिमग्नमूर्तिरुरगत्वम्ब्रह्मसूत्रान्तरः

कण्ठे जीर्णलतावितानबलयेनात्यर्थसंपीडितः ।

अंशव्यापिशकुन्तनीडनिचयं विभ्रज्जटामण्डलं

यत्र स्याणुरिवाचलो मुनिरसावभ्यर्कविम्बं स्थितः ॥ ६९ ॥

(कालिदासस्य)

अथ तपोवनम्—

तपोवने केसरिणीकरिण्योरिहाद्भुतं शावकयोर्व्यलोकि ।

व्यातेनतुर्यत्स्तनपानकाले मात्रोर्विपर्यासविलासमेतौ ॥ ७० ॥

(लक्ष्मणस्य)

विलोक्य कमलाकान्तमवलास्तनलालसम् ।

जहसुः कुसुमव्याजादिव यत्र महीरुहः ॥ ७१ ॥

मृगसहितं मृगलाञ्छनमाक्रामन्तं विधुंतुदं वीक्ष्य ।

यत्र भयेन भजन्ते मृगशिशवो मृगदृशामङ्के ॥ ७२ ॥

(भानुकरस्यैतौ)

श्यामाकतन्दुलविलेपकदर्थिताभि-

रेताभिः शरणेषु सधर्मिणीभिः ।

तत्रासहेतुमपि दण्डमुदस्यमान-

माप्रातुमिच्छति मृगे मुनयो हसन्ति ॥ ७३ ॥

(मुरारेः)

अथ महावनम् ।

इह महिषविषाणव्यस्तपापाणपीठ-

स्खलनसुलभरोहद्गर्भिणीभ्रूणहत्याः ।

कुहरविरहमाणमौढभलूकहिका-

चयचकितकिरातन्यस्तशस्त्रा वनान्ताः ॥ ७४ ॥

(मुरारेः)

अथ मृगया—

अरण्यहरिणग्राममाचक्राम हुताशनः ।

इन्दोः क्रोडमृगं धर्तुमिव धूमो नभो ययौ ॥ ७५ ॥

उपगृहति दवदहने त्रिभुवनघन्यामरण्यानीम् ।

मूर्ता इवान्धकारा प्रतिदिशमपयान्ति कासरावलयः ॥ ७६ ॥

(गणपतेः)

अथ व्यस्यन् व्यस्यन्.....

.....

.....परिमृगयमाणो मृगकुलं

मृगेन्द्रान्मिन्दानो नृपतिरपि तेने स मृगयाम् ॥ ७७ ॥

निहत निहत तूणे धत्त धत्त त्वराभि-

मिलत मिलत के के कुत्र कुत्र प्रयान्ति ।

इत इत इत एते यान्ति यान्तीत्यरण्या-

दतुलकलकलश्रीः सर्वतः प्रादुरासीत् ॥ ७८ ॥

उद्यन्महीपालमरीचिमालीशिलीमुखश्रेणिकरावलीभिः ।

उदारभृदारघनान्धकारसंभारमुच्छिन्नतरं चकार ॥ ७९ ॥

(गदाधरस्य)

चन्द्रोऽनेन फलङ्कितो बत वने रामोऽमुना वञ्चितः

किं चानेन कुलाङ्गनानयनयोर्लावण्यलक्ष्मीर्हता ।

सस्यानामभिलाषुकस्य भवतः श्रीरुद्रचन्द्रप्रभो

तन्मन्ये हरिणस्य हन्त हननायास्वेष्टकोपक्रमः ॥ ७९ ॥

(रामचन्द्रस्य)

शङ्कुव्याकीर्णरङ्कुद्रुतनिशितशरक्षुण्णादीव्यत्तरक्षु-

व्याधोषक्षुब्धकण्ठीरवरवचकितव्यस्तमातद्गूयम् ।

खड्गव्यावृत्तकण्ठं तुमुलकलकलप्रान्तकूजच्छकुन्तं

मल्लध्वस्ताच्छभलं वनभुवि मृगयाकर्म तेन प्रतेने ॥ ८० ॥

(कविराजस्य)

अथ काव्यप्रशंसा—

किं कवेसास्य काव्येन किं काण्डेन धनुष्मतः ।

परस्य हृदये लग्नं न घूर्णयति यच्छिरः ॥ ८१ ॥

उत्फुल्लगलैरालापाः क्रियन्ते दुर्मुखैः सुखम् ।

जानाति हि पुनः सम्यक्विरेव कवेः श्रमम् ॥ ८२ ॥

(त्रिविक्रमस्य)

कवयः परितुष्यन्ति नेतरे कविसूक्तिभिः ।

न ह्यकूपारवत्कूपा वर्धन्ते विधुक्कान्तिभिः ॥ ८३ ॥

(कस्यापि)

अर्थान्केचिदुपासते कृपणवत्केचिस्त्वलंकुर्वते

वेद्यावत्त्वलु धातुवादिन इषोद्धनन्ति केचिद्रसान् ।

अर्थालंकृतिसद्रसद्रयमुचां वाचां प्रशस्तिस्पृशां

कर्तारः कवयो भवन्ति कतिचित्पुण्यैरगण्यैरिह ॥ ८४ ॥

(राघवचैतन्यानाम्)

जाता शिखण्डिनी प्राग्यथा शिखण्डी तथावगच्छामि ।

प्रागल्भ्यमधिकमाहुं वाणी वाणो बभूवेति ॥ ८५ ॥

(गोवर्धनस्य)

तावत्कविविहङ्गानां ध्वनिलोकेषु शस्यते ।

यावन्नो विशति श्रोत्रे मयूरमधुरध्वनिः ॥ ८६ ॥

हृदि लभेन बाणेन यन्मन्दोऽपि पदक्रमः ।

भवेत्कविकुरङ्गाणां चापलं तत्र कारणम् ॥ ८७ ॥

(त्रिविक्रमस्य) (त्रिलोचनस्य)

ते भूमीपतयो जयन्ति नतयो येषां द्विपद्भृतां

ते यस्या यतयो विशन्ति मत्तयो येषां परब्रह्मणि ।

ते श्लाघ्याः कवयो वयोमदभरव्याजृम्भमाणाङ्गना-

द्वक्पाता इव तोषयन्ति हृदयं येषां गिरां भङ्गयः ॥ ८८ ॥

गणेश्वरकवेर्वचोविरचनैकवाचस्पतेः

प्रसन्नगिरिनन्दिनीचरणपङ्कवं ध्यायतः ।

तथा जगति भारती भगवती यथा सा सुधा

सुधा भवति सुश्रुवामधरमाधुरी म्लायति ॥ ८९ ॥

(गणेश्वरस्य)

यशोधननिघेर्यदा नरहरेर्वचो वर्ण्यते

तदा गतमदा मदालसमरालबालारवाः ।

न विभ्रमचरीकरी भवति चाधरी माधुरी

सुधाकरसुधाक्षरी मधुकथा वृथा जायते ॥ ९० ॥

उमामिमां समुद्रीक्ष्य शीतदीधितिशेखराम् ।

एषा तु भारती भानुं मत्तं स्वीकृत्य नृत्यति ॥ ९१ ॥

(भानुकरस्यैतौ)

प्रवर्तस्वेति को नाम प्रवर्तेत विना रसात् ।

केन प्रवर्तिता भृङ्गाः प्रवर्तन्ते सरोरुहि ॥ ९२ ॥

सुभाषितरसावलीमधुनि लम्पटोऽयं चिरा-

दटन्निखिलनाटिकाटविषु केन विश्राम्यतु ।

कवित्रजमधुव्रतः समधुवाटिकानिर्मितं

क्षणं नयनगोचरीचरिकरीति यावन्न मे ॥ ९३ ॥

(एतौ लक्ष्मणस्य)

इति श्रीभाङ्गोलकरलक्ष्मणभट्टविरचितायां पद्यरचनायां पञ्चदशो व्यापारः ।

समाप्तेयं पद्यरचना ।

पद्यरचनाश्लोकानां वर्णक्रमेणानुक्रमणिका ।

	पृ. श्लो.		पृ. श्लो.
अंसेन कर्णे चिबुकेन वक्षः	६३ । २४	अनेन सर्वार्थिकृतार्थता	१५ । ३५
अकरोः किमु नेत्र	५३ । ५	अन्तर्बलान्यहममुष्य	१०१ । ५८
अकूपाराद्वारि	१०४ । ७४	अन्यार्थमङ्गीकृत	१४ । ३१
अग्रे गीतं सरसकवयः	८९ । ४३	अन्यासु तावदुपमर्द	९६ । २६
अचलं चलदिष चक्षुः	३१ । १२	अन्योन्यास्फालभिन्न	२४ । ४७
अचिन्तनीया विविक्वश्चेत्यं	७५ । १८	अपण्यं भूमुद्गनम—	२७ । ६७
अज्ञानन्दाहार्तिं विशति	९१ । ५५	अपसर मधुकर दूरं	९७ । ३१
अणोरणीयान्महतो	१०९ । २५	अपि लया कैरविणि	९६ । २४
अणोरणीयान्महतो	१०९ । २६	अपि दिनमणिरेष ह्लेशित	८० । १४
अत्युल्लसद्विसरहस्य	८३ । ४०	अपेक्षन्ते न च स्नेहं	११० । ३०
अत्रासितं शयितमत्र	४४ । ७	अवलाकृतिं समुपकल्प्य	६४ । ३०
अथ व्यस्यन्त्याग्रान्	११६ । १७	अभूत्प्राची पिङ्गा	६१ । ११
अथ शृङ्गारशृङ्गार	२९ । १	अभ्युल्लसन्ति विनिवारित	७९ । ११
अथ संक्षेपतो वक्ष्ये	४६ । १	अमरैर्गतं मधुकरै	१०० । ४९
अथ संसारसंहार	८३ । ३९	अमुक्तां भूपयन्तु स्वां	८ । ४४
अथानवदपश्येयु	९ । १	अमुष्मिन्प्राप्तमे तदभि	९८ । ३८
अथोत्तरस्यां दिशि राज्ञ	७८ । ४	अमूल्यस्य मम स्वर्ण	३८ । ६४
अदम्भा हि रम्भा विलक्षा	२९ । ५	अम्बरमेव रमन्त्यै	७९ । १२
अथापि तन्मनसि	४५ । १८	अम्बरविपिनमिदानीं	६९ । ६
अयारभ्य कठोरकार्मुक	२१ । २८	अम्भोरुहाक्षि शम्भो	४८ । १६
अधाक्षीनो लङ्कां	२८ । ७१	अयं कामो निजामो वा	१७ । ६
अधिगतपरमार्थान्	११५ । ६७	अयं निजः परो वेति	११० । ३१
अधिदेहलि हन्त	४१ । १२	अयं पुरः पार्ष्णशर्परीशः	७० । १३
अधिपञ्चवटीकुटीरवार्ता	३ । १७	अयं गृगः समायाति	१०९ । २०
अध्यायोधनवेदि	१३ । २१	अयं रेवाकुपः कुमुम	५० । २६
अनवाप्तययति रहसि	७४ । १४	अयमुदयमहीशृन्	६१ । १२
अनुनयमश्रुदीप्ता व्याज	६२ । १६	अये नृपतिमण्डली	१२ । १९
अनुभूतचरेषु दीर्घिकाणां	८१ । २६	अये मातर्दृष्टा मुख	३१ । २०
अनुवनमनुयान्तं	८४ । ७	अये मातस्तातः	२७ । ६६

पृ. श्लो.	पृ. श्लो.
अरण्यहरिणग्राम	११६।७५
अरुणदलनलिन्याः त्रिगुण	७२।२
अर्थान्केचिदुपासते	११८।८४
अर्थिनां कृपणा दृष्टिः	११०।३२
अलक्षितकुचाभोगं	६५।३८
अलक्षितगतागतेः	१९।२२
अलसभुजलताभिः	२८।६८
अलसं वपुषि श्लथं	१७।८
अविरतमिदमम्भः स्नेच्छया	६३।२८
अविशीर्णकान्तपात्रे	८५।११
अक्षीमहि वयं शिक्षा	८९।४४
असंख्यपुष्पोऽपि मनोभव	६४।३१
असारं ससारं	८५।९
अस्तादिलम्बिरविबिम्ब	६६।४७
अस्यामपूर्वं इव कोऽपि	३२।२४
अस्यैव रम्भोऽहं तवानन—	३२।२३
अस्वाध्यायः पिकानां	६३।२१
अहल्याकेलिकाले	१०९।२३
अहो बाणस्य संधानं	७८।३
अहो वा हारे वा यत्नवति	९२।६२
आकाशदेनात्परिपातु	८७।८५
आकाशे नटनं सरोरुह	५७।२५
आह्वयते इतितं पितामह	७।३९
आनुम्य बिम्बाधरमह—	८०।२०
आप्तमाप्तमधिकान्त	६३।२७
आत्मज्ञानविवेक	९०।५४
आत्मीयं चरणं दधाति	७२।३
आदाय मांसमखिल	८५।१४
आणखेव हि मद्गता	९४।९
आपृच्छन्ते मलयजतरु	८१।८५
आभाति शोभातिशय	३१।१८
आभात्येतद्विचन्द्रं	९।२
आमुप्राहुलिपल्लवी	३१।१९
आलिङ्गसे चारुलतां	९७।२९
आलिङ्गिताः परैर्यान्ति	११२।४४
आश्रयः क्विबतामेव	१०४।७६
आस्तां भवान्तरविधौ	९०।४७
आह्लादयत्वेव खरैः	२।११
उक्त यत्कृपणं वचो	५९।४३
उच्चैस्तरादम्बरशैलमौले	६७।४८
उत्खात निधिशङ्कया	८९।४२
उत्थाय हृदि लीयन्ते	११३।५९
उत्फुल्लगङ्गासालाया	११७।८२
उत्सार्य कुन्तलमुपास्य	६०।३
उत्सृष्टमम्बुजदशा	८२।३३
उदयद्वक्षोजद्वय	३१।१७
उदयति तदुष्णिभतरणौ	३१।१३
उद्भूयेत तनूलता	४०।६
उद्भिदुरं स्तनवदनं	७४।१७
उद्यद्दर्शयेत् दुर्दुरारवपुषि	४८।१३
उद्यद्विवेकतपन	८८।३५
उद्यन्महीपालमरीचि	११७।८९
उपगृह्णीत दधदहने	११६।७६
उपनदपुलिने	९५।१६
उपमुक्तवदिरवीरक	८४।२
उपरिस्था भक्तिरन्त	८८।३७
उपश विशा	९१।५९
उमाभिर्मां समुद्रीक्ष्य	११९।९१
उरोरुहाम्भोरुहदर्श	५६।२२
उपसि भ्रमरयुवानः	८१।२७
ऊरीकर्म दुहितकिरण	९।४७
ऊर्ध्वोऽकृतप्रीव	९८।३५
इतल्लयद्विहतम्—	२७।६२

पृ. श्लो.	पृ. श्लो.
इदं नभसि भीषणभ्रमद	कल्पद्रुमोऽपि कालेन ९३। ३
इयं चिद्रूपापि प्रकट	कलोलसंचलदगाध १००। ५०
इयं धत्ते धीरे मलयज	कवयः परितुष्यन्ति ११८। ८३
इय पद्मो भिद्विः	कवित्प्रोहृम्फप्रवण १। २
इयं बाला पद्मी	कविप्रवपद्मव ९५। १८
इय संप्रसातत्वं किमकृत	कस्तूरी जायते कस्मात् १०८। १९
इह तुरगशतैः प्रयान्तु मूढाः	काशी काशी न धत्ते १८। १३
इह महिषविपाण	काशीदाम निवेशयन् ४९। १७
एक एव रागो मानी	कान्ते कलितबोलान्ते ५६। २३
एकत्र कौलमतमज्ञ	कान्ते नितान्तं दयिता ५६। २१
एकस्त्वभावहसि	कापूरयः कुकुरध ११४। ६३
एकानपाङ्गरपरांस्तरङ्ग	कामं कामदुघं मुहश्च १०९। २४
एकान्तमुन्दरविधानजडः	कामं वनेषु हरिणास्तृणेन ९१। ५७
एणाद्याः परिपन्नैपा	कामसंगरविधौ मृगीदृशः ५९। ४१
एतपुरः स्फुरति	कामस्य जेतुकामस्य ८२। ३२
एते वारिकर्णान्किरन्ति	कामिनो हन्त हेमन्त ८०। १६
एतस्य रहसि यशसि	का भेषादुपयाति कृष्ण १०९। २७
एनं विहाय तुलसी—	कामेन कामं प्रहिता जवेन ७५। २३
एष एव मनस्त्रापः	किं कवेस्तस्य काव्येन ११७। ८१
ओकारो यस्य रुन्दः	किं कोमलैः कलरवैः ९७। ३३
कण्ठस्य विदधे कान्ति	किं कामुदी शशिकला २९। ३
कनकमृगमुदस्य	किंचित्कोपकलाकलाप ८७। २१
कन्याखण्डमिदं प्रयच्छ	किं जातोऽसि बनुष्यधे ९५। २०
कमलाकुचकनकाचल	किं तेन हेमगिरिणा १०१। ५५
करं प्रसायं रविणा	किं त्वं निगूहसे इति ५४। १०
करवारिरुद्वेण संयुनाने	किंवा परेण बहुना १११। ३५
कर्मेन निर्मितोऽस्मीति	किंशुके शुक्र मा तिष्ठ ९५। १५
कर्णौ तावत्कुवलयदृशां	किमकारि मन्दमतिना ४३। ३
कलमाः पाकविनम्रा	कियद्वारे वारस्थित ९७। २८
कलाधिनायानयनाय सायं	कीर्त्यास्य बन्धकरकोमलया १४। २९
कलास्त्रास्ताः सम्यक्	कुर्वी तु परिचर्चितौ ९२। ६५
कल्पद्रुमोऽपि कालेन	

पृ. श्लो.	पृ. श्लो.
अरण्यहरिणमाम	११६ । ७५
अरुणदलनलिन्याः क्षिप्र	७२ । २
अर्थान्केचिदुपासते	११८ । ८४
अर्थिनां कृपणा दृष्टिः	११० । ३२
अलक्षितकुचाभोग	६५ । ३८
अलक्षितगतागतैः	१९ । २२
अलसभुजलताभिः	२८ । ६८
अलसं वपुषि स्थं	१७ । ८
अविरतमिदमम्भः खेच्छया	६३ । २८
अविशीर्णकाम्तपात्रे	८५ । ११
अश्रोमहि वयं निक्षा	८९ । ४४
असंख्यपुष्पोऽपि मनोभव	६४ । ३१
असारं संसारं	८५ । ९
अस्तादिलम्बिरविबिम्ब	६६ । ४७
अस्यामपूर्वं इव कोऽपि	३२ । २४
अस्यैव रम्भोरु तवानन—	३२ । २३
अस्वाध्यायः पिकानां	६३ । २१
अहल्याकेलिकाले	१०९ । २३
अहो बाणस्य संधानं	७८ । ३
अहो वा हारे वा बलवति	९२ । ६२
आकाशदेशात्परिपातु	८७ । ८५
आकाशे नटनं सरोरुह	५७ । २५
आख्याते हवितं पितामह	७ । ३९
आचुम्ब्य बिम्बाधरमङ्ग—	८० । २०
आत्तमात्तमधिकान्त	६३ । २७
आत्मज्ञानपिवेक	९० । ५४
आत्मीयं चरणं दधाति	७२ । ३
आदाय मांसमखिल	८५ । १४
आपत्स्वेद हि महतां	९४ । ९
आपृच्छन्ते मलयजतरु	८१ । ८५
आभाति शोभातिशय	३१ । १८
आभात्येतद्विचन्द्रं	९ । २
आमुमाङ्गुलिपद्मौ	३१ । १९
आलिङ्गसे चादलतां	९७ । २९
आलिङ्गिताः परैर्यान्ति	११२ । ४४
आश्रयः क्रियतामेव	१०४ । ७६
आस्तां भवान्तरविधौ	९० । ४७
आहादयत्वेप खरैः	२ । ११
उक्तं यत्कृपणं वचो	५९ । ४३
उच्चैस्तरादम्बरशालमाले	६७ । ४८
उत्खात निधिशङ्कया	८९ । ४२
उत्थाय हृदि लीयन्ते	११३ । ५९
उरकुङ्कुमैरालाप	११७ । ८२
उरसार्य कुन्तलमुपास्य	६० । ३
उत्सृज्यमम्बुजदशा	८२ । ३३
उदयद्विजोन्नय	३१ । १७
उदयति तद्विभतरणी	३१ । १३
उद्धृते तनूलता	४० । ६
उद्भिदुरं स्तनवदनं	७४ । १७
उद्यद्भिषि दुर्दुरारवपुषि	४८ । १२
उद्यद्भिषेकतपन	८८ । ३५
उद्यन्महीपालमसीचि	११७ । ८९
उपगूहति दवदहने	११६ । ७६
उपनदपुलिने	९५ । १६
उपभुक्तखदिरवीटक	८४ । ३
उपरिस्था भक्तिरन्ता	८८ । ३७
उपश.....विद्या	९१ । ५९
उमाभिनां समुद्रीक्ष्य	११९ । ९१
उरोरुहाम्भोरुहदर्श	५६ । २२
उपति भ्रमरयुवानः	८१ । २७
ऊरीकर्तुं गुहिनकिरण	९ । ४७
ऊर्ध्वोऽकृतप्रीत	९८ । ३५
इतलसद्विद्वतभू—	३७ । ६२

पृ. श्लो.	पृ. श्लो.	पृ. श्लो.	
इदं नभसि भीषणभ्रमद	६७।५२	कल्पद्रुमोऽपि कालेन	९३।३
इयं चिद्रूपापि प्रकट	८।४२	कलोलसंचलदगाध	१००।५०
इयं धत्ते धीरे मलयज	३९।२	कवयः परितुष्यन्ति	११८।८३
इयं पद्मी भिल्लैः	९८।३९	कविलप्रोद्गुम्फश्रवण	१।२
इयं बाला पद्मी	९६।२१	कथिप्रवपह्व	९५।१८
इयं संध्यातल्पं किमकृत	६९।५	कस्तूरी जायते कस्मात्	१०८।१९
इह तुरंगशतैः प्रयान्तु मूढाः	११५।६८	काशी काशी न धत्ते	१८।१३
इह महिषविषाण	११६।७४	काशीदाम निवेशयन्	४९।१७
एक एव खगो मानी	९८।३६	कान्ते कलितचोलान्ते	५६।२३
एकत्र कीलप्रतभज्ञ	६८।५८	कान्ते नितान्तं दयिता	५६।२१
एकस्त्वभावहृति	९०।४८	कापूरपः कुकुरध	११४।६३
एकानपाक्षरपरांस्तरङ्गै	५२।४१	कामं कामदुषं भुङ्क्व	१०९।२४
एकान्तमुन्दरविधानजडः	२९।४	कामं वनेषु हरिणास्तृणेन	९१।५७
एणाद्याः परिपत्रैपा	९४।८	कामसंगरविधौ मृगीदशः	५९।४१
एतत्पुरः स्फुरति	७३।५	कामस्य जेतुकामस्य	८२।३२
एते चारिकर्णान्किरन्ति	५१।३२	कामिनो हन्त हेमन्त	८०।१६
एतस्य रहसि वक्षसि	७३।९	का मेघादुपयाति कृष्ण	१०९।२७
एनं विहाय तुलसी—	६६।४३	कामेन कामं प्रहिता जवेन	७५।२३
एष एव मनस्तापः	१०३।६९	किं कवेस्तस्य काव्येन	११७।८१
ओंकारो यस्य कन्दः	५।२८	किं कोमलैः कलरवैः	९७।३३
कण्ठस्य विदधे क्रान्ति	३५।४१	किं कौमुदी शशिकला	२९।३
कनकमृगमुदस्य	८४।६	किंचित्कोपकलाकलाप	८७।२१
कन्याखण्डमिदं प्रयच्छ	११३।५५	किं जातोऽसि चतुष्पदे	९५।२०
कमलाकुचकनकाचल	५।२४	किं तेन हेमगिरिणा	१०१।५५
करं प्रसार्य रविणा	१०६।८९	किं त्वं निगूहसे दूति	५४।१०
करवारिरुहेण संधुनाने	२३।३९	किंवा परेण बहुना	१११।३५
कर्णेन निर्मितोऽस्मीति	१०७।६	किंशुके शुक्र मा तिष्ठ	९५।१५
कर्णौ तावत्कुचलयदशां	३३।२८	किमकारि मन्दमतिना	४३।३
कलभाः पाकविनम्रा	७९।७	कियद्वारं वारस्थित	९७।२८
कलाधिनाथानयनाय सायं	७१।१७	कीर्त्यास्य चन्द्रकरकोमलया	१४।२९
कलास्तास्ताः सम्यक्	१०५।८३	कुचौ तु परिचर्चितौ	९२।६५
कल्पद्रुमोऽपि कालेन	९२।६४		

	पृ. श्लो.		पृ. श्लो.
कुन्दं दन्तैर्मधुनि गदितैः	४६ । २०	क्षीणांशुः शशलाञ्छनः	६० । २
कुरहीणां यूयं	१०१ । ५७	क्षुक्षामोऽपि जराकृशोऽपि	१०२ । ६०
कुरवककुवाधातक्रीडा	२६ । २०	क्षोणीकाम निजामशाह	१३ । २४
कूर्मः पादोऽत्र यष्टिः	१३ । २६	क्षोणीकाम निजामशाह	१६ । ४
कुबलयनधनाकुचान्त	४५ । १६	क्षोणीकाम निजाम	२० । २६
कृत्वा सिंहकलेवरं	५ । २५	क्षोणीपर्यटनप्रते	११ । २०
कृपाणकिरणानलं	२२ । ३३	क्षोणीपाल त्वदरिहरिणी	२६ । ५७
कृष्णं समरसतृष्ण	१६ । ३	ख यान्ति नो नीरधरा	४४ । ८
केनाप्यनर्थरुचिना	९० । ५१	खद्योतपोतप्रकराः	७७ । ३७
केय माता पिशाची	८६ । १७	खद्योतो द्योतते	१०५ । ८७
केलिं कुरुष्व परिमुद्ग्व	१०२ । ६३	खलानां कण्टकानां च	११४ । ५९
केशः कुन्दमिषादिवो	५१ । ३९	ख्याता वयं समधुपा	७१ । १५
कोकानुश्रीवयन्तः	६२ । १४	गगनविपिनसिंहः कामभू	७० । ८
कोकः स्तोकविमुक्त	५१ । ३०	गच्छ गच्छसि चेतकान्त	४८ । ११
कोदण्डं न ददाति	२२ । ३७	गजस्य पङ्कमभस्य	१०३ । ७०
कोदण्डस्तव हस्तगो	२२ । ३६	गणेश्वरकवेर्वचो	११८ । ८९
कोपं चम्पक मुञ्च	९३ । ६	गणेशुज्जतां याति	१११ । ३४
कोपो यत्र भ्रुकुटिरचना	५५ । १३	गतप्राया रात्रिः शशिमुखि	६० । १
कोपे पयसि लघीयसि	१०२ । ६४	गताः केचिप्रबोधाय	८४ । ४
क्रीडन्नयानवधा	४ । २१	गतागतकुतूहल नयनयोः	४६ । ४
क्रीडाकारि तडागवारिणि	१०२ । ६२	गन्तु यदि व्यवसितासि	६८ । ५६
क्रीडानुहृतुरङ्गटाप	८६ । १८	गम्भीरनाभीहृदसंवि-	३७ । ५७
क्रीडामूलं दुकूल	१६ । ३९	गाढे तमसि सरन्ती	६७ । ५३
क्रीडामु सत्रीडमहो विलासा	७५ । १९	गेहे गेहे सुमंगसुहृशो	१७ । ५
क्रोडं तातस्य गच्छन्	६ । ३१	घनतरपनचन्द्रच्छादिते	७६ । २८
कौशः श्रीडतु कूर्दतां	१०० । ४८	घनतरपनचन्द्रच्छादिते	७६ । २९
क्वचित्कृष्णार्जुनगुणा	३४ । ३३	घनोद्गमे गाढतरेऽग्न्यकारे	७६ । ३०
क्षणे कान्ताराग	२५ । ५२	घनोऽयं चेदधेत	४० । ४
क्षत्रियस्योरसि क्षत्र	२३ । ४२	घात तालफलाशया	२६ । ६१
क्षपा क्षामीकृत्य प्रसभ	७७ । ३५	चञ्चला दहति क्षत	६ । २९
क्षितिप किमपि चित्रं	१४ । २७	चञ्चलजप्रमित	८६ । १६
क्षीणः क्षीणः समीपलं	१०५ । ८५	चन्द्रबिम्बरविबिम्बतारका	७६ । ३२

पृ. श्लो.	पृ. श्लो.
चन्द्रे गते सभिकतामिदं	४२।१८
चन्द्रोऽनेन कलङ्कितो	६०।५
चमूभरन्यधदुदय	७८।४०
चरमगिरिनिकुञ्जमुष्ण	८८।३९
चल चेतः पुंसां सहज	११५।७०
चलद्दलाकादशनाभिराम	८३।३८
चित्राय त्वयि चिन्तिते	८८।३१
चित्राय त्वयि चिन्तिते	१।३
चित्रोत्कीर्णादपि विपधरात्	१०७।५
चिरं घ्याता रामा	३०।८
चिरं युद्धा	१०६।२
चिरादुपेतः प्रथमं प्रदान	३५।४०
चुम्बनेषु परिवर्तिता	३५।४६
चुलुक्यसि चन्द्रदीपिति	४४।१२
चूडारश्ममपांनिधि	३८।६२
चूतानां चिरनिर्गतापि	३७।५४
चेत्परादपि शङ्कसे	४२।१९
चोलाचलेन चलहारलता	३५।३९
चोलाङ्गना कुचनिचोल	२४।४९
चोली चोली नतु कल—	१०३।६८
जडता जडतामम्य	७०।११
जनस्थाने भ्रान्तं	३४।३६
जनिः सरोऽङ्कादति	४७।६
जन्तुः संसारकान्तारे	११८।८६
जम्मेदं ध्वयतां नीतं	७८।५
जाता शिखण्डिनी प्राग्	१११।१४
जातिर्यानु रसातलं	३७।५२
जानीमस्त्व गौरि	८०।१९
जानीमो वदनं सरोरुह	२३।४१
जानीमो वयमास	१०३।७२
जाने शुभतप्रयाणे	११८।८८
जाने कोपपराङ्मुखी	१०९।२१
जीवेन तुलितं प्रेम	
क्षञ्जानिलोऽपि सुरतान्त	
तटमुपगतं पद्मे पद्मे	
तन्मनस्विन्मनः स्वीयं	
तपोवने केसरिणीकरिष्यो	
तप्ता मही विरहिणा	
तरले जीवने जन्तुः	
तर्कज्ञानां तर्कशास्त्रार्क	
तर्तु पर्वतसंनिभेन	
तव कुवल्याक्षि	
तवानने मानिनि	
तवैष विद्रुमच्छायो	
तवोपकण्ठस्थिततार	
तस्मिन्काले जलद	
तस्याः पद्मपलाशाक्ष्याः	
तस्या मुखेन्दोरवलो-	
तस्याः स्तनौ विरहता-	
ताटङ्कमस्यास्तरलेक्षणायाः	
तादृग्दण्डविवर्तन	
तापो नापगतस्तृषा	
ताराक्षतान्प्रविकिरन्	
तारापतेर्विम्बमिव	
तारुण्य मुखमण्डलेन	
तावत्कविषिद्भजानां	
तीक्ष्णं रविस्तपति नीच	
तुङ्गवद्भाण्डसिंहसन	
तुङ्गाभोगे स्तनगिरि	
तुषारभारविधुष्ण प्रेक्ष्य	
ते क्षत्रियाः कुण्डलिनी	
ते ते चातकपोतका	
ते भूमीपतयो जयन्ति	
त्रियामा शतयामा स्वात्	

पृ. श्लो.		पृ. श्लो.	
कुन्दं दन्तैर्मनुनि गदितैः	४६ । २०	क्षीणांशुः शशलाञ्छनः	६० । २
कुरङ्गीणां यूयं	१०१ । ५७	क्षुत्क्षामोऽपि जराकृशोऽपि	१०२ । ६०
कुरचककुचापातकीडा	२६ । २०	क्षोणीकाम निजामशाह	१३ । २४
कूर्मः पादोऽत्र यष्टिः	१३ । २६	क्षोणीकाम निजामशाह	१६ । ४
कुवलयनयनाकुचान्त	४५ । १६	क्षोणीकाम निजाम	२० । २६
कृत्वा सिंहकलेवरं	५ । २५	क्षोणीपर्यटनव्रते	११ । २०
कृपाणकिरणानल	२२ । ३३	क्षोणीपाल त्वदरिहरिणी	२६ । ५७
कृष्णं समरमतृष्ण	१६ । ३	ख यागित नो नीरधरा	४४ । ८
केनाप्यनर्थरुचिना	९० । ५१	खद्योतपोतप्रकराः	७७ । ३७
केय माता पिशाची	८६ । १७	खद्योतो द्योतते	१०५ । ८७
केलिं कुहूष्व परिभुङ्क्ष्व	१०२ । ६३	खलानां कण्टकानां च	११४ । ५९
केशः कुन्दमिषादिवो	५१ । ३१	ख्याता वयं समधुषा	७१ । १५
कोकानुद्भवयन्तः	६२ । १४	गगनविपिनसिंहः कामभू	७० । ८
कोकः श्लोकविमुक्त	५१ । ३०	गच्छ गच्छसि चेतकान्त	४८ । ११
कोदण्डं न ददाति	२२ । ३७	गजस्य पङ्कमप्राप्त	१०३ । ७०
कोदण्डस्तव इस्तगो	२२ । ३६	गणेश्वरकवेर्वचो	११८ । ८९
कोपं चम्पक मुञ्च	१३ । ६	गणेशस्तुज्जतां याति	१११ । ३४
कोपो यत्र भृकुटिरचना	५५ । १३	गतप्राया रात्रिः शशिमुखि	६० । १
कीपे पयसि लघीयसि	१०२ । ६४	गताः केचित्प्रबोधाय	८४ । ४
कीडघटानवशा	४ । २१	गतागतकुतूहलं नयनयोः	४६ । ४
कीडाकारि सङ्गावगारिणि	१०२ । ६२	गन्तुं यदि व्यवसितासि	६८ । ५६
कीडातुङ्गतरुजटाप	८६ । १८	गम्भीरनाभीहृदसंवि-	३७ । ५७
कीडामूल दुकूलं	१६ । ३९	गाढे तमसि सरन्ती	६७ । ५३
कीडासु सखीडमहो विलासा	७५ । १९	गेहे गेहे सुभगमुदशो	१७ । ५
कोटं तातस्य गच्छन्	६ । ३१	घनतरपनमृन्दच्छादिते	७६ । २८
कौशः श्रीडनु कूर्दतां	१०० । ४८	घनतरपनमृन्दच्छादिते	७६ । २९
कचित्कृष्णार्जुनशुणा	३४ । ३३	घनोद्गमे गाढतरेऽन्धकारे	७६ । ३०
क्षणे कान्ताराग	२५ । ५२	घनोऽयं चेदक्षेत्	४० । ४
क्षत्रियस्योरसि क्षत्र	२३ । ४२	प्रातं तालफलाशया	२६ । ६१
क्षपां क्षामीकृत्य प्रथम	७७ । ३५	चयत्वा दहति क्षत	६ । २९
क्षितिष किमपि विधे	१४ । २७	चयद्भुजप्रमित	८६ । १६
क्षीणः क्षीणः समीपलं	१०५ । ८५	चन्द्रचिम्बरविबिम्बतारका	७६ । ३२

चन्द्रे गते समिकतामिदं	७९। ९	जीवेन तुलितं प्रेम	४२। १८
चन्द्रोऽनेन कलङ्कितो	११७। ७९	झञ्झानिलोऽपि सुरतान्तं	६०। ५
चमूभरन्यञ्चदुदञ्च	१०७। ३	तटमुपगतं पद्मे पद्मे	७८। ४०
चरमगिरिनि कुञ्जमुष्ण	६७। ५१	तन्मनस्त्रिगमनः स्त्रीयं	८८। ३९
चलं चेतः पुसां सहज	५३। ४	तपोवने केसरिणीकरिण्यो	११५। ७०
चलद्वलाकादशनाभिराम	७५। २५	तप्ता मही विरहिणा	८३। ३८
चित्राय त्वयि चिन्तिते	४०। ७	तरले जीवने जन्तुः	८८। ३१
चित्राय त्वयि चिन्तिते	१०८। १४	तर्कज्ञानां तर्कशास्त्रार्क	१। ३
चित्रोत्कीर्णादपि विपधरात्	६७। ५४	तर्तु पर्वतसंनिभेन	१०७। ५
चिरं ध्याता रामा	९२। ६६	तव कुबलयाक्षि	३०। ८
चिरं बुद्ध्या	९३। १	तवानने मानिनि	१०६। २
चिरादुपेतः प्रथमं प्रदान	७३। ६	तदैव विद्रुमच्छायो	३५। ४०
चुम्बनेषु परिर्वर्तिता	४९। २०	तवोपकण्ठस्थिततार	३५। ४६
चुलुक्यसि चन्द्रदीधिति	४०। ५	तस्मिन्काले जलद	४४। १२
चूडारत्नमपानिधि	४२। १७	तस्याः पद्मपलाशाश्याः	३८। ६२
चूतानां चिरनिर्गतापि	८१। २४	तस्या मुखेन्दोरबलो-	३७। ५४
चैत्परावपि शङ्कसे	५२। ३९	तस्याः स्तनौ विरहता-	४२। १९
चैलाग्रलेन चलहारलता	६५। ३६	ताटङ्कमस्यास्तरलेक्षणायाः	३५। ३९
चोलाङ्गना कुचनिचोल	६१। ९	ताटङ्कविपर्वतन	२४। ४९
चोली चोली नतु कल-	१७। ९	तापो नापगतस्तृषा	१०३। ६८
जडता जडतामम्ब	८। ४३	ताराक्षतान्प्रविकिरन्	७०। ११
जनस्थाने भ्रान्त	११३। ५२	तारापतेर्बिम्बमिव	२४। ३६
जनिः सरोऽङ्गादति	९६। २५	तारुण्यं मुखमण्डलेन	४७। ६
जन्तुः संसारकान्तारे	८८। २९	तावत्कविविद्विज्ञानां	११८। ८६
जन्मेदं वध्यतां नीतं	९१। ५६	तीक्ष्णं रविस्तपति नीच	७८। ५
जाता शिखण्डिनी प्राग्	११८। ८५	तुङ्गमङ्गण्डसिंहासन	११। १४
जातिर्यातु रसातलं	१११। ४०	तुङ्गभोगे स्तनगिरि	३७। ५२
जानीमस्तव गौरि	४२। २२	तुषारभारविधुणं प्रेक्ष्य	८०। १९
जानीमो वदनं सरोरुह	३९। ६६	ते क्षत्रियाः कुण्डलिनो	२३। ४१
जानीमो वयमास	३९। ६५	ते ते चातकपोतका	१०३। ७२
जाने युध्मत्प्रयाणे	१७। १०	ते भूमीपतयो जयन्ति	११८। ८८
जाने कोपपराङ्मुखी	४५। १५	त्रियामा शतयामा स्यात्	१०९। २१

त्वं क्षति निरगाः कुर्षं	५४। १२	दुग्धाम्भोधेः परिचुलकनं	५। ३
त्वत्कीर्तिमौक्तिकफलानि	१०८। १५	दुर्दिवसे घनतिमिरे	५२। ३६
त्वत्प्रतापानलज्वाला	१३। २५	दुःसहसंतापभयात्	६२। १८
त्वत्प्रतापार्कबिम्बेन	१४। २८	दग्ध्या यस्य विलोकनाय	२। ८
त्वदरिष्टपतिकेली	२८। ६९	दृष्ट्वा पतिः पद्मदशं	७३। ७
त्वदरिष्टपतिमाशा	२४। ५०	दशा विदधिरे दिशः	६६। ४४
त्वदीयमुखपङ्कजं	५५। १७	दशा सपदि भीलित	५६। २४
त्वद्याने वाजिराजि	१८। १२	दशौ किमस्याश्वपलाय-	३४। ३१
त्वद्वरिणो दूरपला-	२८। ७२	दृश्य चेन्मुखपङ्कजं	५५। १८
त्वद्वैरिभवनलिखित	२८। ७०	देव क्षोणितलाधिपे	१४। ३०
त्वमद्य सिन्धो जगदेक	९९। ४४	देव त्वरकरनीरदे	१५। ३६
त्वमध्वनीनाध्वनि	९५। १७	देव त्वद्यशसा	१०। ६
त्वमेव चातकाधार	१०५। ८०	देव त्वद्विजये	१८। ११
त्वा वीरगुणाकृष्टा	१५। ३७	देहं हेमश्रुति	३७। ५१
त्वामालिङ्ग्य प्रणयकुपितां	४४। ११	देहे दुर्ललितस्य	५०। २७
दक्षिणाशाप्रवृत्तस्य	१०६। ८८	देह्याशां विश राज्ञां	८५। १५
दत्तं करं वक्षसि	४९। २१	देवाद्धनेष्वधिगतेषु	८९। ४६
दधत्यधरचुम्बनं नयन	८०। १५	दोलायमानाः प्रियनुयमानाः	६६। ४६
दयिताबाहुपाशस्य	३५। ४४	दार्क्षां प्रदेहि मधु वा	९८। ४०
दरिद्रजनरञ्जनस्तव	७। ३५	द्वारे खड्गभिरावृतं	२५। ५०
दशमुखभजमानिहीकः (!)	७६। २७	द्वारि स्तम्भविलम्बा	४८। १५
दानार्थिनो मधुकरा	१०२। ६५	द्वारे पश्यतस्तु गृहेषु	३। १६
दाने द्राघीयसि	१४। ३२	धनमर्जय बाकुस्थ	११२। ४३
दामोदरकराघाते	१०७। १२	धन्योऽसी पौत्रिणीपुत्रो	१०७। १०
दासेरकस्य दासीयं	९४। १३	धर्मे सक्तिर्भवे मक्तिः	८८। ३८
दिग्बालाकरबन्दुकः	७०। १२	धाटीधेतोभवनर	४१। ४३
दिदक्षमाणः क्षणमायताक्ष्या	७५। २०	धीरसिंहारिनारीणां	२६। ५८
दिवसे घटिकाविशत्	५१। ३४	धुन्वन्त्या करपल्लवं	७३। १०
दिव्यवधुरहं जातः	४३। २	धूलीभिर्दिवमन्धयन्	१९। २१
दिव्यहरेर्मुसकुहरे .	८७। २६	नतभ्रूवो लोचनराज	३४। ३०
दीपाद्गुरः स्फुरति	४९। २२	न तादृक्परे न च	९४। १२
दुग्धाम्भोधावगाधे	९। ५	न दम्भुरगुरःस्थलं	३०। ११

	पृ. श्लो.		पृ. श्लो.
न नीलमुपनासिकं	५४। ८	नीराणि नक्रवडवानल	१०५। ८६
नभोलताकुञ्जमुपागतायाः	७०। १०	नीरात्तीरमुपागता	५०। २३
नमस्तस्मै करालाय	८७। २७	नूनं कलत्राकिमुपद्रुतो	३६। ४०
नयनस्य तुलां चक्रे	३३। २९	नूनमूढद्वयं तस्या	३८। ६३
नयनोत्पलजलधारा	४१। १५	नृपतिनिजामचमूचर	१९। १७
नराः संसारकान्तारे	८८। ३०	नैतस्य प्रसरद्वयेन	६६। ४२
नरावैफलजन्मभिः	५६। १९	नैवालवालवल्यं	१०४। ७५
न शीलं दृग्भङ्गी	३०। १०	नैपा चेग मृदुतरतनुः	५७। २८
न स्थातव्यं न गन्तव्यं	१११। ३६	नो तावत्कलयामि	२१। २९
नायं मुञ्चति सुभ्रुवामपि	४७। ८	नौध्व दुर्जनजिह्वा च	११४। ६०
नारीणां खलबन्धुर	५२। ३८	पतितैः शिरीपरजसां	६४। २९
नारीणां वचनेन कर्म	११४। ६२	पत्युः प्रवृत्तस्य रतौ	५८। ३१
नालिङ्गन्ति पयोधरौ	२५। ५१	पदन्यासो गेहात्	४६। ३
नाशिष्यः किमभूद्भुवः	३। १५	पद्मायास्तनहेमसद्मनि	८। ४१
निजामवसुधाधिपे	१९। १८	पपात गङ्गा हरमौलि	५९। ३८
निदाघकाले किल	८२। ३५	पपात मेरोः सुरसिन्धु—	५८। ३६
निद्रितस्य बत शम्बर	७६। ३३	पयोदजालजम्बाल	७८। २
निधानमानन्दनिधे	९२। ६८	पयोधरस्तावदयं	३८। ६१
निषीय पीयूषमयूख—	७१। १९	पयोधराकारधरो हि	६५। ४१
नियमितपायोनिधिना	४। १९	परस्पराल्लेषवशं गता—	६३। २५
निर्णेतव्यो मनसिज	३७। ६०	परस्परेण क्षतयोः	२३। ४०
निर्मासं मुखमण्डले	२०। २३	परिभ्रमन्त्या भ्रमरी—	६४। ३५
निर्वेदः सरसीरुहस्य	७०। ९	परिम्लानं पीनस्तन	४०। ८
निशम्य केलीभवनोप—	७५। २१	परिहरति वयो यथा यथा	३१। १४
निशाधिनायस्य कराभि—	६९। ७	परीक्ष्य सत्कुलं विद्यां	११३। ५३
निःशेषव्युत्तचन्दनं स्तन	५४। ११	पर्यस्तालकगण्डपालि	७४। १३
निषेवन्तामेते वृषमहिष	१०३। ६६	पाणौ पद्मधिया मधूक	६४। ३२
निष्पात्वाशु हिमांशु	४। २०	पाथोधरीयपटलेन	७७। ३८
निष्पीतपीनतिमिराणि	९९। ४३	पायं दुग्धाम्बुधिरपि	९। ४
निष्पीते कलशोद्भवेन	२१। ३२	पायान्मायाजरठकमठा	२। ७
निहत निहत तूणे धत्त	११७। ७८	पायान्मायामृगेन्द्रो	२। १२
नीरं दूरं तदपि विरसं	१०४। ७३	पित्रोर्नैव वचः शृणोति	११४। ६१

पृ. श्लो.	पृ. श्लो.
पिपासुरिव संचल—	वीभत्सायिपया ९०।५२
पीत्वा गर्जन्यपस्ते	मफे द्वेवो जडे प्रीतिः ११२।४३
पुच्छं चेदहमुत्क्षिपामि	भङ्क्त्वा भोक्तुं न भुङ्गे ६९।२
पुनः पुनर्भुवि क्षिप्तः	भङ्गद भङ्गुरं भोगं ८८।३४
पुनरपि मिलन यदा	भङ्गैर्भिन्नाः प्रतिनृपतयः २२।३४
पुत्रमन्दिदरकलत्र	भवत्तुरगनिष्ठुर २३।४४
प्रकटयति वियोगिप्रेय	भानोः पादैर्दहनपरुषैः ६३।२३
प्रतप्तायःपिण्डाविव	भामिन्यो विदधतु ५२।४०
प्रतिनगरमटन्ती	भालस्थलीचन्द्रकलाकलह ३२।२२
प्रदोषमातङ्गमनङ्गदेवः	भित्तौ भित्तौ प्रतिफल— ७२।२१
प्रबोधभाजः परमस्य	भिक्षितकमलकुटुम्भा ६०।६
प्रयान्ति पान्थास्त्वरया	भुक्तानि यैस्तव फलानि ९५।१९
प्रवर्तस्वेति को नाम	भूधन्मौलितटीपु २०।२४
प्रविशति हरिताभः	भूयादेय सतां हिताय २।१०
प्रशान्ते नूपुरारावे	भृङ्गीरवो मङ्गलगीत ८२।२९
प्रस्थानं रतिमन्दिरात्	भेकैः कोटरशायिभिः १०४।७७
प्रस्थानं बलयैः कृतम्	भेरीभाङ्गतिभिस्तुरङ्ग १८।१६
प्रागल्भ्यं प्रथयन्त्यशो	भ्रमचरणपद्मवक्त्र ६५।४०
प्राचीमहीधरशिला	भ्रमन्वनान्ते नवमञ्जरीपु ९३।५
प्राज्ञः कापि प्रतिज्ञापि	भ्रमात्प्रकीर्णं भ्रमरीपु ६४।३४
प्रातः प्रकाममहिफेन	भ्रान्त्वा भूलयं ११।१३
प्रातः स्मेरसरोद्दहामय	भ्रूरेसाधुगल भाति ३३।२७
प्रावृषेण्यस्य मालिन्यं	मज्जन्त्या रससिन्धौ ५८।३०
प्रियतममजातयौवन	मत्तेभकुम्भपरिणाहि ५९।३९
प्रियसखि न तथा	मदकलकृतान्ताकासर ४२।२१
प्रियो मयेवौऽवचितैः	मदनमवलोक्य निष्फल ९६।२७
प्रेरयन्ति हृदयं न लोचनं	मदानने जुम्ह्यनचय ५०।२५
फेत्कारकृत्फेदभि	मद्रोः शङ्खं ससतालप्रमाणं १०९।२२
वन्धुप्रजैः सुभट	मधुपानसमुल्लसत्प्रवालं ५४।३५
बालक्रीडनमिन्दुशेखर	मध्याह्नीयुषि रवौ ६२।१९
बाले तवोरोजमुषेल	मध्याह्ने नूनमापोऽपि ६२।२०
बाह्यः परिग्रहविधिः	मध्योऽयं बलिसघ ३५।४८

पृ. श्लो.	पृ. श्लो.
मन्दं निधेहि चरणौ	६८।५७
मन्द मन्दं ध्वनति जलदो	७७।३६
मन्दानिलाहतविलोल	१०८।१७
मन्येऽरण्ये कुलगिरि	१०।७
मम प्रियां कैरविणीं करेण	७१।१६
मध्यायाते सपदि शयना	४७।७
मलयपवनचञ्चन्द्र—	८३।४१
मल्लीमाल्यधिया	५।२७
महता पण्यपुञ्जेन	९१।५८
माकन्द क्षिप मामरन्द	४४।१७
मातङ्गकुम्भसंसर्गं	३५।४२
माध्वीकदुर्भिक्ष	८३।३७
मायया कर्पिता ह्येते	८८।३३
मायायद्भुतहले	४।२२
माला वालाम्युजदलमयी—	५४।७
मिलितमिहिराभासं	२२।३५
मिश्रितोरुमिलिताधरं	५९।४३
मुक्ते काञ्चनकुण्डले	६५।६७
मुख प्रियायाः समुदीक्षमाणः	७५।२२
मुखे हारावासिर्नयन—	२६।५९
मुहुर्ब्रजनवीजनैः	५४।९
मूर्धः शीतरुचः कलां	८।४६
मूर्ध्नो मन्मथशासितुः	६।२२
मृगसहितं मृगलाञ्छन	११६।७२
मृगाङ्गमागतं वीक्ष्य	६७।५०
मृत्युः शरीरगोष्ठारं	११२।४९
मृत्योर्बभेमि किं मूढ	९१।६१
मेखलीयति मेदिन्याः	१९।२०
मौलिं मानविधिं विना	२७।६५
म्लायद्रुक्तरुचः	१५।३४
यः स्त्रोद्धाराय गृह्णाति	८८।३२
यत्करोत्यरतिक्लेशं	११२।४८
यत्पादाः शिरसा	१०६।९०
यत्त्वन्नेत्रसमानकान्ति	४५।१३
यत्रासण्डलदन्तिदन्त	१०८।१८
यत्रालसा हरिणशात्र	७१।२०
यदर्थ्यते परिक्लेशे	११२।४७
यदाभूदस्माकं प्रथम—	५५।१४
यदि प्राप्नोति मां तन्वी	१०७।७
यदि समरमपास्य	२३।४३
यदीयसौधस्फुरदिन्द्र—	७२।२३
यदेतल्लवण्य	७।३८
यद्यध्वनीन चिरमध्वनि	९४।५१
यद्यपि न भवति हानिः	९५।१४
यद्यपि बहुगुणगम्यं	१०१।५३
यद्वैभवाय निजवैरिणि	१००।५१
यवनीनयनान्बुधोरणी	४।२३
यशःकिरणधोरणी	१५।३३
यशोधननिधेर्यदा	११९।९०
यस्य क्षोणिपतेर्विहायसि	११।१५
यस्याः कुसुमशय्यापि	८५।१२
यस्यालीढमृणालतन्तु	२।९
यस्यास्ति वित्तं स नरः	१११।४१
या कामिनी सा यदि मानि—	७६।३१
याचितेन बहुचातक	७७।३४
यात्रामत्तलसंविधान	४७।१०
यस्याः संयमवान्कचोऽपि	३२।२१
याम्या दिशः संनिधि	८१।२३
यावत्सस्थमिदं शरीर-	८९।४१
यासां कटाक्षविशिष्टैः	३४।३४
युद्धकुद्धभटविह	१०७।९
युष्मद्दोर्दण्डमण्डल्य	२४।४५
यूनां धैर्यतृणानुरं	३७।५९
येनोद्गभात्त्वदरि	१३।२२

पृ. श्लो.	पृ. श्लो.
रक्तं नक्तचरौषः विनति	लोकाणां मानपात्रं ११०।२८
रघुतिलकनृपालः—	वक्रत्व ननु कुन्तलादिव ११३।५७
रणत्कट्टणानां क्षणनूपुराणां	वधोजसण्डितमुरोज ५३।३
रतिरभसनितान्त्रान्त्रित	वधोजद्वयशीलनेऽपि ७२।४
रत्नेरापूरितस्यापि	वक्त्राम्भोरुदृपशकं १।१
रभसाद्भिसत्तुमुद्यता	वतंसनीलोत्पलपदपद ३४।३५
रम्भोरुदेहपरिरम्भ	वध्या वयो मां त्रिवली ३७।५३
राकावारापतिरुचि	वनी मुनीनां तटिनी ४५।१४
राजन्नचण्डरुचिमण्डल	वन्देऽहं कालिकामष्ट ७।३७
राजन्दिपस्ते भय	वपुषि तव तनोति रत्न ५३।३
राजन्नचण्डरुचिमण्डल	वय वाल्ये वालास्तरण ५३।३७
राजानः शशिभास्करान्	वर्षासु जाता नवयौवनधी ७६।२६
राजेति क्षणदाकरं	वल्लकुचं व्याकुलकेसपात्रं ५८।३७
रामे ब्राह्मणवेषधारिणि	वल्मीकाप्रतिभममूर्ति ११५।६९
रेखा काचन कज्जलस्य	बहद्बलमास्तप्रसर ६३।२२
रे पद्मिनीपत्र मव—	व.....हरकिसलयो ७३।८
रेरे रसाल तरसाल	वाणी कण्ठाभरण १०।९
रे सारङ्गा वनवसतयः	वातं स्थावरयन् १९।१९
रोहणाचलशैलेषु	वादानाशानुयुक्तो नगर ११०।२९
लक्ष्मि क्षमस्व वचनीय	वान्ति कटारसुभगा ७९।६
लक्ष्मीर्वादोनिधेर्वादो	वापीतोयं तटरुहवनं ६८।१
लक्ष्मीविभ्रमकुञ्ज	वासो विधूय स्तनयोः ६०।४
लङ्काधामनि वीरभानु	वाहव्यूहचुरक्षतां १८।१४
लङ्का भ्रौडमृगीदशामिव	विकीर्णहरिचन्दन ८७।२३
लज्जावशादमितमन्थर	विभ्रेशः सर्वविप्रान् ६।३०
लतां पुष्पवतीं दृष्ट्वा	विज्ञानु विज्ञाप्यमिदं १।४
लतामूले लीनो	विद्वद्गोष्ठीगरिष्ठ १०।८
लवङ्गलतिवामश	विधे विधेहि शीतांशु १०७।१३
लघन्मालीमाल्य	विधौ पुरस्थे ९६।२२
लिखति न गणयति	पिना सायं कोऽय ३३।२५
लीलावसुन्सरोरुह	विनिर्गतं मानदमात्म ८७।२४
लुलाये गोमायी	वियोगार्तिनलिन्याः कि ६२।१७

पृ. श्लो.	पृ. श्लो.
विरमति कथनं विना	६।३३
विरम नाथ विमुद्य	११०।५२
विरलविरलीभूताः	१०४।७८
विलोक्य कमलाकान्त	११६।७३
विवेकविधुरं किल	४२।२०
विहायसि विहारिणी	४३।५
वीणावंशाश्रया तुम्बी	५१।२९
वीरक्षीरसमुद्रसातु	८६।१९
वीर त्वत्सङ्गधारा	१११।३८
वृथा धूलीधारा	७४।११
वृन्देन तारावलि तन्दु	६१।१३
वेल्लक्ष्मि राजहंस	५७।२७
व्यजनं व्यजनं जलं जल	९३।७
व्यज्यमानकलङ्कस्य	७४।१६
व्यतीतकल्पे शिशिरैक	२३।३८
व्याकोशकोकनदशोक	९०।५०
व्याघ्रीव तिष्ठति जरा	८८।३६
व्यासादीन्कविपुङ्गवान्	१०१।५४
शङ्खव्याकीर्णरङ्गुदुत	३५।४७
शङ्खे पङ्कुरुहदल	११२।५०
शत्रुनीरजदृशो	३५।४७
शब्दवद्भिरलंकारैः	३०।६
शर्वरीपु किल शिशिरीपु	११३।५१
शशी हर्तु लोभात्	२१।३१
शान्ते मन्मथसंगरे	४८।१४
शिरसि शिरसिजं दृशो	७१।१८
शिरो व्याधुन्वत्याः	२५।५५
शिव शिव सहस्रैव	४३।४
शीतलारिव संव्रसं	३०।७
शीलानि ते चन्दन	१७।७
शन्ये सन्ननि योजिता	१०६।१
शृगालशशशार्दूल	९२।६३
५३।६	शङ्खे शिरीषमालां
४९।१९	सैलं नाम गुणस्त्वैव
६१।१०	शोषं गते सरसि
११६।७१	श्यामाकतन्दुलविलेप
९३।२	श्रीखण्डद्रवदीर्घिका
५८।३३	श्रीखण्डानिलनिर्घृतो
१११।३७	श्वधूः कुप्यतु निर्दिश
११।१२	संप्रामाङ्गणमागतेन
२०।२५	संतप्तायसि संस्थितस्य
१०५।८१	संखजल्पे परिवृत्तवक्त्रे
६२।१५	संनिगृह्य चिकुरं तमो
१८।१५	संन्यासमाप काशी
४१।९	संभावितो न तरुणीकर—
१०५।८४	संमुख मुखविधु न चुम्ब
८१।२८	संमूर्च्छित संयुगसंप्र—
३९।२	संशोच्य शोकविदसौ
८९।४०	संसारतापदहनैः
११५।६६	सुगुणैः सेवितोपान्तो
११७।८०	सतां समालोक्यतां
४१।१४	सति द्राक्षाफले क्षीरे
१६।२	सतां समालोक्यतां
३५।४३	स दृश्यमानवदन
८१।२२	स प्राप्तापि भोगान्
३५।३८	समरविहरदस्स
५९।४०	समर्प्य हृदि दाहणां
५१।३३	समस्तापास्त्रांशौ
७।४०	समस्तावनीनाथमौले
४३।२५	समुत्कीर्णे तन्व्या
७५।२४	समुत्तमदुरःस्थल
८५।१०	सर्वे लुण्ठितमुद्रैः
७४।१२	सर्वस्य जन्तोर्भवति प्रमोदो
९७।३४	स वेदो निर्वेदमृति

सहचरि परिपन्थिनं	पृ. श्लो. ७७।३७	स्फूर्जद्भुजाविशतिकं	पृ. श्लो. ८६।२
सहस्रनेत्रे प्रियगात्र	५५।१६	स्मरकम्पद्भुमो वाळे	३३।२
साधारणतत्तुमुजा	९३।४	स्वच्छाम्बराच्छादित—	७८।३
सानन्दकन्दुकविहारविवी	६५।३९	स्वतो ददाति नो नीरं	१०५।८
सानन्दमेव मकरन्द	९७।३३	स्वदेहघर्मोदकपिच्छले	८२।३।
सामगायनपूतं मे	८४।३	स्वप्ने न क्षितिपावतंस	२७।६
सारज्ञाक्ष्याः कुचकलश	३६।३९	स्वयं स्वगुणविस्तारा	११०।३
सिंहः शिशुरपि निपतति	१०२।६१	सत्स्यस्तु मिदुमबनाय	९९।४
सिन्धोः गुधांशुशकल	६९।३	स्वापे प्रियानन	५०।३।
सीतामपास्य त्रपया	८५।८	स्वामोदवासितसमग्र	९७।३
मुखशय्या ताम्बूल	५२।४	हृषी वेत्ति पराम—	९९।४
मुदीर्धरेखा. 'ठिन्वा	३५।४५	हन्तानि संतापनिवृत्तये	४०।१०
मुधामघोऽपि क्षयरोग	३४।३७	हरक्रोधज्वालावलि	३८।५८
मुभापितरसाबलि	११९।९३	हरिपत्राम्बका फुल	७।३६
मुभापितस्वाध्ययने	९८।३७	हसन्ती वा हसन्ती वा	८०।१८
मुमेशशिखरप्रान्त	१०७।११	हस इव भूतिमलिनो	११४।५८
स्खलदंशुकमव्यवस्था—	४६।१९	हस्तस्वेदघ्नपित इव	५६।२९
स्खलित करकङ्कणं निशायां	६।३४	हस्तान्मोजालिमात्रा	२०।२७
स्त्रन्य जातो न जग्राह	१०२।५९	हस्ती बन्धः स्फटिक—	२८।७
स्तब्धेऽर्धाङ्गे चरण	५।२६	हारस्तुत्यति कङ्कण	५७।२०
स्थगयति नयनाक्ष	४०।३	हारो नारोमितः कण्ठे	४३।३
स्थलकमलतरुणां	८२।३९	हा हन्त मानससरः	९८।४१
स्थानं नास्ति क्षण नास्ति	५२।३५	हीनहृत्वा दधात्येव	१०८।१६
स्थूलप्रावरणोऽतिवृत्त	९१।६०	हृदयमाधयसे यदि	४२।२४
स्नातं वारिषु निर्मलेषु	८।४५	हृदि लभेन बाणेन	११८।८
स्नाताः प्रावृषि	२८।७३	हे दारिद्र्य नमस्तुभ्य	११३।५४
स्निग्धालिङ्गसौहार्दां	१०७।८	हेमन्तहिमनिस्पन्द	७९।१०
स्पृष्टाकृतान्निपिष्टोत्कर	२४।४८	हे हेमन्त स्वरिध्यामि	८०।१५
स्पृष्टतरमटवीनां	२५।५६	हिया सखीनां हरिरम्बुजा	६३।२४
स्फुरत्पाराशुमरीवि	७२।२२		